

Neerlandica extra Muros. Jaargang 1988

bron

Neerlandica extra Muros. Jaargang 1988. Coutinho, Muiderberg 1988

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_nee005198801_01/colofon.php

© 2015 dbnl

dbnl i.s.m.

[Neerlandica extra Muros - voorjaar 1988]

In memoriam Louise Nelson-Vanhee

In de loop van 1987 overleed in Windsor, Ontario, Canada, Louise Nelson-Vanhee, tot haar dood één van de inspirerende en drijvende krachten van de Canadian Association of Netherlandic Studies (CAANS).

Louise Vanhee werd in 1934 geboren in de Brusselse deelgemeente Anderlecht; hoewel ze door een Franstalige opleiding aanvankelijk van haar Vlaamse origine vervreemd leek, heeft ze die tijdens haar verdere leven in ruime mate teruggevonden, in hoofdzaak vanuit een internationale visie.

Na een opleiding tot lerares in Brussel studeerde ze Engels in Georgia en psychologie in Lausanne. Ze onderwees Engels, Duits en Nederlands aan een Brussels hoger pedagogisch instituut, behaalde daarna een M.A. in Windsor en promoveerde aan de Université Catholique de Louvain, waarna ze in Windsor zowel Franse taal als Nederlandse cultuur doceerde.

Wie Louise Vanhee gekend heeft, weet dat ze niet alleen met energie en geestdrift aan iets kon beginnen, maar het dan ook tot een goed einde bracht. Daarvan getuigen haar studie, haar loopbaan als docente, haar vele optredens voor CAANS en haar publikaties. Wat ze aan de Neerlandistiek in het buitenland, met name in Canada en de V.S. te bieden had, was geworteld in een typische Belgisch-historische context; het was gegroeid op de voedingsbodem van een dubbele cultuur die in haar persoonlijkheid tot een steeds diepere integratie kwam en er in een Angelsaksisch milieu nog een derde dimensie bij kreeg. Ze heeft onder meer artikelen geschreven en lezingen gehouden over het tweetalige Brussel, over de Republiek van de Verenigde Provinciën, over Willem de Zwijger, Frederik van Eeden, Guido Gezelle en Marnix Gijsen, zowel in het Engels als in het Frans.

De laatste vijf jaar van haar leven heeft ze tegen een slepende ziekte gevochten, beleefde ze bewust de wisselende kansen op beterschap tijdens een vaak pijnlijke behandeling; de moed om zichzelf te blijven en voor haar omgeving iemand te zijn, heeft haar niet verlaten. Haar familie en CAANS, waar ze van 1979 tot 1986 in Windsor de plaatselijke voorzitter van was, treuren om haar. Wie haar in IVN-kringen gekend hebben, gedenken haar dankbaar.

(JW)

Kennis van vaste lexicale verbindingen: belangrijk en moeilijk

P. de Kleijn

Voor het leren van een vreemde taal is kennis van woorden belangrijk. Daarover is iedereen het tegenwoordig wel eens. Nu doet zich echter vaak het verschijnsel voor dat iemand wel veel woorden kent, maar toch het gevoel heeft: ik schiet nog tekort. Ook de moedertaalspreker die zo iemand bezig hoort of die zijn schrijfprodukten leest, denkt: er schort iets aan. Dat 'iets' zou kunnen zijn: woorden. Het zou kunnen zijn dat er produktief nog meer woorden gekend moeten worden. Het is echter ook mogelijk dat de persoon in kwestie wel voldoende woorden kent, maar onvoldoende weet wat de verbindingsmogelijkheden van die woorden zijn. Toegepast op het Nederlands, men kent het woord *prima*, maar men weet niet zeker of na *prima* een dat-zin mogelijk is (*het is prima dat je komt*). Men kent het woord *onderzoek*, maar als men wil zeggen: *de politie heeft een onderzoek...* stukt de zin na *onderzoek*, want men weet niet zeker of *gedaan* correct is en *ingesteld* kent men niet. Het voorbeeld met de dat-zin betreft een grammaticale verbindingsmogelijkheid, het voorbeeld van *een onderzoek instellen* een lexicale. In dit artikel gaat het uitsluitend over lexicale verbindingen.

Er zijn voor die verbindingsmogelijkheden verschillende termen in omloop: fraseologismen, lexicale functies, idiomatische uitdrukkingen, collocaties, stereotyperingen. Ik houd het hier op de wat vage, algemene term vaste verbinding, en versta daaronder dat een bepaald woord uitsluitend of bij voorkeur voorkomt in combinatie met een of meer andere woorden. Daarbij kan kennis van de afzonderlijke delen voldoende zijn voor kennis van het geheel (*halsbrekende toeren*), maar kan daarvoor ook onvoldoende zijn (*met zijn ziel onder zijn arm lopen*). De gegeven omschrijving duidt erop dat soms geen van de verbindings-elementen gemist of vervangen kan worden - doet men het toch dan ontstaat er ongebruikelijk Nederlands -, maar dat men in andere gevallen van die vervanging zal zeggen: het kan, maar liever niet. Om te zeggen dat er sprake is van een zeer grote fout, gebruikt men dikwijls het adjectief *kapitaal*. Absoluut noodzakelijk is dat niet: andere adjectieven zijn ook mogelijk. Maar in *ik ga naar bed* is alleen *gaan* mogelijk, niet bijvoorbeeld *lopen*. Bij wat men gewoonlijk spreekwoorden of gezegden noemt, is vervanging ook uitgesloten: *Keulen en Aken zijn niet op een dag gebouwd*, dat blijft zo, ook als men Heidelberg een leukere stad vindt dan Aken. Overigens vormt de uitdrukking met Keulen en Aken nog weer een hechtere eenheid dan *naar bed gaan*. Bij de laatste verbinding zijn alle tijden mogelijk, bij Keulen en Aken alleen het perfectum.

Ik wil nu verder geen poging doen de vaste verbindingen te classificeren.¹ Ik wil wel proberen aan te geven waarom in het onderwijs van het Nederlands aan anderstaligen het belangrijk is aan deze vaste verbindingen aandacht te besteden en welke moeilijkheden zich daarbij voordoen.

Vaste verbindingen verdienen in de eerste plaats speciale aan-

dacht omdat ze zo buitengewoon frequent zijn. Wie Nederlands wil leren, kan er niet omheen en een redelijke taalbeheersing is niet mogelijk zonder kennis van grammaticale en lexicale woordverbanden.

Behalve deze hoge frequentie ligt er het feit dat vaste verbindingen zich vooral manifesteren in - om een term uit de gezondheidszorg te gebruiken - eerstelijns taalsituaties: het gesprek, de krant, de radio, de televisie, met andere woorden in situaties waarmee de taalgebruiker gemakkelijk geconfronteerd zal worden. Natuurlijk treden ze ook op in de literatuur, maar hoe 'literairder' het genre, hoe geringer het aantal vaste combinaties. In de poëzie is idioomgebruik een uitzondering.

Gezien de hoge frequentie en de sterke gebruiksdwang zal de vaste verbinding beheerst moeten worden, receptief en productief. Dit houdt onder andere in dat de leerling op het verschijnsel 'vaste verbinding' geattendeerd zal moeten worden. Zo nodig. Soms weet met name de gevorderde leerling wel dat het gebruik van bijvoorbeeld een bepaald substantief noodzakelijkerwijze leidt naar een bepaald werkwoord. Hij weet dat er gecombineerd moet worden. Hij weet ook dat hij niet voortdurend moet terugvallen op 'flauwe' werkwoorden als *doen*, *maken* en *krijgen*. Hij zegt: *Ik heb een verkoudheid gekregen*, maar hij wil zeggen: *Ik heb een verkoudheid opgelopen*.

Vaak echter is hij zich niet bewust van zijn beperkingen en ontgaat het hem dat *sneetje* wel gecombineerd kan worden met *cake* maar niet met *ham*, of dat in *evenwijdig lopen* alleen *lopen* mogelijk is en niet bijvoorbeeld *gaan*. In deze situatie zal de docent expliciet moeten wijzen op het samengaan van verschillende elementen zodat de leerling weet dat hij niet met toevalligheden te maken heeft.

Deze noodzaak van bewustmaking klemt te meer daar bij verbindingen van dit type, dat wil zeggen verbindingen waarbij de betekenis van het geheel uit de samenstellende delen kan worden afgeleid, de leerling bij receptief gebruik geen problemen heeft. Uit onderzoek van Marton², blijkt dat deze vaste verbindingen - door hem conventionele syntagma's genoemd - door vt-leerders zo gemakkelijk te begrijpen zijn, dat het hun ontgaat dat er iets mee aan de hand is, namelijk dat de verschillende elementen een eenheid vormen. Deze 'naïviteit' wreekt zich bij productief gebruik. Dan wordt men onzeker of moet men het antwoord schuldig blijven.

Wie leest: *de president heeft zijn functie neergelegd* of *hij zat in een luie stoel* zal met de interpretatie van deze zinnen geen moeite hebben. Anders wordt het wanneer productief geantwoord moet worden op de vraag: hoe noem je dat, als iemand zijn functie beëindigt / hoe heet een stoel waarin je heel gemakkelijk zit? Alleen als men *neerleggen* samen met *functie* en *lui* met *stoel* heeft geleerd zal men op deze vragen het antwoord kunnen produceren. *Lichte kleuren*, *lichte muziek*, *een lichte straf*, *lichte schoenen*: bij het horen of het lezen van deze combinaties zal de vt-leerder niet in moeilijkheden komen. Maar als hem gevraagd wordt met welke substantieven het adjectief *licht* gecombineerd kan worden, zal hij alleen dan trefzeker kunnen antwoorden als hij het weet. En weten betekent hier natuurlijk niet: nagaan hoe het in de moedertaal is. Die loopt soms wel maar vaker niet parallel met het Nederlands. De combinaties *lichte kleuren* enzovoort moeten

derhalve als een geheel aangeboden en geleerd worden, evenzogoed als *zijn functie neerleggen* of *luie stoel*. Anders gezegd: tussen het leren van woorden en het leren van vaste verbindingen bestaat geen principieel verschil.

Niettemin stuit men bij het aanbieden en leren van vaste verbindingen op enige moeilijkheden die karakteristiek zijn voor de vaste verbinding en die zich niet of in veel geringere mate voordoen bij het verwerven van losse woorden. Deze moeilijkheden zijn deels van semantische, deels van lexicologische aard.

Streng logica moet men in een taal niet zoeken. Dat geldt ook voor vaste verbindingen. De elementen treden daarin niet op volgens een strikte wetmatigheid, maar gedragen zich wispelturig, hetgeen het leren bemoeilijkt. Het is: *kou lijden*, *dorst lijden* en *honger lijden*, maar wie tijdens zijn vakantie overvallen wordt door een hittegolf, mag niet naar huis schrijven: We hebben hier vreselijk warmte geleden. Als het water van de kook is, kookt het niet meer, maar als vader van de kook is, is het ergste nog niet voorbij. ‘De politie zit achter me aan’, zeg ik. ‘Zolang hij maar zit, loop je geen gevaar’, zegt de vt-leerder. Maar zo zit dat niet. *Plegen* wordt meestal gecombineerd met iets slechts (kwaad, overspel, ontucht, een inbraak, bedrog). Maar leuke Nederlanders *plegen* een telefoontje en nog leukere een plasje.

Hierboven is gezegd, dat een redelijk taalbeheersingsniveau vereist dat men niet voortdurend terugvalt op werkwoorden als *doen*, *maken* of *krijgen* en op adjectieven en adverbia als *groot*, *heel veel*, *erg* en *zeer*. Het vervelende is echter dat in sommige gevallen alleen de kleurloze term juist is en vervanging door iets ‘beters’ niet alleen niet gewenst maar zelfs onjuist is. In *bang maken*, *afstand doen van iets* en *daarmee bereik je het grote publiek niet*, zijn *maken*, *doen* en *groot* de enig mogelijke combinatiepartners.

Een derde semantisch probleem wordt gevormd door het feit dat sommige vaste verbindingen een zeer geringe semantische lading hebben.³ Er valt weinig of niets aan uit te leggen want het betekent zo weinig. En omdat het zo weinig betekent, is het moeilijk de verbinding te leren en te onthouden. *Het met iemand over iets eens zijn* of *ergens niets mee te maken hebben* zijn in het Nederlands zeer courante combinaties. Maar de vt-leerder heeft met dit soort verbindingen de grootst mogelijke moeite, zeker bij produktief taalgebruik.

In het bovenstaande is betoogd dat vaste verbindingen als een geheel moeten worden aangeboden. De vraag is nu - en daarmee kom ik bij de lexicologische moeilijkheden -: waar vindt de docent of de leerling een overzicht van de in het Nederlands bestaande grammaticale en lexicale verbindingen? Niet, voor zover ik weet, in een afzonderlijke publikatie. Hij zal ze dus zelf uit woordenboeken bij elkaar moeten sprokkelen. Dat is geen eenvoudige taak. Hun aantal is zeer groot en, wat erger is, de gangbare woordenboeken weten met de behandeling ervan niet goed raad. Ze weten dat niet omdat er voor het Nederlands nauwelijks enig wetenschappelijk onderzoek is verricht waarop lexicografen bij de verwerking van woordcombinaties kunnen terugvallen. Bij gevolg geven woordenboeken geen of geen eens-

luidend antwoord op onder andere de volgende vragen:

- Onder welk lemma en in welke vorm moet de vaste verbinding worden opgenomen? Staat *een doel nastreven* onder *doel* of onder *nastreven*? Neemt men op *dat slaat als een tang op een varken* of *slaan als een tang op een varken*?
- Moet de vaste verbinding bij ieder dragend element opnieuw opgenomen en gedefinieerd worden? Moet *heidens karwei* opgenomen en omschreven worden onder *heidens* en onder *karwei*? Hoe en waar behandelt men een gezegde als *als de kat van huis is dansen de muizen op tafel*?
- Moeten de vaste verbindingen als vaste verbinding gemarkeerd worden? Als het antwoord ja is, hoe geeft men dan bijvoorbeeld het verschil aan tussen een combinatie die onveranderbaar is (een spreekwoord) en een combinatie die wel enige wijziging verdraagt?
- Hoe rubriceert men vaste verbindingen die semantisch niet erg geprofileerd zijn (*daar is niets aan; er is hier niets te doen*)?
- Als men een lemma-opbouw volgt⁴ waarbij van een woord eerst de verschillende betekenissen worden gegeven en vervolgens deze betekenissen met woordsoorten worden gecombineerd, hoe behandelt men bij deze aanpak dan de vaste verbinding?

Een vluchtige blik in ongeacht welk Nederlands woordenboek leert dat er in de behandeling van vaste verbindingen weinig systematiek zit, reden waarom het vinden van combinaties moeilijk en tijdrovend is. En als er al sprake is van enige systematiek, dan is dat een systematiek die, zoals Hausmann⁵ terecht heeft vastgesteld, vanuit de optiek van de vt-leerder averechts werkt.

Ter illustratie van deze constatering de behandeling van een paar vaste verbindingen in Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal (1984). De verbinding *hooggespannen verwachtingen* wordt alleen vermeld onder *hooggespannen*, niet onder *verwachting*; *de honneurs waarnemen* wel onder *honneurs* niet onder *waarnemen*, *ongebaande paden* wel onder *ongebaand* niet onder *paden*. De filosofie achter deze werkwijze lijkt te zijn dat de volledige combinatie alleen wordt vermeld bij het meest markante deel van de combinatie (*hooggespannen, honneurs, ongebaand*). Welke verbindingsmogelijkheid het minder opvallende deel van de verbinding biedt (*verwachting, waarnemen, paden*) wordt niet aangegeven. Voor de vt-leerder is dat vervelend want juist aan deze laatste informatie heeft hij behoefte, veel minder aan de eerste. Nemen we nogmaals *een ziekte oplopen*. Van Dale geeft de volledige uitdrukking alleen onder *oplopen* niet onder *ziekte*. Maar de vt-leerder gaat uit van *ziekte*. Hij zal zich afvragen: hoe noem je dat in het Nederlands, een ziekte krijgen. Anders gezegd, als hij het woord *oplopen* kent, heeft hij geen behoefte aan de daarbij behorende verbindingen. Die kent hij wel - anders zou hij *oplopen* niet kennen.

Een *zorgzaam huismoedertje* staat alleen onder *zorgzaam*; *dat baart mij zorgen* alleen onder *baren* en *een wolkje melk* alleen onder *wolkje*, dus telkens op die plaats waar de vt-leerder niet zal en niet kan zoeken. Zijn probleem is immers: een heel klein beetje melk, is daarvoor een ander woord? Welk werkwoord moet ik gebruiken bij het substantief *zorgen*? Geven? Veroor-

zaken? Of is er iets beters, iets ‘vastere’? Het antwoord op deze vraag moet hij kunnen vinden onder *melk* en *zorg*. Hij zal voor dat antwoord nooit gaan zoeken onder *scheutje* of *baren*.

Natuurlijk vindt men in Van Dale en in andere woordenboeken ook vaak een dubbele vermelding, maar als volstaan wordt met slechts één vermelding staat deze vaak op een plaats die voor de vt-leerder nutteloos is.

Tenslotte wil ik heel kort nog een ander lexicologisch probleem vermelden, het probleem namelijk van de verhouding tussen de vaste verbinding en de woordfrequentie. Bij het geven van woordfrequenties worden lemma's en woordvormen (types) geïnventariseerd, niet echter vaste verbindingen. De vaste verbinding wordt uit elkaar gehaald. Zo vindt men bij Uit den Boogaart⁶ als lemma *op*, *prijs* en *stellen*, ieder met zijn eigen frequentie (voor geschreven taal is die frequentie respectievelijk 5553, 117 en 410). Maar deze frequentie-aanduidingen zijn van geen nut als ik wil weten hoe frequent de uitdrukking *op prijs stellen* is. Wanneer voor leerstofselectie frequentielijsten belangrijk zijn - en volgens mij zijn ze dat - dan zijn ze dat maar in beperkte mate zo lang alleen woorden en geen vaste verbindingen worden geïnventariseerd.⁷ Wie nu moet uitmaken of *op prijs stellen* moet worden aangeboden in bijvoorbeeld een basiscursus, kan alleen varen op het kompas van zijn eigen intuïtie.

Voor het onderwijs van het Nederlands aan anderstaligen is het van belang dat veel aandacht wordt besteed aan vaste verbindingen, dat op het bestaan ervan wordt gewezen en dat de verbinding als een geheel wordt aangeboden en geleerd. Daarbij is nodig dat de verbinding herkenbaar en vindbaar wordt gemaakt. De bestaande woordenboeken geven in dat opzicht onvoldoende steun. Voor het Engelse taalgebied heeft men toen de conclusie getrokken: dan maken we een afzonderlijk woordenboek van grammaticale en lexicale verbindingen.⁸ Die conclusie zou men ook moeten trekken voor het Nederlandse taalgebied.

Eindnoten:

- 1 Voor een classificatie en bespreking van verbale uitdrukkingen, zie: Klimaszewska, Z., Verbale uitdrukkingen in het Nederlands. Aspecten en perspectieven van het onderzoek. In: *Neerlandica Wratislaviensia II*, Wrocław 1985, 195-215.
Een classificatie van idioom bij: Weller, F.-R., ‘Idiomatizität’ als didaktisches Problem des Fremdsprachenunterrichts - erläutert am Beispiel des Französischen. In: *Die Neueren Sprachen*, 1979, 78, 530-554. Tevens bij: Sugano, M. Zwerling, The idiom in Spanish language teaching. In: *Modern Language Journal*, 1981, 65, 59-66.
Een samenvatting van deze twee idioomclassificaties in: Schouten-Van Parreren, *Woorden leren in het vreemde-talenonderwijs*. Apeldoorn 1985.
- 2 Marton, W., Foreign vocabulary learning as problem number one of foreign-language teaching at the advanced level. In: *Interlanguage Studies Bulletin*, 1977, 2, 33-57.
- 3 Voor een bespreking van verbale uitdrukkingen met *het*, *er* (als eerste lid van een voornaamwoordelijk bijwoord) en *hem* (als onbeklemtoond persoonlijk voornaamwoord), zie: Klimaszewska, Z., Verbale uitdrukkingen met nulcomponent in het Nederlands. In: *Neerlandica Wratislaviensia III*, Wrocław 1987, 91-102.
- 4 Deze lemma-opbouw wordt gevolgd in de serie tweetalige woordenboeken van Van Dale (Groot woordenboek Frans-Nederlands/Nederlands-Frans, Duits-Nederlands/Nederlands-Duits,

- Engels-Nederlands/Nederlands-Engels en in Van Dale Groot woordenboek van hedendaags Nederlands. Voor een uitvoerige bespreking van de behandeling van vaste woordverbindingen in dit type woordenboek, zie: Sterkenburg, P.G.J., Vaste woordverbindingen (fraseologismen) en GWHN. In: *Neerlandica Wratislaviensia III*, Wrocław 1987, 27-69.
- 5 Hausmann, F.J., Wortschatzlernen ist Kollokationslernen. In: *Praxis des neusprachlichen Unterrichts*, 1984, 4, 395-406.
 - 6 Uit den Boogaart, P.C. (red.), *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands*. Utrecht 1975.
 - 7 De waarde van frequentielijsten wordt ook beperkt door het feit dat frequentielijsten binnen een zelfde lemma geen betekenisverschillen onderscheiden. Dit probleem valt echter buiten het kader van dit artikel.
 - 8 Benson, M., E. Benson and R. Ilson, *The BBI Combinatory Dictionary of English: A Guide to Word Combinations*. Amsterdam/Philadelphia 1986.

En nu verder...

Joost de Wit

Het gaat de laatste jaren goed met de Nederlandse literatuur in vertaling. Een onschuldige mededeling die echter evenveel positieve als negatieve reacties zal oproepen. Beide zijn juist. Er wordt meer vertaald dan ooit, ook uit het Nederlands, betere boeken in betere vertalingen bij betere uitgevers; maar nog steeds is de Nederlandse literatuur in het buitenland geen begrip en de vraag is en blijft, vrees ik, of zij dat ooit zal worden. Over de vraag hoe dat komt kan men een aantal nummers van dit tijdschrift vullen zonder echter met een pasklaar antwoord te komen, want er *is* volgens mij geen antwoord op deze vragen. Was dat er wel dan zou ons werk, dat van de Stichting tot Bevordering van de Vertaling van Nederlands Letterkundig Werk, spoedig zijn voltooid. Dan zouden merkwaardige factoren als de publieke smaak (in verschillende landen), het literaire uitgeverysvak, de voorkeur van een recensent enzovoort in formules om te zetten zijn en als men dan zijn/haar sommetje zou maken, was de zaak opgelost en kon iedereen naar huis. Helaas - en toch ook wel weer gelukkig - liggen de zaken zo niet. Waarom het nu goed gaat met de Nederlandse literatuur in vertaling weet ik niet, ik kan er wel naar gissen en er wat mogelijke redenen voor aanvoeren.

- 1 Onze Stichting bestaat volgend jaar 35 jaar en het ligt voor de hand dat 35 jaar haast onophoudelijk geroep vanuit de Lage Landen toch wel tot enige resultaten heeft moeten leiden.
- 2 Misschien is het toeval, maar enkele van onze bekendste auteurs - en dus auteurs waarover het langst werd gepraat - publiceerden min of meer gelijktijdig, een paar jaar geleden, hun 'grote' boek (Bernlef, Claus, Mulisch, Nooteboom enzovoort).
- 3 In verschillende landen is het aanbod van eigen literatuur op dit ogenblik wat minder interessant en begint men dus om zich heen te kijken.
- 4 Het aantal mensen dat buiten de Lage Landen de Nederlandse literatuur roemt, waaronder docenten Nederlands aan buitenlandse universiteiten, vertalers, agenten, buitenlandse auteurs enzovoort, is het afgelopen decennium aanzienlijk toegenomen.
- 5 De belangstelling voor het vertalen in het algemeen, en voor vertalingen uit de zogenaamde kleine taalgebieden in het bijzonder, is over de gehele wereld sterk gegroeid. De congressen, bijeenkomsten, conferenties en samenspraken op dit gebied zijn niet van de lucht, de belangstelling van officiële zijde is in verschillende landen groter geworden. Ministeries, culturele attaché's, cultuurinstellingen, de Raad van Europa, de EEG, de Endowments for the Arts en for the Humanities in de VS en nog vele andere organisaties zijn zich er nu op zijn minst van bewust dat vertalen een vak en het bevorderen daarvan een noodzakelijkheid is.

Deze omstandigheden en de verschillende combinaties daarvan zijn mijns inziens redenen waarom het ons nu beter gaat dan voorheen.

Gaan we nu datzelfde rijtje nog eens langs, dan komen we vanzelf bij de problemen.

- 1 Dat wij al 35 jaar aan de weg timmeren, en nu dan met succes, is natuurlijk niet onopgemerkt gebleven - ik bedoel ook buiten de wereld om waar dat timmerwerk direct voor bedoeld was. Er is in het laatste decennium, vaak met behulp van ons bureau, een groot aantal vergelijkbare instellingen in het leven geroepen, enerzijds tot onze blijdschap (het bewijst dat we het goed doen!) anderzijds tot onze zorg, want de literaire spoeling is dun en hoe meer 'smakelijk' aanbod in de vorm van vertaalsubsidies, hoe wateriger de pap. De Finse 'Stichting' bestaat nu alweer 10 jaar, de Norla in Noorwegen 6; er is een bevorderingsbureau in Denemarken op komst; de Fransen hebben geld voor vertalingen (en een Bureau du Livre Français in New York, gekopieerd van een plan door de Nederlandse Stichting waar weer eens geen geld voor was); De Duitsers (Internationales), de Spanjaarden, de Italianen, de Israëliërs, ja zelfs de Amerikanen (met het experiment voor literatuur voor kleine(re) taalgebieden buiten de VS, gepubliceerd door Small Presses) zijn actief.

Binnen het Nederlandse taalgebied heeft ons succes geleid tot grotere aandacht, niet alleen bij de officiële instanties, maar ook bij de uitgevers van het oorspronkelijke werk. Deze gaan tegenwoordig zelf met het werk van hun auteurs op pad. Op zichzelf is die ontwikkeling toe te juichen, want het zijn *hun* auteurs, en hun onderhandelingspositie tegenover buitenlandse collega's is vaak veel sterker. Maar zij realiseren zich niet altijd dat het bevorderingsvak ook een vak is met veel haken en ogen, complicaties en vechtpartijen. Dit vak is gebaseerd op een grote kennis van zaken van de omvangrijke buitenlandse markt en op een vaak sinds vele jaren bestaand vertrouwen tussen de verschillende partijen - die er uiteindelijk allemaal nog eens op verliezen ook.

- 2 Uitgevers hebben vaak de eigenaardige gewoonte alleen het laatste boek van een auteur te willen. Ik begrijp dikwijls wel waarom, maar het maakt het bevorderingsvak er niet eenvoudiger op. Als al die belangrijke auteurs allemaal pas recentelijk hun belangrijkste boek hebben geschreven - en ik citeer nu voortdurend - dan kan hun vorige werk niet van zo'n groot belang zijn en dan is het maar helemaal de vraag of hun volgende werk ook nog zo goed is. Die redenering leidt er maar al te vaak toe dat er geen tweede boek van een auteur in het betreffende land wordt gepubliceerd - want met die auteur hoeft je voorlopig ook niet bij een andere uitgever aan te komen. Daar komt nog bij dat als iedereen voortdurend roept dat die en die titels *de* grote boeken van het moment zijn (en het is waar, daar gaat het niet om), dat dan de lust tot het bekijken van boeken van andere auteurs vaak vergaan blijkt. Die zijn dan immers van het tweede plan, denkt men. En wat te doen als deze golf van belangstelling weer wat wegeeft? Vroeger gold dan nog het argument: je weet niet wat je mist. Nu denkt men dat wel te weten en verliest de belangstelling.
- 3 Op een gegeven moment gaat het met de literatuur in andere landen natuurlijk wel weer beter of misschien gaat het met onze literatuur wel eventjes wat slechter. En men kan niet altijd met Couperus, Multatuli, Teirlinck of Gezelle aan blijven komen.

- 4 De toename in de hulp bij het bevorderen van onze letteren in het buitenland is natuurlijk buitengewoon verheugend. Met name het onvermoeibare enthousiasme van een aantal docenten Nederlands aan buitenlandse universiteiten is van onschatbare waarde gebleken. Maar hoe lang duurt dat enthousiasme als de belangstelling bij de buitenlandse uitgeverijen weer afneemt? Als er keer op keer geen geld blijkt te zijn om initiatieven te ondersteunen? Als studenten die als vertaler werden opgeleid achteraf ontdekken dat er veel minder werk blijkt te zijn dan zij hadden gehoopt? Anderzijds is op dit ogenblik de situatie ontstaan, in West-Duitsland bijvoorbeeld, dat een uitgeverij beweert wel degelijk meer vertalingen te willen publiceren als men de goede vertalers maar had. Vertalers genoeg, jawel maar, zegt men, die zijn nog ‘niet goed genoeg’, ‘niet geschoold’ of ‘niet goed meer’. Er wordt op dit ogenblik gewerkt aan snelle verbetering van die situatie, voor zover zo iets snel op te lossen valt. Zullen die uitgevers dan inderdaad woord houden en gaan publiceren?
- 5 De ‘officiële’ belangstellingstoename is natuurlijk een verheugend feit. Er is wat meer geld, wat meer begrip voor de problematiek en de positie van de vertaler. Maar hoe groter het aantal officiële of semi-officiële, bi-laterale of multi-laterale instellingen dat zich met de vertaal-problematiek en -bevordering gaat bezighouden, hoe groter ook de regelzucht, de institutionalisering, de bureaucratie en het aantal ‘regelneven’ dat zich met de organisatie van dit alles, maar niet met de uitvoering of het doel ervan, bezighoudt. Goed bedoeld vaak, maar het snijdt geen hout. Samenwerkingsverbanden, budgetplanningen, congressen te over, maar gebeuren doet er niets. Of althans te weinig.

We moeten ons realiseren dat al deze sombere geluiden en bedenkingen alleen maar te berde kunnen worden gebracht dank zij het zeer verheugende feit dat het goed gaat met onze letteren in vertaling! Het is nu zaak, en men beseft dat gelukkig overal wel, de gegevens die we hebben op een rij te zetten en die goed te gaan onderbouwen. Het aanbieden van literatuur in het buitenland moet, misschien nog wel meer dan voorheen, zeer gericht, goed gefundeerd, met alle achtergrondinformatie en met vereende krachten worden ondernomen. De opleiding en vooral de begeleiding van de vertalers moet goed georganiseerd zijn. Vertalers moeten gemotiveerd, geholpen en soms ook geleid worden. Ze moeten het gevoel hebben dat ze ergens terecht kunnen, dat er aan ze gedacht en van ze gehouden wordt.

De follow-up: recensenten, secundaire literatuur, volgende titels, moet terdege en doelgericht worden aangepakt - en dat kan eigenlijk alleen maar ter plaatse. De mobiliteit van de verschillende partijen moet bevorderd worden. Vertalers moeten ‘het andere land’ kunnen bezoeken, auteurs moeten festivals en congressen kunnen bijwonen, er zouden ook writers-in-residence moeten komen in andere landen dan alleen de Verenigde Staten. Er zal nog veel meer samengewerkt moeten worden tussen allerlei instellingen als de IVN, de Nederlandse Taalunie, de ministeries in Nederland en Vlaanderen, de Stichting Poetry International, de Vlaamse en Nederlandse P.E.N. Centra en de Stichting voor Vertalingen. En natuurlijk moeten onze vertegenwoordigingen in het buitenland en de buitenlandse in

Nederland, de Goethe Instituten en British Councils worden ingeschakeld.

En het kleine beetje benodigde geld moet er komen. Dat is trouwens iets waarover we, geloof ik, op dit ogenblik niet al te pessimistisch hoeven te zijn. We hebben langzamerhand een plaatsje op de wereldmarkt veroverd. We moeten er nu nog voor zorgen dat we dat behouden.

Ter illustratie enkele van de in 1987 en 1988 verschenen, en binnenkort te verwachten (i.v.) titels:

Bernlef, J.: *Hjernesvind*, Kopenhagen, Hekla, 1987

Deens. Vert.: Anna Worm o.t. Hersenschimmen.

Bernlef, J.: *Publiek geheim*. Kopenhagen, Hekla, i.v.

Deens.

Bernlef, J.: *Out of Mind*, London, Faber & Faber, i.v.

Engels. Vert.: Adrienne Dixon o.t. Hersenschimmen.

Bernlef, J.: *Out of Mind*, Boston, David R. Bodine, i.v.

Engels. Vert.: Adrienne Dixon o.t. Hersenschimmen.

Bernlef, J.: *Publiek geheim*. Parijs, Calmann-Levy, i.v.

Frans.

Bernlef, J.: *Hersenschimmen*. Parijs, Calmann-Levy, i.v.

Frans. Vert.: Philippe Noble.

Bernlef, J.: *Hersenschimmen*. Budapest, Europa, i.v.

Hongaars. Vert.: Gizella Adam.

Bernlef, J.: *Publiek geheim*. Oslo, Cappellen, i.v.

Noors.

Bernlef, J.: *Hersenschimmen*. Warschau, PIW, i.v.

Pools.

Bernlef, J.: *Hjarnspoken*. Stockholm, Norstedts Forlag, 1987

Zweeds. Vert.: Per Holmer, o.t. Hersenschimmen.

Bernlef, J.: *Publiek geheim*. Stockholm, Norstedts Forlag, i.v.

Zweeds.

Claus, Hugo: *Het verdriet van België*. London, Viking, i.v.

Engels. Vert.: Arnold J. Pomerans.

Claus, Hugo: *Het verdriet van België*. New York, Pantheon, i.v.

Engels. Vert.: Arnold J. Pomerans

Claus, Hugo: *Honte*. Arles, Actes Sud, 1987

Frans. Vert.: Alain van Crugten o.t. Schaamte.

Claus, Hugo: *De verwondering*. Budapest Europa, i.v.

Hongaars. Vert.: Bela Szondi.

Claus, Hugo: nummer tijdschrift *Literatura na Swiecie*. Warschau, 1987.

Pools. Samenstelling: Zofia Klimaszewska bevat: fragmenten uit *Vrijdag*, *Het verdriet van België*, *Omtrent Deedee*, gedichten uit *De Oostakkerse gedichten*, *Oog in oog*, het verhaal 'I don't Care'.

Claus, Hugo: *Omtrent Deedee*. Warschau, Ksiazka i Wiedza, i.v.

Pools. Vert.: Zofia Klimaszewska.

Claus, Hugo: *Het verdriet van België*. Warschau, Czytelnik, i.v.

Pools. Vert.: Zofia Klimaszewska.

Claus, Hugo: *Het verdriet van België*. Bucarest, Univers, i.v.

Roemeens.

Claus, Hugo: *Het verdriet van België*. Madrid, Alfaguara, i.v.
Spaans. Vert.: Carmen Bartolome Corrochano.
Mulisch, Harry: *De aanslag*. Peking, China Federation of Literary Authors, i.v.
Chinees. Vert.: Shi Hui Ye.
Mulisch, Harry: *Strafsache 40/61*. Berlijn, Edition Tiamat, 1987.
Duits. Vert.: Johannes Piron o.t. *De zaak 40/61* (2e druk van de eerste in 1963).

- Mulisch, Harry: *Höchste Zeit*. München, Carl Hanser Verlag, 1987.
Duits. Vert.: Maria Csollany. o.t. Hoogste Tijd.
- Mulisch, Harry: *De knop*. Basel, Nachtmachine, i.v.
Duits. (toneelstuk).
- Mulisch, Harry: *Last Call*. London, Collins-Harvill, 1987
Engels. Vert.: Adrienne Dixon o.t. Hoogste tijd.
- Mulisch, Harry: *Last Call*. Harmondsworth, Penguin, i.v.
Engels. Vert.: Adrienne Dixon (paperback).
- Mulisch, Harry: *Hoogste tijd*. Arles, Actes Sud, i.v.
Frans. Vert.: Philippe Noble.
- Mulisch, Harry: *De aanslag*. Jerusalem, Keter, i.v.
Hebreeuws. Vert.: Shulamith Bamberger.
- Mulisch, Harry: *Zamach*. Warschau, Czytelnik, i.v.
Pools. Vert.: Ryszard Pyciak o.t. De aanslag.
- Mulisch, Harry: *De aanslag*. Bucarest, Univers, i.v.
Roemeens.
- Mulisch, Harry: *Twee vrouwen*. Zagreb, Graficki zavod Hrvatske, i.v.
Servokroatisch.
- Nooteboom, Cees. *Ritualer*. Kopenhagen, Lindhardt & Ringhof, 1987
Deens. Vert.: Tim Kane o.t. Rituelen.
- Nooteboom, Cees: *In Den Niederländischen Bergen*. Frankfurt, Suhrkamp, 1987.
Duits. Vert.: Rosemarie Still o.t. In Nederland.
- Nooteboom, Cees: *Das Paradies ist nebenan*. Frankfurt, Suhrkamp, i.v.
Duits. Vert.: Josef Tichy (paperback) o.t. Philip en de anderen.
- Nooteboom, Cees: *In the Dutch Mountains*. Viking, 1987.
Engels. Vert.: Adrienne Dixon o.t. In Nederland.
- Nooteboom, Cees: *In the Dutch Mountains*. New York, Penguin, i.v.
Engels. Vert.: Adrienne Dixon (paperback).
- Nooteboom, Cees: *Rituals*. New York, Penguin, i.v.
Engels. Adrienne Dixon (paperback).
- Nooteboom, Cees: *A Song of Truth & Semblance*. New York, Penguin i.v.
Engels. Vert.: Adrienne Dixon (paperback).
- Nooteboom, Cees: *Philip & the Others*, Baton Rouge, LSU, i.v.
Engels. Vert.: Adrienne Dixon.
- Nooteboom, Cees: *Mokusei*. Arles, Actes Sud, 1987.
Frans. Vert.: Philippe Noble.
- Nooteboom, Cees: *Een lied van schijn en wezen*. Arles, Actes Sud, i.v.
Frans. Vert.: Philippe Noble.
- Nooteboom, Cees: *In Nederland*. Parijs, Calmann-Levy, i.v.
Frans. Vert.: Philippe Noble.
- Nooteboom, Cees: *Rituelen*. Athene, Medusa, i.v.
Grieks.
- Nooteboom, Cees: *Een lied van schijn en wezen*. Budapest, Europa, i.v.
Hongaars. Vert.: Gizella Adam.
- Nooteboom, Cees: *Rituales*. Barcelona, Edhasa, 1987.
Spaans. Vert.: Francesco Carrasquer.

Vergeeten hebben en vergeten zijn

J. de Rooij

1 Probleemstelling

Nederlandse werkwoorden vormen hun voltooiden tijden van de bedrijvende vorm (het actief) met behulp van de hulpwerkwoorden *hebben* en *zijn*. Heel in het algemeen kunnen we de regel formuleren dat *zijn* wordt gebruikt bij werkwoorden die onovergankelijk (intransitief) zijn en tegelijk een verandering van toestand uitdrukken (mutatief), *hebben* in andere gevallen. Als we ‘mutatief’ als een al dan niet voorkomend kenmerk van ‘intransitief’ beschouwen, kunnen we met deze regel op onderstaande wijze een groot aantal gevallen verantwoorden, bijvoorbeeld:

		intransitief	mutatief
<i>zijn</i> :	(1) Zij is helemaal genezen.	+	+
	(2) Hij is naar huis gefietst.	+	+
	(3) Het water is bevroren.	+	+
<i>hebben</i> :	(4) De huisdokter heeft haar genezen.	-	
	(5) Hij heeft een uur gefietst.	+	-
	(6) Het heeft vannacht gevroren.	+	-

Maar een niet onaanzienlijk aantal gevallen wordt door deze regel niet verantwoord, bijvoorbeeld:

		intransitief	mutatief
<i>zijn</i> :	(7) Zij is lang ziek geweest.	+	-
	(8) Hij is een eigen zaak begonnen.	-	
<i>hebben/zijn</i> :	(9) Het is tijd: de bel heeft/is gegaan.	+	-
	(10) Ik heb/ben de datum vergeten.	-	

De voorbeelden (7) t/m (10) zijn zo gekozen, dat ze als min of meer representatief beschouwd kunnen worden voor de uitzonderingen die er op de hierboven geformuleerde regel bestaan.

Allereerst zien we dat het steeds gaat om werkwoorden waarbij ‘tegen de regel’ *zijn* gebruikt wordt; ‘tegen de regel’, omdat de werkwoorden transitief zijn - *beginnen* in (8), *vergeten* in (10) - of omdat ze intransitief maar niet mutatief zijn: *zijn* in (7) en *gaan* in (9). Het omgekeerde - *hebben* bij een intransitief/mutatief werkwoord - lijkt niet voor te komen.

Verder zijn er werkwoorden die - afgezien van bijvoorbeeld dialectisch taalgebruik en bijzondere gevallen - uitsluitend met *zijn* vervoegd worden (*zijn* en *beginnen*), en werkwoorden waarbij *hebben* én *zijn* worden gebruikt (*gaan* en *vergeten*).

In die laatste categorie zijn er dan weer werkwoorden waarbij het gebruik van *hebben* en *zijn* niet met betekenisverschil gepaard gaat, en waarbij dat wel het geval is. Het eerste geldt voor (9): er zijn waarschijnlijk méér mensen die zeggen *De bel is gegaan* dan *De bel heeft gegaan*, maar bei-

de zinnen betekenen hetzelfde. Voor veel Nederlandstaligen echter zal *Ik heb de datum vergeten* betekenen: 'Ik heb verzuimd de datum te vermelden (bijvoorbeeld boven een brief)', en *Ik ben de datum vergeten*: 'Ik weet de datum (bijvoorbeeld van zijn verjaardag) niet meer'. Je zou dus kunnen zeggen dat het werkwoord *vergeten* tot de meest gecompliceerde soort uitzonderingen op de *hebben-* en *zijn-*regel behoort. Reden genoeg om er enkele bladzijden aan te wijden.

2 Ouder Nederlands

Het werkwoord *vergeten* werd oorspronkelijk alleen met *hebben* verbonden, zoals het een transitief werkwoord betaamt. In het Middel-nederlands en het zeventiende-eeuws treffen we uitsluitend *vergeten hebben* aan; natuurlijk afgezien van de lijdende vorm (het passief) en eventueel adjectivisch gebruik van het deelwoord (*Het leed was weer gauw vergeten*).

Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) vermeldt dat 'het gebruik van *zijn* als hulpww.... naast *hebben*, vooral vanaf de 19e eeuw in zwang komt' (XIX: kolom 2089).

In die tijd wordt de vervoeging van *vergeten* ook een 'probleem', waarover door taalkundigen geschreven wordt. Sommige auteurs veroordelen het gebruik van het nieuwerwetse *zijn* categorisch; andere vinden het aanvaardbaar, mits het gebruik van *hebben* en *zijn* overeenkomt met het in 1 aangestipte en in 3 nader uitgewerkte betekenisonderscheid.

3 Moderne taalbeschrijving

Vrijwel alle twintigste-eeuwse taalbeschrijvers - auteurs van woordenboeken, grammatica's, taalgidsen en dergelijke - zijn het erover eens dat het gebruik van de hulpwerkwoorden *hebben* en *zijn* bij *vergeten* samenhangt met de betekenis die dat werkwoord in een bepaalde zin heeft.

In dit verband moeten twee betekenissen onderscheiden worden. Wat ik 'betekenis I' wil noemen, is te omschrijven als 'er niet aan denken te... (aan te vullen met een infinitief)'; voorbeeld: *Ik vergeet mijn paraplu nogal eens (mee te nemen)*. 'Betekenis II' is te parafaseren als 'uit het geheugen kwijtraken'; voorbeeld: *Ik vergeet namen erg gauw*.

De meeste auteurs die zich over het gebruik van *hebben* en *zijn* bij *vergeten* uitspreken, zeggen dat bij betekenis I *hebben* en bij betekenis II *zijn* gebruikt wordt of moet worden. Dus: *Ik heb/*ben mijn paraplu vergeten* en *Ik *heb/ben zijn naam vergeten*.

Een kleiner aantal auteurs, van recente werken (de oudste bron die ik gevonden heb, is van 1971), is van mening dat bij betekenis I *hebben* en *zijn*, en bij betekenis II alleen *zijn* gebruikt kan worden. Dus: *Ik heb/ben mijn paraplu vergeten* en *Ik *heb/ben zijn naam vergeten*.

Slechts tweemaal heb ik vermeld gevonden, dat bij beide betekenissen beide hulpwerkwoorden gebruikt kunnen worden. In de volgende paragraaf zal blijken dat

de mensen die dit beweren, eigenlijk gelijk hebben; maar ook, dat dit niet betekent dat het met *vergeten* even eenvoudig gesteld is als bijvoorbeeld met *gaan* (zie de voorbeelden (9) en (10) in 1).

4 Modern taalgebruik

Om een indruk te krijgen van het hedendaagse Nederlandse taalgebruik, heb ik allereerst een corpus bestudeerd, bestaande uit 780 citaten waarin een voltooide tijd (actief) van het werkwoord *vergeten* voorkwam. Deze citaten, verkregen via de afdeling Thesaurus van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) in Leiden, waren afkomstig uit boeken, geschreven in de jaren zeventig en tachtig door Noord- en Zuidnederlandse schrijvers en behorend tot zeer verschillende genres, variërend van wetenschappelijke teksten tot jeugdlectuur.

Mede naar aanleiding van en voortbouwend op de resultaten van dit corpusonderzoek heb ik een enquête gehouden onder het personeel van het P.J. Meertens-Instituut in Amsterdam, waar ik werk, en onder studenten van de Katholieke Universiteit Leuven (respectievelijk 41 en 99 informanten). In deze enquêtes heb ik gevraagd naar de gebruiksmogelijkheden van *hebben* en *zijn* bij *vergeten* in tien zinnen.

De resultaten van een en ander zijn - zeer beknopt weergegeven - de volgende.

Als uitgangspunt voor de beschrijving van het taalgebruik kan wel dienen dat *hebben* bij betekenis I en *zijn* bij betekenis II hoort, maar het gaat om voorkeuren, niet om strikte regels. Daarbij is de voorkeur van betekenis I voor *hebben* minder sterk dan die van betekenis II voor *zijn*. Zinnen van het type *Ik ben mijn paraplu vergeten* (betekenis I met *zijn*) zijn dus gebruikelijker dan zinnen als *Ik heb zijn naam vergeten* (betekenis II met *hebben*).

Het hulpwerkwoord *zijn* (historisch gezien een vernieuwing: zie 2) komt in het hedendaagse taalgebruik het meest voor. Dat komt door de in de vorige alinea vermelde voorkeuren, maar ook doordat zinnen met betekenis II (waar *zijn* 'thuishoort') blijkbaar frequenter zijn: in mijn corpus maakten die bijna 70 procent van het totaal uit.

Behalve dat *zijn* meer voorkomt, neemt het ook toe. Deze hogere frequentie en toeneming van *zijn* doen zich vooral voor in gesproken taal, wat gezien het meer conservatieve karakter van de geschreven taal ook te verwachten viel.

Toch zijn er ook factoren die het gebruik van *hebben* bevorderen.

De belangrijkste is van lexicale aard; het is het woord *nooit*, eventueel aangevuld met *meer*. De hierboven vermelde zin *Ik heb zijn naam vergeten*, die vreemd klinkt omdat hij *vergeten* in betekenis II met *hebben* bevat, wordt een stuk aanvaardbaarder - waarschijnlijk zelfs gewoner dan zijn tegenhanger met *zijn* - als we *nooit (meer)* toevoegen; vergelijk:

(11) Hij was dominee en hij heette Metgod; ik heb zijn naam nooit meer vergeten!

Van syntactische aard is de plaats van de met *vergeten* gecombineerde infinitief. Zo'n infinitief kan alleen bij betekenis I voorkomen, bijvoorbeeld *Ik heb mijn paraplu vergeten (mee te nemen)*. Zoals we gezien hebben, heeft deze betekenis wel een voorkeur voor *hebben*, maar die voor-

keur is niet zo sterk, en *Ik ben mijn paraplu vergeten* klinkt dan ook heel gewoon. Komt er een infinitief voor en staat die vlak naast *vergeten*, dan is de voorkeur voor *hebben* sterker dan wanneer er een aantal woorden tussen *vergeten* en de infinitief in staat. Vergelijk de zinnen (12) en (13), die alleen in woordvolgorde verschillen, en waarvan de tweede met *zijn* vreemd aandoet:

- (12a) Ik had vergeten hem voor de reis zijn paraplu mee te geven.
- (12b) Ik was vergeten hem voor de reis zijn paraplu mee te geven.
- (13a) Ik had hem voor de reis zijn paraplu vergeten mee te geven.
- (13b) ?Ik was hem voor de reis zijn paraplu vergeten mee te geven.

Een noemenswaard verschil tussen het Nederlands geschreven en gesproken door Nederlanders en Vlamingen heb ik inzake het *hebben*- en *zijn*-gebruik niet gevonden.

5 Oorzaken van de ontwikkeling

Uit de vorige paragrafen is gebleken, dat er zich in het hulpwerkwoordelijk gebruik bij *vergeten* een ontwikkeling heeft voorgedaan. Twee eeuwen geleden werd nog vrijwel alleen *hebben* gebruikt; nu heeft *zijn* de overhand. Deze stand van zaken zal velen aanleiding geven tot de vraag: hoe komt dat?

Vragen naar oorzaken zijn in de taalkunde altijd heel moeilijk te beantwoorden. Maar er is in dit geval wel *iets* over te zeggen.

Behalve *vergeten* zijn er nog meer werkwoorden die in een oudere fase van het Nederlands met *hebben* vervoegd werden en tegenwoordig (ook) met *zijn*. Vaak lijkt dit iets te maken te hebben met het mutatieve karakter van het betrokken werkwoord. Blijkbaar zijn de taalgebruikers in de loop der eeuwen méér werkwoorden als veranderingaanduidend gaan interpreteren en dientengevolge in de voltooide tijden van die werkwoorden *zijn* gaan gebruiken. Dit is niet in alle gevallen even duidelijk, maar van *vergeten* in betekenis II kunnen we inderdaad zeggen dat het ‘mutatief’ is. *Ik ben zijn naam vergeten* betekent immers ‘Ik wist zijn naam vroeger wel, maar die toestand is intussen veranderd’. Bij *Ik heb mijn paraplu vergeten* (betekenis I) hebben we niet te maken met een (verandering van) toestand, maar met (het nalaten van) een handeling. Dat *vergeten* (ook in betekenis II) transitief is (vergelijk 1), is blijkbaar geen bezwaar. Ook dat komt trouwens vaker voor, bijvoorbeeld bij *opvolgen* (*Koningin Beatrix heeft/is haar moeder opgevolgd*).

Maar waarom breidt *zijn* zich dan ook uit naar betekenis I? Misschien vooral omdat die betekenis minder voorkomt dan de andere. Gelijkschakeling ten koste van het minder frequente *hebben* ligt dan voor de hand. Maar er is ook een interessante semantisch-pragmatische verklaring gegeven.

In het algemeen gesproken is de mens verantwoordelijk voor wat hij doet, niet voor wat hem overkomt. Dóet hij iets negatiefs, dan is hij (in welke mate dan ook) schuldig; overkómt hem iets negatiefs, dan is hij hoogstens beklagenswaardig. De mens heeft de neiging zijn schuld te mini-

maliseren. Een geschikte tactiek daarvoor is: iets negatiefs wat je gedaan hebt, voor te stellen alsof het je overkomen is. Vandaar dat men graag *vergeten* in betekenis I ('verzuimen') voorstelt alsof het *vergeten* in betekenis II ('uit het geheugen kwijtraken') is, en wel door het hulpwerkwoord van het tweede voor het eerste te gebruiken.

Toegelicht met concrete voorbeelden: *Ik ben zijn verjaardag vergeten* ('Ik weet de datum niet meer') is een kwestie van een slecht geheugen, waar je niets aan doen kunt; *Ik heb zijn verjaardag vergeten* ('Ik heb hem niet gefeliciteerd') is een verzuim. Wie de tweede zin zegt - met behoud van de gegeven betekenis - met *ben* in plaats van *heb*, haalt wat hij (niet) gedaan heeft weg uit de sfeer van de ('verwijtbare en vermijdbare') handelingen.

6 Tot slot

Voor dit artikel, geschreven op verzoek van de redactie, kon mij maar een beperkt aantal bladzijden ter beschikking gesteld worden. Wat ik over *vergeten hebben* en *vergeten zijn* te vertellen had, heb ik dan ook erg beknopt weergegeven. Ik heb vrijwel alleen conclusies vermeld, zonder de gegevens waarop deze gebaseerd zijn (cijfers, citaten, literatuurverwijzingen en dergelijke). Bovendien vormt de inhoud van dit artikel een deel van een groter geheel.

Wie er meer van wil weten, ben ik daarom zo vrij te verwijzen naar een publikatie van mijn hand, namelijk: *Van hebben naar zijn. Het gebruik van hebben en zijn in de voltooide tijden (actief) van zijn, gaan, vergeten en verliezen in standaardtaal, ouder Nederlands en dialect*. Publikaties van het P.J. Meertens-Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Deel 9. Amsterdam, 1988.

Het boek is verkrijgbaar bij genoemd instituut, Keizersgracht 569-571, 1017 DR Amsterdam, tel. 020-234698. De prijs is f 24,50.

Een huisbaas, een slager, vijf meisjes en een klokkenmaker

Kroniek van het proza

R.P. Meijer

Een relletje in de letteren is altijd meegenomen, vooral als het aardige boeken oplevert. Een aantal jaren geleden, kort na zijn eerste grote succes, kocht Maarten 't Hart een huis in Amsterdam om daar een pied à terre te hebben en de rest aan vrienden te verhuren. Een van hen was de vertaler en journalist Hans W. Bakx. In de tijd dat Bakx een deel van het huis van 't Hart huurde, ging de vriendschap kapot, en goed ook. Er ontstond een hevig conflict over de huur en de bewoning van het huis en er kwam zelfs een rechtszaak van. Meteen daarna heeft 't Hart over dat conflict een korte roman geschreven. Hij heeft hem een hele tijd laten liggen, zei hij in een interview (*NRC-Handelsblad* 13-11-87), omdat hij bang was bij publikatie weer alle ellende over zich heen te krijgen. Maar, zei hij ook, op aandringen van zijn uitgever, had hij tenslotte toch besloten hem te publiceren, onder de titel *Het uur tussen hond en wolf* (Arbeiderspers f 24,50). De uitgever, die bang was voor een kort geding, liet het manuscript aan Bakx lezen, en die, ook niet mis, publiceerde onmiddellijk zijn eigen visie op het conflict in een novelle getiteld *Midas' tranen* (Kwadraat f 9,50). De Nederlandse literatuur is nu dus twee sleutelromans rijker die extra pikant zijn omdat ze allebei hetzelfde onderwerp behandelen. Zoiets is tamelijk zeldzaam en ik kan me maar één ander voorbeeld herinneren, namelijk de ruzie tussen Jacques Gans en Jan Campert, door de eerste beschreven in *Liefde en goudvissen* (1940) en door de tweede in *Slordig beheer* (1941).

Voor wie 't Hart en Bakx en hun conflict kent, zijn dergelijke boekjes waarschijnlijk om van te smullen. Voor wie er niet bij geweest is, ligt het anders. Die lezer wordt geconfronteerd met twee onderwerpen: een heftige burenruzie en het stuklopen van een vriendschap. Beide onderwerpen hadden een mooie roman kunnen opleveren, maar geen van beide schrijvers is erin geslaagd de ruzie los te maken van de banaliteit of iets te laten zien van de tragiek van het verbreken van een vriendschap. 't Hart zoekt het vooral in het etaleren van zijn grote lankmoedigheid en in het belachelijk maken van zijn tegenstander door hem steeds weer te laten herhalen 'ik met mijn talent' en 'wat lijkt ik toch op Multatuli'. Door die voortdurende herhalingen maakt het portret dat hij tekent een sterk overtrokken indruk terwijl het toch geen bijtende satire wordt. Daar zou 't Hart op kunnen antwoorden dat de werkelijkheid nu eenmaal zo was, en daar zou je dan weer tegen in kunnen brengen dat het daar in de literatuur niet om gaat en dat overdrijving schade toebrengt aan de overtuigingskracht.

Zowel 't Hart als Bakx putten zich uit in hatelijkheden over het uiterlijk en de gewoonten van de ander. In het spuiten van venijn wint Bakx het gemakkelijk. Hij drijft de spot met de verliefdheden van zijn huisbaas, die hij Sijmen Togt noemt, vergelijkt zijn gepraat over meisjes met 'het bronstgeknor van een sijsje' en laat hem aan het eind van het boekje aan de deur staan als een zielige travestiet met een aan flarden gescheurde jurk en

een blonde pruik in de hand. Over het schrijverschap van 't Hart is hij buitengewoon denigrerend. De vaakgehoorde klacht dat 't Hart te haastig schrijft, teveel cliché's gebruikt en zich laat opjagen door zijn uitgever wordt hier breed uitgemeten. Hij schrijft zoals een ander turf steekt, zegt Bakx. In zijn eigen roman liet 't Hart een smadelijk gelach horen over de literaire pretenties van de ander die zo graag wou maar niet kon. Het boekje van Bakx laat zien dat er misschien geen groot schrijver in hem steekt maar dat hij wel puntig en beeldend kan formuleren. De grote ruzie heeft geen grote literatuur opgeleverd, maar wel twee amusante niemendalletjes.

In de kritiek is aan dit alles veel aandacht besteed, 't Hart is een van de literaire beroemdheden en de naam van Bakx is ook niet onbekend. *NRC-Handelsblad* publiceerde eerst het genoemde interview met 't Hart en een week later een recensie waarin Lucas Ligtenberg noch voor het boek van 't Hart noch voor dat van Bakx een goed woord over had. Arnold Heumakers (*De Volkskrant* 20-11-87) vond de boekjes eigenlijk lood om oud ijzer, al had hij iets meer waardering voor Bakx dan voor 't Hart, evenals Corine Spoor die in *De Tijd* (13-11-87) de novelle van Bakx meeslepend noemde en de roman van 't Hart een 'tearjerker'. De meeste waardering kreeg Bakx van Diny Schouten in *Vrij Nederland* (31-10-87) die schreef: 'De verachting geeft Bakx' pen vleugels. Het moet zijn hoogmoed zijn geweest die de vertelling zo kort heeft weten te houden dat de vaart ervan adembenemend is. Zoveel elegant stilistisch sarcasme, het is bijna zonde dat het besteed wordt aan een miezerig ventje als Sijmen Togat.' Ik ben bang dat critici als Komrij en Anbeek, die al verschillende malen geroepen hebben om meer herrie en rumoer in de letteren en die misschien al een blij gezicht zetten toen deze boekjes uit de bus kwamen, nu het gevoel hebben dat men hun een knol in plaats van een citroen verkocht heeft.

Een sleutelroman waarin de schrijver zelf een rol speelt, is tegelijk een stukje autobiografie, en daar houdt men in Nederland wel van. De boeken van Maarten 't Hart zijn niet voor niets zo populair en ook dit boek haalde zeven drukken binnen drie maanden. Boudewijn Büch haalt dat niet helemaal, maar drie drukken in twee maanden is toch ook niet gek. Zijn nieuwe boek heet *Het dolhuis* (Arbeiderspers f 29,90) en het is al zijn tweede autobiografie - na *De kleine blonde dood* van 1985 - of misschien zelfs zijn derde, als *De blauwe salon* van 1981 ook autobiografisch is. *Het dolhuis* is een treurig verhaal over een jongetje van een jaar of tien dat in een soort gekkenhuis voor kinderen ondergebracht wordt omdat men denkt dat zijn vader hem seksueel misbruikt. Hij wordt daar voortdurend verhoord en gepest door nonnen met eelt op hun handen en hun hart. Het is allemaal zeer triest en meelijwekkend en de ongelukkige jeugd van Büch had kunnen resulteren in een schrijnend of vlammend verhaal als hij maar niet zo dik en pathetisch schreef en zijn personages zo vreemd liet praten: op een zomerdag aan het strand neemt de vader een slok karnemelk uit een fles en zegt tegen zijn vrouw 'heerlijk, mama, wat een verfrissing, en wat voor een prachtige zomer hebben we toch.' Ik noem Büch eigenlijk alleen omdat hij steeds meer roem krijgt, in alle mogelijke bladen en kranten schrijft, en om de haverklap voor de televisie optreedt. Hij is een hele figuur in de letteren al zijn zijn boeken van weinig waarde.

Ondertussen is er een ander naar voren gekomen als schrijver van opvallend originele autobiografische romans. Meer dan tien jaar geleden publiceerde Geerten Meijnsing onder de naam Joyce & Co zijn *Erwin*, een naar vorm en inhoud zeer gecompliceerde roman, gevolgd door twee aanvullende delen, *Michael van Mander* en *Cecilia*. Net als A.F.Th. van der Heijden, die na twee boeken zijn pseudoniem Patrizio Canaponi aflegde en onder zijn eigen naam een nieuwe richting insloeg, heeft Meijnsing zijn verleden als Joyce & Co vaarwel gezegd om opnieuw te beginnen. Net als Van der Heijden is hij na die ommekeer een veel overtuigender schrijver geworden. In de *Erwin*-triologie werd het verhaal vaak onderbroken door gefilosofeer en het uitstallen van eruditie. Dat werkte nogal eens irriterend. Zijn nieuwe boek, *Veranderlijk en wisselvallig* (Arbeiderspers f 38,50) is heel anders van opzet. Het bestaat uit vijf lange verhalen, elk zonder onderbrekingen verteld, en afgewisseld door hoofdstukken onder de titel 'Melancholische anatomie'. In die hoofdstukken, die een buiging maken naar Robert Burton's *The anatomy of melancholy* van 1621, kan de schrijver zijn eigen commentaar kwijt en kan hij zijn heden tegenover zijn verleden stellen. Op die manier zitten verteller en commentator elkaar niet meer in de weg en ontstaat er een veel hechtere eenheid dan in de vorige boeken.

Aan het begin van *Veranderlijk en wisselvallig* rijdt de verteller met zijn auto door Italië en ziet plotseling zijn voorruit aan diggelen gaan. Het glas valt er niet meteen uit en een beetje verdoofd door de schrik ziet hij de grillige lijnen van het glas als een beeld van zijn uitzichtloze en verbrokkelde bestaan. Hij wordt beheerst door het idee dat hij het beste deel van zichzelf - zijn liefde en de boeken die hij heeft geschreven - al overleefd heeft: 'Om de waarheid te zeggen was hij een karikatuur van zijn hoofdpersoon geworden.' Er komt een stroom van herinneringen los, eerst over twee meisjes waarvan de een zijn vaste vriendin is en de ander een lesbisch meisje dat bij tussenpozen niet onontvankelijk is voor belangstelling van de andere kant. Het verhaal wordt met veel vaart en grote kleurigheid verteld. Daarna volgt een zwaarmoedige overpeinzing, een stukje melancholische anatomie, waarin we horen dat de vriendin van de verteller een kind van hem verwacht: 'juist op het moment dat hij het leven door zou geven, was het hem onverdraaglijk geworden en het leek hem bijna misdadig zijn negatieve instelling en bittere ervaringen over te dragen.' Dan gaan zijn gedachten terug naar een liefdesgeschiedenis met de gefrustreerde vrouw van een vriend, en naar een derde, een beeldhouwster die met hem wilde trouwen, naar een vierde die in een Amsterdamse jazzgroep saxofoon speelde, en naar een vijfde die onverzadelijk was en sm-spelletjes uitlokte. En dan is er een zesde, die geen naam krijgt en alleen als 'mijn vriendin' aangeduid wordt. Ze blijft steeds op de achtergrond maar zij is duidelijk de enige met wie de verteller een vaste band wil aanhouden.

De vijf meisjesportretten zijn prachtig geschreven en vol erotische spanning. Meijnsing is bepaald niet preuts maar ook zeker niet exhibitionistisch of snoeverig. Als geen ander in de literatuur van vandaag kan hij je deelgenoot maken van zijn gevoelens van verliefdheid en seksuele opwinding. Bovendien is hij niet alleen buitengewoon bekwaam in het portretteren van de vijf meisjes maar ook in het schilderen van hun omgeving. In

het eerste verhaal zien we het meisje Aleid tijdens de verbouwing van een huis en tegen een achtergrond van louche aannemers, knoeiende electriciens, kletsende stukadoors, een wolk van stof en een berg van rommel. De aandacht voor Laura, de saxofoniste, leidt naar een schitterende beschrijving van de jazzwereld zoals we die buiten de verhalen van F.B. Hotz eigenlijk niet kennen.

De kritiek, die vroeger over het werk van Joyce & Co vaak zuinig deed, was over *Veranderlijk en wisselvallig* bijna unaniem enthousiast. Peter de Boer vond het boek af en toe nog wel ‘tobberig’ maar noemde het toch ook sprankelend van vertellersplezier (*Trouw* 26-11-87). In *De Tijd* profeteerde Koos Hageraats dat het boek ‘een belangrijk kruispunt in de literatuur van de jaren tachtig zal blijken te zijn, omdat de ontwikkeling van een heel decennium erin wordt samengebald’. Joost Zwagerman had een paar bezwaren tegen Meijssings al te persoonlijke aanvallen op herkenbare uitgevers en tegen enkele ‘krakkemikkig’ geschreven passages maar was verder een en al lof voor de gaafheid van de verhalen, de gedrevenheid en de vertellerskunst (*Vrij Nederland* 7-11-87), evenals Arnold Heumakers in *De Volkskrant* (24-12-87).

Van de schrijvers die nu rond de veertig zijn, verwacht ik het meest van Meijssing en Van der Heijden. Mensje van Keulen, die van dezelfde generatie is, heeft met haar laatste roman elke verwachting de bodem ingeslagen. Met haar eerste roman, *Bleekers zomer* (1972), had zij het Nederlandse realisme een nieuw kleurtje gegeven, in haar laatste, *Engelbert* (Arbeiderspers f 34,50), wordt het valer dan het ooit geweest is. Schrijvers als Meijssing en Van der Heijden zien kans het alledaagse leven boven de platvloersheid uit te tillen terwijl Mensje van Keulen het precies laat waar het was. Haar figuren maken heel wat mee: ziekte, dood, zelfmoord, miskraam, abortus, ruzie en dronkenschap, maar het lijkt ze nauwelijks te beroeren. Wat er ook gebeurt, ze reageren altijd met dezelfde kleurloze cliché's. Al wordt de een wat minder onaardig voorgesteld dan de ander, ze lijken allemaal op elkaar en zijn moeilijk uit elkaar te houden. Het zijn er heel wat: de slager Engelbert en zijn vaste hoer Ploosje, zijn oliedomme vrouw Emmelien met haar geloof in kapper en kapelaan, de dochters Eva en Mathilde die het verkeerde pad opgaan, en vele anderen. Al deze mensen dribbelen om elkaar heen, maken ruzie of vrijen, zonder dat een van hen ooit iets verrassends of memorabels heeft mee te delen. Mensje van Keulen zou zich ook kunnen verdedigen door te zeggen dat het zo nu eenmaal was en is, dat het realisme nu eenmaal de werkelijkheid weergeeft. Zo eenvoudig is het niet en het is de hachelijke taak van een realistische schrijver om van iets vervelends iets spannends te maken door stileren, rangschikking en belichting. Dat heeft Mensje van Keulen niet gekund of gewild en daarom is haar boek een ‘saaie documentatie’ geworden, zoals Marjoleine de Vos het noemde in *NRC-Handelsblad* (20-11-87): ‘wie tien minuten bij de slager gaat staan hoort woord voor woord de dialogen uit deze roman.’

In de kritiek heeft *Engelbert* het hard te verduren gekregen. Card Peeters, die Mensje van Keulen over het algemeen niet slecht gezind is, beschreef het boek in *Vrij Nederland* (31-10-87) als een humorloze soap opera met bronstige slager en kapelaan'. Er was geen enkel personage, schreef

hij, dat zich een plaatsje in zijn herinnering wist te verwerven: niemand krijgt een gezicht, er worden geen figuren getekend, iedereen reageert met gemeenplaatsen. Verbaasd vroeg hij zich af wat Mensje van Keulen met deze roman gewild had. Op die vraag gaf Atte Jongstra een antwoord in *Het Parool* (20-11-87). Hij poneerde dat er in elke periode van economische crisis een morele herwaardering plaatsvindt: ‘Mensje van Keulen heeft in *Engelbert* geprobeerd haar visie op de veranderende “vrijheid” weer te geven en is op haar manier op zoek gegaan naar fundamentele waarden.’ Hij ziet die poging als mislukt en hij hoopt dat de uitgever zich verschrikkelijk vergiste toen hij op de achterflap liet drukken dat Mensje van Keulen in deze roman ‘op haar best’ is.

De vraag die Carel Peeters aan Mensje van Keulen stelde, zou je ook wel aan W.F. Hermans kunnen stellen naar aanleiding van zijn nieuwe roman *Een heilige van de horlogerie* (De Bezige Bij f 27,50). Die vraag is vaak gesteld en niet alleen na cryptische constructies als *De God Denkbaar Denkbaar de God* of *Het evangelie van O. Dapper Dapper*, maar ook na eenvoudig ogende novellen als *Homme's hoest* en *Geyerstein's dynamiek*. Als antwoord wordt vaak een zin uit *Paranoia* geciteerd: ‘er is in onze talen maar één werkelijk woord: chaos.’ ‘Wat Hermans wil’ zou dan zijn: een beeld geven van de chaos van het menselijk bestaan. Met betrekking tot *De donkere kamer van Damocles* heeft Frans Janssen dat gepreciseerd tot: een beeld geven van de onkenbaarheid van de mens. Weer anderen omschrijven het hoofdthema van Hermans' werk als: de onmacht van de mens in een vijandige wereld. In de nieuwe roman is die onmacht duidelijk het voornaamste thema.

De heilige uit de titel is een ouwelijke man van een jaar of veertig, ongetrouwd, kleurloos en saai. Hij heeft filosofie gestudeerd en een briljante scriptie geschreven over tijd en duur - zonder voorzover we weten Bergson te noemen -. Hij is van Frans-Nederlandse afkomst en draagt de fraaie naam van Constantin Brueghel. Na zijn studie is hij niet bij het onderwijs terechtgekomen maar heeft hij door toedoen van zijn oom de verantwoordelijkheid gekregen voor een verzameling van 1473 klokken die zich in een grotendeels leegstaand paleis bevindt. Aan het opwinden en gelijkzetten van die klokken heeft hij een volledige dagtaak. Het lijkt een zinloos geploeter want er komt zelden iemand de verzameling bezichtigen en het groepje gemeenteambtenaren dat in een paar zalen is ondergebracht, heeft zonder uitzondering een hekel aan het tikken en slaan van al die klokken, en kijken de klokkenmaker met de nek aan. Onverstoorbaar en als gold het een heilige plicht, doet hij zijn werk, tot er in een van de zalen een meisje komt werken dat in één klap zijn gemoedrust volkomen te niet doet. Ze lijkt als twee druppels water op Louise Brooks, een filmster die in 1929 wereldberoemd werd met *De doos van Pandora* en op wie de klokkenmaker al vanaf zijn jeugd verliefd is. De heilige wordt in verleiding gebracht. Maar Louise vertegenwoordigt de vijandige buitenwereld. Ze moet niets van zijn klokken hebben en zet er een stil. Ze vindt het aan de gang houden van al die klokken waar geen mens naar omkijkt, onzinnig. De klokkenmaker daarentegen vindt dat groots, ‘precies zo als het groots is dat er planeten bestaan waar geen sterveling op woont.’

De klokkenmaker is een onvervalste laudator temporis acti en, net als Hermans zelf, een welsprekend criticus van de moderne maatschappij waarin een communistische wethouder van Cultuur multimiljonair kan zijn en waarin stelen de plaats heeft ingenomen van werken. Alleen door zijn zinloze werk zo goed mogelijk te doen kan hij zich staande houden in een wereld die hem niet nodig heeft en hem liever ziet gaan dan komen. Aan het contact met Louise beleeft hij ook weinig plezier: ze gaat er al gauw vandoor met de communistische wethouder. Misschien had de klokkenmaker zijn doffe bestaan nog wat langer kunnen voortzetten als de natuur - waar hij al even machteloos tegenover staat als tegenover de moderne samenleving - niet had ingegrepen. Lang aanhoudende regen veroorzaakt een overstroming en een groot aantal dakloze kampeerders wordt geëvacueerd naar het paleis. Daar richten ze grote schade aan onder de klokkenverzameling. Er blijft voor de klokkenmaker niets anders over dan naar Parijs te gaan waar hij hoopt een hoertje te vinden dat op Louise lijkt.

Het is een troosteloos eind van een troosteloze roman, maar Hermans is nu eenmaal niet een schrijver die de onmachtige mens troost komt brengen. Zoals altijd bij Hermans wordt het beeld van die onmacht met grote precisie en ijzeren consequentie getekend. In dit geval is dat niet genoeg om er een grootse roman van te maken en *Een heilige van de horlogerie* is zeker niet van het kaliber van *De donkere kamer van Damocles* of *Nooit meer slapen*. De klokkenmaker is te saai om echt tragisch te worden en Louise blijft maar een schimmetje. Ook van de andere figuren vangen we niet meer dan een glimp op.

In de pers hadden gemengde gevoelens de overhand. In *Het Parool* van 6-11-87 schreef Robert Anker dat 'Hermans te groot is om ooit vervelend te worden' maar hij kritiseerde de omstandige verteltrant en sommige uitweidingen die hem deden denken aan een dronkemans dialoog. Maar: 'ik vond het toch wel weer wat hoor, zo'n nieuwe, echte Hermans, met zijn rare ironie, zijn meedogenloze cynisme, dat, hoe raar het ook klinkt, uiteindelijk louterend werkt.' Ik lees uit deze vreemde zin dat Anker wel een beetje met het boek in zijn maag zat. Datzelfde geldt voor K.L. Poll die na zes jaar stilte meer had verwacht, teleurgesteld was door de figuren die stuk voor stuk karikaturen bleven, maar die het verhaal toch steeds weer gered zag door onverwachte beelden (*NRC-Handelsblad* 6-11-87). Arnold Heumakers had alleen maar lof: intrigerend, fantasierijk, perfecte stijl (*De Volkskrant* 30-10-87), evenals Card Peeters: 'het is het samenstel van schitterend Nederlands, luchtigheid en inventiviteit dat *Een heilige van de horlogerie* zo amusant maakt. Amusant? Wat is dat nu voor kwalificatie? Ja, soms kan dat de hoogste lof zijn' (*Vrij Nederland* 7-11-87).

Terwijl het schrijfblok zich uitvindt

Kroniek van de poëzie

Theo Hermans

Is er voor een dichter nog leven na zijn Verzamelde Gedichten? Van Gerrit Kouwenaar verschenen in 1982 de definitieve retrospectieve *Gedichten 1948-1978*, maar vrijwel tegelijkertijd kwam hij al met nieuw werk, in *Het blindst van de vlek* (zie *NEM* 40, voorjaar 1983). Toen bleef het een hele poos stil. Onlangs zag echter zijn jongste bundel het licht onder de titel *het ogenblik: terwijl* (Amsterdam, Querido, 1987; 39 blz.) - en alles wijst erop dat de oude meester nog met vaste hand schrijft, ja in staat is poëzie voort te brengen die tot het beste behoort van wat hij tot dusver gemaakt heeft.

De nieuwe bundel is meteen herkenbaar als een Kouwenaar-produkt. De inmiddels vertrouwd klinkende sleutelwoorden als eten, vlees, mes, donker, grond, de afstandelijkheid van de veelvuldige 'men'-constructies, het laconieke ritme en de zorgvuldigheid waarmee letterlijke of nevenbetekenissen van bepaalde woorden in het veld worden gebracht, al die elementen plaatsen de gedichten in het kader van een veel ruimer en allengs klassiek geworden oeuvre. Nieuw is echter de ongemene helderheid waarmee Kouwenaar zijn verzen vorm geeft. Die helderheid gaat gepaard met een zekere ontspannen precisie, die het anecdotische niet uit de weg gaat maar het wel binnen nauwe perken houdt.

Zoals bijna altijd schrijft Kouwenaar in reeksen. In de tweede reeks van de bundel, 'al met aarde' geheten, is de autobiografische onderlaag nog duidelijk te bespeuren, ook al zorgt het alomtegenwoordige 'men' voor de nodige objectivering en onderkoeling van de emotie. De in thematisch opzicht meest centrale en tegelijk de meest indrukwekkende gedichten in *het ogenblik: terwijl* hebben echter betrekking op motieven en beelden die tevens de ruggegraat vormen van Kouwenaars hele poëtische wereld. Het intrigerende openingsgedicht, dat in vrijwel alle recensies van de bundel in kranten en tijdschriften in zijn geheel geciteerd werd, luidt als volgt:

So helder is het werkelijk zelden, men ziet
het riet wit voor de verte staan

iemand klopt aan, vraagt water, het is
een verdwaalde jager

het antwoord is drinkbaar, zijn kromme weg
uitlegbaar in taal

in zijn weitas een bloedplas, het water
verspreekt zich al pratend in wijn

kijk, zegt hij, omstreeks het riet wijzend bij wijze
van afscheid, dit is een rouwmantel

later staat zijn glas daar nog, men ziet
het riet en eet wat -

De eerste vier regels zijn scherp waargenomen en door middel van afgewogen klankherhalingen en binnenrijmen raak geformuleerd. Vanaf de vijfde regel lijkt de beeldspraak de verdere loop van het gedicht te bepalen. Daardoor krijgt ook de niet nader verklaarde figuur van de jager een bijkomende dimensie. Een eenduidig symbool is hij wellicht niet. Recensenten als Ad Zuiderent in *De Tijd*, Wiel Kusters in *NRC-Handelsblad*, R.L.K. Fokkema in *Trouw* en Jan van der Vegt in *Ons Erfdeel* interpreteerden de mysterieuze jager als een aanzegger van de dood, vooral op grond van de verwijzingen naar bloedplas en rouwmantel. Guus Middag in *Vrij Nederland* en Hans Tentije in *De Groene Amsterdammer* wezen bovendien op enkele bijbelse allusies in het gedicht - water en bloed, water dat in wijn verandert - en zagen in de jager tevens een soort Christusfiguur. Ook het motief 'eten' treedt in het gedicht op. Het is een beeld dat, in Kouwenaars werk in het algemeen en in andere gedichten van deze bundel in het bijzonder, stevast met het maken van poëzie in verband staat: het gegetene moet altijd eerst doodgemaakt worden, de eter zet het genuttigde voedsel in iets anders om - Kouwenaar heeft in de loop der jaren zowat alle facetten van deze metaforiek nagetrokken. Zo bezien kan dit gedicht dus ook, zoals zo vaak bij Kouwenaar, over het schrijven van gedichten gaan. De regels 5 en 6 maken de verbinding tussen de talige en niet-talige aspecten van het gebeuren duidelijk voelbaar. Een sluitende lezing van het gedicht in zijn geheel blijft echter een verre van eenvoudige opgave, zelfs als men de eerste regels van het slotgedicht van de bundel, 'een eter in het najaar' ('steeds meer vereenzelvigd men zich / met de bloedende maaltijd, de stelpende eetlust') bij de beschouwing betreft.

De bundel ontleent zijn titel aan een gedicht dat aanvangt met de regels: 'Na het ogenblik het ogenblik: terwijl de vogel / opschrikt ontstaat zij: een vogel // het gegeven horloge verplettert het ei / daarboven geen letter, de lucht is vrij'. Tijden het tijdeloze (horloge en ei), tijdsduur en moment, en de plaats van taal en verbeelding in een dergelijke constellatie komen hier bij elkaar. Hoe belangrijk deze laatste twee elementen zijn, blijkt uit de slotstrofe van het gedicht: 'terwijl het schrijfblok zich uitvindt / staat er te lezen: dit boek / heeft men nooit geschreven, overdoen / moet men dit leven'. De tijd, zo lijkt het, maakt zijn eigen verleden ongedaan, vermoordt zijn eigen kind. De mate waarin het boek erin slaagt het leven uit te beelden, weer te geven of over te doen, moet daarbij in het ongewisse blijven.

Kouwenaars helderheid mag beslist niet met eenduidigheid verward worden. De nieuwe bundel, verschenen vijf jaar na *het blindst van de vlek*, bevat slechts 23 eerder korte gedichten. Bij een auteur van Kouwenaars formaat is dat geen teken van armoede, maar het is wel een garantie dat ieder woord grondig gewikt en gewogen is. Wanneer hij in een gedicht woordenreeksen als 'ballast/passant/vacant/mangat/wachtglas' opbouwt en met letteromzettingen als 'slag/glas', 'niks/snik', 'adem/made' speelt, dan is het toegelaten in de hoger geciteerde verzen woorden als 'uitlegbaar in taal' heel letterlijk op te nemen en oog te hebben voor de verhouding tussen woorden

als 'letter' en 'verplettert'. Als die veronderstelling juist is, zijn we met de interpretatie van *het ogenblik: terwijl* voorlopig nog niet klaar. Buiten twijfel staat echter dat een verzameling waarin op zo geconcentreerde en tegelijk relativiserende wijze over tijd, vergankelijkheid, creativiteit en dood wordt geschreven, respect afdwingt.

De dood is ook uit de gedichten van Eva Gerlach niet weg te slaan. Wie zich precies achter de schrijversnaam Eva Gerlach schuil houdt, weten slechts heel weinigen, want de dichteres (ja, zoveel weten we wel) bewaakt haar anonimiteit angstvallig. Voor zover mij bekend heeft zij ooit maar één interview gegeven, in de *Haagse Post* van 23 maart 1985, en hoewel haar echte naam onlangs - voor het eerst - in een naslagwerk vermeld stond, is het de auteur allicht liever als wij het maar op haar pseudoniem houden. Het debuut van Eva Gerlach, *Verder geen leed*, verscheen in 1979 en werd vorig jaar nog herdrukt. De daaropvolgende bundels *Een kopstaand beeld* en *Dochter* dateren respectievelijk uit 1983 en 1984. Reeds vanaf haar eerste verzameling was het duidelijk dat Gerlach bij voorkeur binnen strakke vormpatronen werkte en die met groot gemak wist te hanteren. Rijmen gehoorzamen aan een strikt schema zijn een vast bestanddeel van haar poëzie, maar zij dringen zich niet op. Vaak tellen zowat alle gedichten in een bundel hetzelfde aantal regels, zonder dat dit tot eentonigheid voert of een krampachtige indruk maakt. Alle bundels zijn in reeksen verdeeld en de numerieke verhouding tussen het aantal gedichten per cyclus is altijd symmetrisch. Het verbluffende van Gerlachs vakmanschap is dat zij binnen dergelijke schema's een volkomen natuurlijke en heel gevatte taal blijft schrijven.

Eva Gerlachs vierde bundel heet *Domicilie* (Amsterdam, Arbeiderspers, 1987; 86 blz.) en hij is minstens even goed als haar voorgaande werk. Formeel valt op dat qua regellengte per gedicht de teugels blijkbaar wat gevierd werden en dat de rijmschema's van langzaam aan complexiteit winnen. Maar *Domicilie* is eens te meer een minutieus geconstrueerde verzameling. De bundel bestaat uit drie reeksen waarvan de eerste 24 losse gedichten telt, geordend naar de uren van het etmaal, de tweede uit drie onderafdelingen van 6 + 8 + 6 gedichten met daarbij een omkadering van 4 cursief gedrukte gedichten bestaat (totaal: 24), en de laatste cyclus ook weer 9 + 6 + 9 = 24 gedichten bevat. Inhoudelijk gaat het in *Domicilie* om de vraag hoe er met de dood te leven valt, niet alleen met de dood als begrip maar ook met de dood als concrete gebeurtenis. De eerste reeks handelt over iemand die blijkbaar niet lang geleden, na een ziekte, overleden is en nu met veel genegenheid wordt herdacht. Uur na uur probeert de dichter zich de overledene voor de geest te halen en meer dan dat: op te roepen, in het geschrevene weer tot leven te wekken. De poging is gedoemd te mislukken, maar ophouden met schrijven betekent opgeven en vergeten. Daar komt de schrijvende overlevende pas toe als het etmaal rond is, in het laatste gedicht van de cyclus, wanneer de hopeloosheid van de onderneming niet meer te ontkennen is. Het zal wel geen toeval zijn dat in dit slotgedicht de poëzie van Gerrit Achterberg zich nog meer dan elders in deze reeks zowel in het woordgebruik als in het ritme laat horen:

Ik zet je neer in onwaarachtigheid.
 Onder vergane tijd kom ik je tegen
 als onder kruimelend vel en het is stank
 voor dank want wat ik aanraak ben ik kwijt:
 slaap verplaatst je niet meer in mij. In leven
 onder de kale, hamerende zang
 van vinken schroef ik mijn pen dicht en weet
 dat ik je ombreng. Dat ik je vergeet.

In de tweede cyclus wordt op een meer incidentele manier gepoogd losse beelden en herinneringen aan de gestorvene vast te houden en ze tussen andere indrukken van tijdelijkheid, verlies en voorlopigheid een plaats te geven. De derde reeks tenslotte zoekt naar een zeker labiel evenwicht tussen de onontkoombare aanwezigheid van de dood overal om ons heen en de noodzaak aan de slag te blijven in dit leven, ‘waar dood je wikkelt in verband,’ zoals het ergens heet. Ondanks het feit dat sterven en doodgaan maar zelden uit het gezicht verdwijnen in deze bundel, biedt *Domicilie* geen deprimerende of tranerige lectuur. Daar zorgt de onsentimentele taal van Eva Gerlach voor, haar oog voor het sprekende detail en haar uitzonderlijke gave om verrassende perspectiefwisselingen te koppelen aan uitgebalanceerde en moeiteloos volgehouden formele patronen.

Op een heel andere manier en in een heel andere toonaard waart de dood rond in de poëzie van Gerard Reve, wiens *Verzamelde gedichten* enige tijd geleden werden gebundeld (Amsterdam, Van Oorschot, 1987; 140 blz.). Het is een wat vreemde verzameling geworden, deels thematisch en deels chronologisch van opzet. De meeste gedichten zijn nog eens afzonderlijk gedateerd; tesamen bestrijken zij de periode van 1939 tot 1982, met een niet onaanzienlijke gaping voor de jaren 1941-1962. Voor wie van Reve houdt, is dit uiteraard een onmisbaar boek. De thema's die in zijn proza aan bod komen, keren hier terug: drank, homosexualiteit, de zonderlinge visie op sommige punten van de katholieke geloofsleer, de alles doordoesemende ironie, en tenslotte Wanhoop en Dood. Misschien is een vers als ‘Roem’, uit 1981, nog wel het meest typerend voor Reve als dichter:

‘U bent,’ zegt de groenteman,
 ‘wel zo ongeveer de beste schrijver die we hebben.’
 Die man zegt niet zo maar wat. Ik bedoel:
 hij zou zoiets niet zeggen als het niet waar was.
 Ik zwijg, en kijk stil voor mij uit,
 en denk: ‘Waarheen? Waarvoor? Waarom?’

Verscheidene Reviaanse ingrediënten lopen hier dooreen: het imago van de volksschrijver, het binnenstebuiten gekeerde pathos, de plots opdoemende metafysische twijfel die zich alleen binnen Reves wereldbeeld met het onmiddellijk voorgaande laat rijmen. In haar geheel genomen kan deze poëzie echter weinig meer dan een aanvulling op het proza zijn. Inhoudelijk biedt zij niets nieuws en de flauwe grappen zijn te flauw en te talrijk om te hopen dat Reve als dichter de eeuwigheid in zal gaan. Maar in het superieur uitspelen van cliché's, het manipuleren van stijlregisters, kortom het mateloos ringeloren en onderuit halen van de lezer, daarin is Reve nu eenmaal zonder weerga.

Communicatief taalonderwijs: noodzakelijk schrijf- en literatuurschuw?

Kroniek van het Nederlands als vreemde taal

E. Nieuwborg

Voor Duitstalige beginners publiceerde J. Wilmots in een voorlopige experimentele versie *Voor als je Nederlands gaat leren*.¹ Hoewel deze cursus via de titel heel sterk herinnert aan zijn vroegere *Voor wie Nederlands wil leren*, is het een totaal ander boek geworden met een heel verschillende invalshoek. Wel blijft de aanpak duidelijk cognitief en contrastief. In het 'Vorwort' (p. 3) verduidelijkt de auteur zijn standpunt: zijn methode steunt op een parallelle ontwikkeling van taalfuncties en grammatica. Daarmee sluit hij aan bij de communicatieve school (hij verwijst expliciet naar Wilkins), zonder die echter slaafs te volgen.

Verdeeld over 12 units worden begrippen, taalfuncties en morfosyntaxis systematisch aangeboden en behandeld. De meeste units bestaan uit drie delen: de eerste twee delen bevatten korte inleidende teksten en in het derde geeft de auteur de hoofdtekst, waarna de aandacht van de leerders expliciet gevestigd wordt op lexicon, morfosyntaxis, begrippen en functies.

De inleidende teksten, die meestal descriptief of verhalend zijn, dienen om de gebruikers vertrouwd te maken met de belangrijkste nieuwe lexicale en grammatische elementen van de unit. Na elke tekst vinden we telkens een woordenlijst (zonder vertaling), een woordenschattoefening (invuloefening zonder keuzelijst) een spreekoefening, die betrekking heeft op de zakelijke en/of functionele inhoud van de tekst, en af en toe een korte grammaticatest.

De hoofdteksten zijn duidelijk communicatief opgezet. Ze vormen het in deze aanpak vrij gebruikelijke verhaal van een paar jongelui (in casu twee jongens, een Duitser en een Nederlander, en twee meisjes, een Duitse en een Vlaamse), die elkaar ontmoeten, groeten, samen inkopen gaan doen, plannen maken, enzovoort. Behalve dat het verhaal een enkele keer (unit 8) aanleiding geeft tot 'Landeskunde', heeft het inhoudelijk geen andere didactische functie dan aanleiding te zijn om bepaalde communicatieve elementen en grammatische regels systematisch aan te bieden. Daarmee wil niet gezegd zijn dat Wilmots' leerboek saai is: de toon van de gesprekken is luchtig - vaak met een vleugje humor - en allerlei toemaatjes (raadsels, spelletjes, vraagstukken) zullen door de leerlingen ongetwijfeld erg op prijs gesteld worden. Bovendien komen vanaf unit 3 ook een aantal authentieke, hoofdzakelijk informatieve teksten voor, die meestal ontleend zijn aan kranten en folders en in hun oorspronkelijke lay-out zijn afgedrukt.

Op elke hoofdtekst volgt een paragraaf 'Woordenschat/Grammatica'. De auteur heeft ons inziens zeer terecht deze twee aspecten van de vreemde-taalverwerving niet gescheiden. Soms wordt de grammatica aan het lexicon gehecht: bij de aanbieding van de substantieven worden lidwoord-specificatie en meervoudvorming behandeld; van de adjectieven worden de verbogen vorm en de trappen van vergelijking gegeven, enzovoort. In andere

gevallen wordt het vocabulaire behandeld naar aanleiding van de taalfuncties, zoals de uitdrukking van tijd, plaats, modaliteit, aspect. De grammatica is contrastief geprogrammeerd: heel veel nadruk wordt gelegd op de lidwoord-specificatie, het gebruik van de hulpwerkwoorden en de woordvolgorde in de verbale eindgroep. Het is niet mogelijk om een duidelijk beeld te krijgen van de omvang van het lexicon. Een volledige, overzichtelijke lijst geeft het boek niet. Wel vernemen we uit het 'Vorwort' dat 90 procent van de aangeboden lemma's in het Basiswoordenboek Nederlands (de Kleijn-Nieuwborg) voorkomen, terwijl de andere 10 procent bestaan uit 'nuttige' of voor Duitstaligen doorzichtige woorden. Vermoedelijk is de aangeboden woordenschat voldoende groot en geschikt om voor het Certificaatsexamen Elementaire kennis te slagen. De oefeningen vormen een onderdeel van de paragraaf Woordenschat/Grammatica. Sommige zijn zuiver notioneel-functioneel: er wordt gevraagd wat men in de dagelijkse omgang kan zeggen om te groeten, bedanken, afscheid te nemen, enzovoort. In andere, vooral in oefeningen bij de morfosyntaxis, wordt gebruik gemaakt van structurele technieken van het type S-R, waar telkens hetzelfde zinspatroon moet worden herhaald. Soms zijn het gewoon vragen over de inhoud van de hoofdtekst. Het talrijkst zijn de invuloefeningen (zonder keuzelijst), waarvan de meeste betrekking hebben op de woordenschat.

Ook de authentieke teksten staan in deze paragraaf. Ze bieden de mogelijkheid om de (receptieve) woordenschat uit te breiden en om de leerlingen enigszins vertrouwd te maken met een paar aspecten van de samenleving in Nederland en Vlaanderen.

Te oordelen naar de hoofdteksten en de oefeningen wordt het spreken de belangrijkste te verwerven vaardigheid geacht. Zeer kenmerkend in dat opzicht is de taak die we op p. 199 vonden: 'Herschrijf de bovenstaande anekdote in de vorm van een gesprekje dat een rollenspel kan worden'. Men schrijft om te leren spreken! Ook de leesvaardigheid krijgt een ruime plaats toebedeeld, dank zij de authentieke teksten. Specifieke luisteroefeningen worden niet aangeboden. De hoofdteksten bestaan vanaf unit 7 uitsluitend uit gesprekken, maar ze zijn niet beschikbaar op geluidscassette. Wel wordt in de eerste twee units aandacht gevraagd voor specifiek Nederlandse klanken en de manier waarop die gespeld worden. Schrijven komt jammer genoeg nauwelijks aan de orde en systematische schrijfoefeningen ontbreken te enen male. Dit is ons inziens een kwaal waaraan nagenoeg alle leerboeken op structuro-globale en communicatieve basis lijden. Uit de resultaten van de examens voor het Certificaat Nederlands als vreemde taal blijkt overduidelijk de verwaarlozing van die vaardigheid. Op alle drie de niveaus scoren de kandidaten veel lager voor schrijven dan voor de andere vaardigheden.

Dat slechts drie van de authentieke teksten literair zijn, ligt ook helemaal in de lijn van de communicatieve competence, die evenzeer als de audiovisuele aanpak huiverig schijnt te staan tegenover literatuur, hoewel het lezen van literaire werken niet alleen bijdraagt tot de kennis van land en volk, maar bovendien een gunstige invloed heeft op de uitbreiding en de consolidatie van het vocabulaire, precies doordat fictie inhoudelijk vaak meer boeit dan informatief proza. Wilmots' leerboek, dat ongetwijfeld ge-

tuigt van zin voor realiteit en, althans voor Duitstaligen een nuttig werkinstrument is, zou er in zijn definitieve versie zeker bij winnen, indien er meer aandacht besteed werd aan schrijfvaardigheid en de leesteksten minder eenzijdig gekozen waren. Ook toevoeging van een geluidscassette lijkt mij wenselijk.

Voor Franstaligen verscheen in het najaar van 1987 een nieuw leerboek op middenniveau: *Nederlands à la carte. Een cursus Nederlands in twee delen voor de laatste cyclus van het middelbaar onderwijs en de avondscholen* van de hand van Michel Deprèay en Aldo Furban.² Daar deze methode niet contrastief is opgezet - alleen uit de tweetalige woordenlijst kan afgeleid worden dat ze voor Franstaligen bestemd is -, is ze ook bruikbaar in andere taalgebieden, hoewel toch wel enig voorbehoud moet gemaakt worden, wat de algemene bruikbaarheid betreft.

Elk deel van deze methode bevat vijf thematische dossiers, waarin een aantal aspecten van het dagelijkse leven aan de orde komen, zoals openbaar vervoer, uitgaan, telefoneren, contact met anderen, enzovoort. Elk dossier bestaat uit een aantal korte authentieke teksten, luisteroefeningen, allerlei communicatieve taken, lexicale oefeningen en af en toe een grammatica-oefening.

Beide delen zijn rijkelijk geïllustreerd met strips, karikaturen, landkaarten, foto's en de teksten zijn afgedrukt in de oorspronkelijke layout. De dossiers kunnen in een willekeurige volgorde behandeld worden: er is niet naar een progressieve structuur gestreefd, noch wat de woordenschat, noch wat de grammatica betreft. De spraakkunst wordt niet expliciet behandeld. Wel ligt het in de bedoeling van de auteurs de methode aan te vullen met twee oefenschriften bij de grammatica.

Van opzet is het leerboek steil, haast angstvallig communicatief. Mondelinge expressie is blijkbaar de hoofdbekommernis. Daarnaast krijgen vocabulaireverwerving en lees- en luistervaardigheid wel heel wat aandacht, maar de receptieve vaardigheden blijven meestal duidelijk ondergeschikt aan de hoofdzakelijk mondelinge expressie. Daarmee wil niet gezegd zijn dat de auteurs geen oog hebben gehad voor het belang van het tekstbegrip. Heel wat technieken worden aangewend om die vaardigheid te bevorderen: sleutelwoorden opzoeken, precieze vragen (wie? wat? waar? enzovoort) beantwoorden, expressief voorlezen, de feiten chronologisch rangschikken, opzoeken hoe bepaalde ideeën in de tekst worden uitgedrukt, voorspellend lezen. Het tekstbegrip wordt getoetst door middel van meerkeuzevragen, juist/verkeerd-vragen of vertaling in de moedertaal. Aan het oefenen van de luistervaardigheid is minder aandacht besteed: de luisterteksten zijn wel talrijk (ca. 45 minuten per deel), maar er is minder zorg besteed aan de systematische voorbereiding, tenzij die te vinden zou zijn in de aangekondigde, maar nog niet verschenen handleiding voor de leraar. Ze bestaan gedeeltelijk uit korte voorgelezen leesvaardigheidsteksten, in het boek afgedrukte invuloefeningen met keuzelijst en 'korte spontane interviews, waarvan het doel is de leerlingen aan te sporen om hun eigen mening uit te drukken' (p. 5). Technisch is de kwaliteit van de cassettes voortreffelijk; hoewel de uitspraak naar onze smaak soms te Hollands of te Limburgs klinkt en de vlotheid ook al eens te wensen overlaat, mag de kwaliteit van

de cassettes toch als behoorlijk beschouwd worden.

De hoogste prioriteit krijgt, zoals reeds gezegd, de spreekvaardigheid. Aan de voorbereiding van deze oefeningen is wel veel zorg besteed. Naast het - naar onze mening soms voorbarig - mondeling laten beantwoorden van vrij moeilijke vragen over de leesteksten, vinden we heel wat oefeningen die moeten leiden tot het uiten van de eigen mening, tot discussie of tot rollenspel. Bij deze laatste drie benaderingen van de spreekvaardigheid is de notioneel-functionele opzet het duidelijkst: vooraf worden, meestal in lijsten zonder context, de bruikbare woorden en uitdrukkingen gegeven. Hierbij moet de vraag gesteld worden of het vocabulaire wel voldoende gesemantiseerd is om produktief vlot gebruikt te kunnen worden.

Net als in Wilmots' methode voor Duitstaligen is het schrijven het zwakke broertje: van de meer dan tweehonderd taken en oefeningen die elk deeltje rijk is, hebben er nauwelijks tien betrekking op schrijfvaardigheid. Tot echt schrijfvaardigheidsonderwijs komen de auteurs niet, wat op middenniveau zeker niet verantwoord is.

De woordenschatoefeningen daarentegen zijn zeer talrijk en erg gevarieerd: er wordt gebruik gemaakt van woordassociaties, woordverbindingen (adjectief en substantief; werkwoord en substantief) afleiding, samenstelling, synonymie, parafrase, antonymie, hyponymie, hyperonymie, semantisering door middel van de context.

De keuze van de woordenschat is in hoofdzaak gebaseerd op communicatieve syllabi, maar de auteurs hebben - zeer terecht - dit vocabulaire in ruime mate uitgebreid. De woordenlijst van het eerste deel bevat ongeveer 1500 lemma's, die van het tweede deel ongeveer 3.500. Daar beide lijsten elkaar gedeeltelijk overlappen, is het moeilijk het precieze aantal te kennen. Ruw geschat moeten de lijsten meer dan 4.000 woorden bevatten. Op welke basis bepaalde lemma's in de lijsten opgenomen werden, is niet duidelijk. Naast weinig frequente woorden als bijvoorbeeld *letselschade* of *liftschacht*, vinden we er lemma's die ongetwijfeld tot de elementaire woordenschat behoren, onder andere *duidelijk*, *durven*, *erg*, *even*, *hart*.

Ondanks de voortreffelijke aanbiedingen de zorgvuldige bewerking van de meeste teksten, die van *Nederlands à la carte* een bruikbare methode maken voor wie streng consequent communicatief wil werken, moet toch op een aantal punten voorbehoud gemaakt worden. De keuze van de teksten, hoe gevarieerd de inhoud ook moge zijn, is op twee manieren eenzijdig: nauwelijks iets meer dan 10 procent van de meer dan honderd teksten is aan Zuidnederlandse bronnen ontleend en Vlaanderen komt zelfs in die teksten haast niet aan de orde; verder bevat elk deel maar drie literaire teksten, wat onverantwoord weinig is, zeker op middenniveau. De belangrijkste bronnen zijn: de *Telegraaf* (20), *Margriet* (17), het *Algemeen Dagblad* (12) en het *Nederlands Bureau voor Toerisme* (10). Dit gebrek aan evenwicht tussen Noord en Zuid en tussen 'fiction' en 'non fiction' valt zeker te betreuren.

Een tweede opmerking betreft het taalgebruik. De formulering van de taken is soms weinig vlot, zonder daarom ongrammaticaal te zijn. Fout is wel dat *invullen* vaak verward wordt met *aanvullen*. De meeste onnauwkeurigheden treffen we aan bij woorden die ten onrechte in lijsten als

‘synoniemen’ behandeld werden, zoals, om er maar een paar te noemen, *avondeten* en *diner* (I, 46 en 48), *proeven* en *proberen* (I, 48 en 85), *kanaal* en *gracht* (I, 85), *beluisteren* en *luisteren naar* (II, 42), *uitstapje* en *tocht* (II, 99). Dergelijke paren die wel ergens semantisch verwant zijn, moeten in een passende pregnante context gesemantiseerd en geconsolideerd worden. Ten slotte nog dit: dat *ge* de Zuidnederlandse vorm voor *u* zou zijn (II, 37) is onjuist.

Wat we in beide methodes betreuren, is - zoals trouwens de titel van deze bijdrage al suggereerde - het gebrek aan aandacht voor de schrijfvaardigheid en voor de literaire produktie. Dit laatste geldt dan vooral voor *Nederlands à la carte*: zeker op middenniveau zijn verwerving van taal, literatuur en ‘Landeskunde’ niet te scheiden, als het taalonderwijs meer wil dan voorzien in een instrumentele behoefte.

Eindnoten:

- 1 Wetenschappelijk Onderwijs Limburg, Universitaire Campus, Diepenbeek, 1986, 272 p.
- 2 Uitgeverij De Boeck-Wesmael, Louisalaan 203, 1050 Brussel.

Boekbesprekingen en aankondigingen

W.Z. Shetter, *The Netherlands in Perspective. The Organizations of Society and Environment*, Leiden: Martinus Nijhoff, 1987, ISBN 90 6890 070 6, f 55,-.

In het boek waarmee W.Z. Shetter de neerlandistiek extra muros heeft verrijkt - *The Netherlands in perspective. The organizations of society and environment*, in 1987 verschenen bij Martinus Nijhoff - noemt hij het een 'national fondness' van de Nederlanders om een spiegel voor het eigen gezicht te houden. Deze voorliefde (waar vooral cabaretiers gretig op inspelen) is de laatste jaren uitgegroeid tot de behoefte aan een meer coherente beschrijving van Nederland en de Nederlandse identiteit. Het feit dat *NEM* onlangs een rubriek 'land en volk' heeft geopend en dat we de term 'Nederlandkunde', hoe weinig nog gedefinieerd, steeds vaker tegenkomen, zijn daar duidelijke tekenen van. Het pleit voor een zekere openheid aan Nederlandse zijde, dat er ook belangstelling is voor een 'vreemde' optiek op Nederland en de Nederlanders. De uitgave van de boeken van de Portugees Rentes de Cavalho, de Amerikaan Derek Philips en nu van Shetters boek wijst daar op, evenals het jubileumnummer van *De Gids* dat gewijd was aan de receptie van Nederland, vooral door buitenlanders. Een een van de boekenweekgeschenken van 1987, *Nederland: een bewoond gordijn* van Rudy Kousbroek, geeft de visie van iemand die in 'tropisch Nederland' is opgegroeid en altijd wat onwennig is blijven staan tegenover het koude vaderland in de verte.

The Netherlands in perspective markeert voor de schrijver veertig jaar 'omgang' met ons land. Shetter mag met enig recht de pionier genoemd worden van de 'Nederlandkunde', met zijn in 1971 verschenen boek *The pillars of society: six centuries of civilization in the Netherlands*. Zijn nieuwste boek, dat met 332 bladzijden de omvang aanneemt van een standaardwerk, bevat 27 hoofdstukken, verspreid over zes afdelingen. De eerste afdeling gaat over de geografische aspecten van het land en de invloed die de mens daarop heeft uitgeoefend, in de tweede wordt een hoeveelheid bedrijven en organisaties behandeld en de rol van het individu in de maatschappij besproken, de derde afdeling is gewijd aan politieke en religieuze aspecten van de samenleving (ook de media komen hier aan de orde), de vierde afdeling biedt een diepteperspectief op het ontstaan van de Nederlandse staat en de Nederlandse identiteit, in de vijfde afdeling wordt die identiteit nader onderzocht aan de hand van onder andere de literatuur, de verhouding Noord-Zuid en de internationale oriëntatie, de zesde afdeling ten slotte geeft enkele impressies over de Nederlandse ruimte en architectuur als weerspiegeling van een typisch Nederlandse geest.

Als we uit dit geheel van observaties en analyses een thema willen puren, komt mijns inziens daarvoor het beste in aanmerking de Nederlandse ijver om orde te scheppen, om te *plannen*, bewust het land in zijn geografische gesteldheid en de maatschappij in zijn geheel te sturen in de richting van een gewenste ontwikkeling. Rentes de Carvalho heeft zich menig-

maal geërgerd aan de Nederlandse regelzucht, maar Shetter laat er ook de positieve aspecten van zien: in een klein, overbevolkt land ontkomt men er niet aan de problemen van de ordening en het gebruik van de beschikbare ruimte onder ogen te zien. Hetzelfde geldt voor de besteding van de nationale middelen. Een neventhema in Shetters boek is de pluriformiteit. Deze maakt het mogelijk, dat er over ideeën en plannen discussie plaats vindt en dat er compromissen worden gesloten. Er is heel wat inventiviteit nodig om Nederland te ontwikkelen met het oog op planologische aspecten en milieuaspecten, en de rest van de wereld kan daar zijn voordeel mee doen (p. 54). Op het vraagstuk van de ruimtelijke ordening, met name in de Randstad Holland, gaat Shetter uitgebreid in.

Sterk de nadruk krijgt het stedelijke karakter van de Nederlandse samenleving: ‘Dutch society today is thoroughly urban middleclass in its ways, as it has become something of a commonplace to point out’. Over de Nederlandse literatuur wordt opgemerkt dat zij ‘speaks very much with an urban voice that is controlled and ironic, and it reflects a people with a liking for regulating and observing but with a distrust of the uncontrolled and unpredictable’ (p. 272). Ook de moralistische kant van de Nederlanders komt ter sprake, bijvoorbeeld dat zij zich graag opwerpen als het moreel geweten van de wereld. Toch ziet Shetter dat in een positief licht; hij noemt waarderend Nederlands ‘commitment to world order’ en het feit dat Nederland zelf ‘een proeftuin voor idealen’ kan zijn (p. 307).

Soms werd ik getroffen door heel levendige observaties die voor het Nederlandse ‘karakter’ verhelderend zijn; zo beschrijft Shetter hoe de term ‘Hollanditis’ die door een Fransman was bedacht om de Hollandse neutraliteitsziekte, met name het verzet tegen de Amerikaanse kruisraketten, te ridiculiseren, in Nederland als een geuzennaam werd aanvaard: ‘This shows a characteristically Dutch touch in three ways at once: they turned a derisive term into a compliment just as the “Beggars” had done four centuries earlier, with the “Hollanditis” banner the peace movement attempted to serve for a period as the moral conscience of the world, and a highly serious matter was publicized through playful means.’ (p. 241)

De laatste drie afdelingen vond ik zeer boeiend en leesbaar geschreven, dit gaat niet altijd op voor de eerste drie, die voor de lezer lijden aan een al te encyclopedische aanpak. Shetters vrees voor ‘overcondensation’ (p. 6) heeft hem vooral in de derde afdeling parten gespeeld. Goed vind ik de genuanceerde wijze waarop hij schetst hoe het Huis van Oranje in de loop der tijden is gerecipieerd door het Nederlandse volk, en welke gevoelens er leven tegen de Duitsers en tegen een ‘grootnederlandse’ instelling als de Taalunie. Het is een foutje in de opbouw van zijn betoog wanneer hij de kruisrakettdiscussie in het Parlement behandelt zonder eerst de politieke partijen te hebben besproken, zodat hij noodzakelijk vaag moet blijven in zijn formuleringen (p. 150). Aardig is de subtiële wijze waarop hij het CDA introduceert: ‘The CDA tends to see itself less as a regulator of society than as the protector of the weak, though the specifically Christian tone of its political rhetoric has been steadily watered down.’ (p. 160) Hij had daarop door kunnen gaan door de huidige ‘no-nonsense-politiek’ van het CDA te bespreken. Dat de VVD ‘a quiet, enlightened-progressive party’ (p. 161)

wordt genoemd en het *Algemeen Dagblad* 'mildly progressive' (p. 198), zal een Europese lezer niet zo gauw onderschrijven. Het zou goed zijn geweest als Shetter op een rijtje had gezet wat er precies liberaal en wat er conservatief is in de VVD.

Onder het kopje 'The Mediterranean' (p. 253) worden Turken en Marokkanen genoemd, maar geen Europese Mediterraneanen zoals Spanjaarden. Het zou interessant zijn er hier op in te gaan met hoeveel minder wrijvingen de omgang met Zuideuropeanen gepaard gaat dan die met Turken en Marokkanen. Shetter geeft mijns inziens een wat al te rooskleurig beeld van de integratie van gastarbeiders in de Nederlandse samenleving. Maar dat heeft waarschijnlijk te maken met het feit, dat hij zich, getuige de ondertitel van zijn boek, richt op de *organisaties* van de samenleving. Men zou echter de wetgeving inzake de integratie van ethnische minderheden kunnen beschouwen als het ideaal dat de sociale werkelijkheid - waar raciale vooroordelen dikwijls een rol spelen - nog niet ten volle heeft veroverd.

Mijn meest fundamentele kritiek op Shetters boek is dat hij de neiging heeft allerlei verschijnselen al te positief te belichten, terwijl hij de betekenis van het protest in de samenleving onderschat. Op gevaar af dat men mij zal betichten van de typisch Nederlandse eigenschap om het eigen nest te bevuilen, zal ik enkele voorbeelden geven:

Het verschijnsel van de persconcentratie (het opgaan van kleine ondernemingen in grote mediaconcerns) krijgt van Shetter de volgende waardering mee: 'So the press has evolved from an instrument for the perpetuation of *verzuiling* into the diverse, vigorously critical free press that it is today. It has managed a transition from one kind of pluriformity that had become a straightjacket into another kind adapted to the diversities of modern times.' (p. 197) Hieruit blijkt geen inzicht in de economische gebondenheid van de pers aan de grote mediaconcerns, wat vooral in de regio heeft geleid tot een monopolisering van de berichtgeving door de meest conservatieve dagbladondernemingen. Dat de VPRO 'a generally "humanist" outlook' wordt toegeschreven (p. 193-194) doet onvoldoende de kritische rol uitkomen die deze omroep sinds de jaren zestig heeft vervuld. Ook de Provo's en Kabouters komen er bekaaid af in de bewering: 'The anti-establishment provocations of *Provo* and the *Kabouters* have an unfortunate tendency to eclipse the serious protest movements of the same period, and to mask the real social change going on under the surface.' (p. 238) Alsof 'Provo' *niet* de voornaamste katalysator is geweest van die sociale veranderingen! De afbraak van (de eerbied voor) het gezag en de versoepeling van de omgangsvormen wijzen toch op een aanzienlijke mentaliteitsverandering. Die komt bij Shetter onvoldoende aan de orde. Hij benadrukt in 'Provo' vooral het ludieke aspect en ziet in het optreden van de Provo's 'a public theatre of challenge and response' (p. 238). Elders noemt hij de 'Krakers' 'more stubbornly non-cooperative' dan de Provo's (p. 242). Verder beweert hij dat terrorisme de Nederlanders niet ligt: echte stadsterreur zoals in Duitsland en Italië komt in Nederland niet voor, en wel omdat het Nederlandse systeem er garant voor staat dat het protest niet een geïsoleerde oppositie blijft, maar wordt opgenomen in een evolutie van verandering (p. 244). Of dat overal het geval is, is voor mij nog maar de vraag. De toeneming van

het geweld in de samenleving (bijvoorbeeld sportvandalisme) wijst op een grote dosis onvrede.

Ik hoop, dat mijn kritische opmerkingen niet de indruk wekken dat ik Shetters boek negatief waardeert. Het bevat juist veel waardevolle gegevens en veel waarnemingen waaruit een juist inzicht spreekt. Het is ook een kwestie van optiek dat bepaalde verschijnselen onderbelicht zijn. Hopelijk zullen mijn opmerkingen de discussie over wat de Nederlandse identiteit is, stimuleren en ertoe bijdragen het ‘perspectief’ op Nederland scherper te stellen. Intussen mag de verschijning van *The Netherlands in perspective* een belangrijke aanwinst heten voor de ‘Nederlandkunde’. De drukfouten en omissies kunnen hersteld worden bij een herdruk, die ik Shetter van harte toewens.

Kees Snoek, Jakarta

Wolters' *Beeld-woordenboek Nederlands*, Wolters-Noordhoff Groningen, 1987, 775 p., f 49,50. ISBN 90 01 96832 5.

Wolters' *Beeld-woordenboek Engels en Nederlands*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1986, 872 p., f 62,50. ISBN 90 01 96825 2.

Wolters' *Beeld-woordenboek Frans en Nederlands*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1986, 872 p., f 62,50. ISBN 90 01 96826 0.

Wolters' *Beeld-woordenboek Duits en Nederlands*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1986, 872 p., f 62,50. ISBN 90 01 96827 9.

Wolters' *Beeld-woordenboek Spaans en Nederlands*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1987, 872 p., f 62,50. ISBN 90 01 96829 5.

In de loop van 1986 en 1987 zijn bij Wolters-Noordhoff vier tweetalige beeldwoordenboeken verschenen (Duits-Nederlands, Engels-Nederlands, Frans-Nederlands, Spaans-Nederlands) en één eentalig woordenboek (Nederlands).

Eerst iets over het eentalige woordenboek.

Gegroepeerd per thema (van astronomie via kruidenier tot en met zuidvruchten) vindt men op de rechterpagina of op het bovenste bladdeel tekeningen. Bij iedere tekening staat een cijfer. Op de linkerpagina of het onderste bladdeel vindt men dat zelfde cijfer terug met daarbij de Nederlandse benaming van de tekening. Achter in het boek staan, in alfabetische volgorde, alle woorden die bij het plaatjesgedeelte zijn behandeld. Volgens de flap zijn er dat 28.000.

Wie dus wil weten hoe een waterpijpketel of een leeuwerik eruit ziet, kan dat woord in het register opzoeken en, via het cijfer bij dat woord, de desbetreffende tekening vinden. Wie, omgekeerd, een bepaalde vogel heeft gezien waarvan hij of zij de naam niet kent, kan proberen bij de vogeltekeningen zijn vogel te ontdekken en, via het cijfer bij de tekening, erach-

ter komen hoe deze vogel heet.

Nuttige zaken, op voorwaarde dat de tekeningen duidelijk zijn en dat de cijfers op de plaatjespagina precies aangeven naar welke tekening of naar welk onderdeel van de tekening verwezen wordt.

Op beide punten schiet het beeldwoordenboek tekort. Naast vele goede tekeningen, die maar voor één uitleg vatbaar zijn, staan er in het boek nogal wat afbeeldingen waarvan niet meteen duidelijk is wat ze voorstellen. Dat komt vooral doordat de afbeelding te klein, te priegelig is. In het zelfbedieningsrestaurant ziet men allerlei gerechten staan. Met het blote oog is niet te zien wat voor gerechten. Toch, zo blijkt uit de cijferverwijzing, gaat het om allemaal verschillende lekkernijen: ‘het schaaltje met salade’, ‘het schaaltje met kaas’, ‘het vleesgerecht met garnituur’, ‘het stukje honingmeloen’. In de tekeningen komen die verschillen absoluut niet tot uitdrukking. Bij de kruidenier zijn aparte tekeningen voor ‘kristalsuiker’ en voor ‘cacao’ (en voor nog 85 andere artikelen). Dat in het ene zakje suiker en in het andere cacao zit, blijkt alleen uit de tekst, niet uit het plaatje.

De pietepouterigheid van veel tekeningen heeft nog een ander en groter bezwaar: het is vaak heel moeilijk om vast te stellen naar welk onderdeel van een tekening de cijfers verwijzen. In de tekening van de ‘maanlander’ wordt, met cijfers, naar zo'n 20 onderdelen verwezen. Voor iemand die alles van een maanlander weet, zijn die verwijzingen misschien duidelijk. Voor een gewone leek is het een zoekplaatje. Van dergelijke zoekplaatjes staat het beeldwoordenboek vol, terwijl het interpretatieprobleem nog wordt vergroot door het ontbreken van kleuren (behalve bij het onderdeel ‘kleuren’), een gemis dat zich vooral doet gevoelen bij categorieën als vogels, vlinders, bloemen en planten.

Het beeldwoordenboek vertoont nog een andere tekortkoming. De Wolters' beeldwoordenboeken zijn, zo staat er in het voorwoord, ‘gebaseerd op de door Duden uitgegeven Bildwörterbücher’. Dat ‘gebaseerd op’ is misleidend. Het tekenmateriaal is integraal het tekenmateriaal van Duden, *Bildwörterbuch der deutschen Sprache* uit 1977. Dat betekent dat de tekeningen gebaseerd zijn op de stand van zaken in ongeveer 1976. Voor veel vakgebieden is dat niet erg. Voor veel andere (techniek, informatica, kleding, communicatie, gezondheidszorg) loopt het beeldwoordenboek op het moment van verschijnen al een jaar of tien achter en ontbreken onderwerpen die na 1977 in de belangstelling zijn gekomen, zoals bijvoorbeeld het milieuvraagstuk.

Nog problematischer vind ik het dat de uitgever gedacht heeft dat een voor West-Duitsland bedoeld beeldwoordenboek zonder enige aanpassing een adequate beschrijving kan geven van de Nederlandse samenleving. Maar Nederland is West-Duitsland niet en de Nederlandse samenleving zit anders in elkaar dan de Westduitse. Ik wil daarbij niet eens vallen over het feit dat de afgebeelde lokomotief ‘DB’ op de neus heeft staan, dat de afgedrukte bankwissel een Duitse bankwissel is of dat het beeldrestaurant Bratwurst, Käseplatte en Salat aanprijst. Ik bedoel vooral dat door het klakkeloos overnemen van het Duitse tekenbestand de Nederlandse gebruiker geconfronteerd wordt met afbeeldingen en woorden waaraan hij vanuit de Nederlandse optiek niet direct behoefte heeft. Hij krijgt alles te weten over

bergtreinen, kabelbanen en kuuroorden. Hem wordt getoond hoe een dirndlhalssnoer, een dirndljurk, een dirndlschort, een Pumpernickel en een lebkuchen eruit zien. Maar hij zoekt vergeefs naar deltawerken- en inpolderingsterminologie (zelfs ‘polder’ ontbreekt), hij moet het stellen met twee van de zeker vijftig verschillende molentypes in ons land en hij kan nergens vinden wat een bollenveld, ja zelfs niet wat een tulp is.

Zoals gezegd zijn er naast het eentalige ook vier tweetalige woordenboeken verschenen.

Wat het beeldmateriaal en de Nederlandse termen betreft zijn ze identiek. Het verschil is dat aan de Nederlandse termen een vertaling is toegevoegd, terwijl achter in het boek niet alleen een Nederlandstalig register is opgenomen, maar ook een register van respectievelijk Engelse, Duitse, Franse en Spaanse termen. Op die manier kan men ook vanuit de vreemde taal opzoeken wat een bepaald Engels, Duits, Frans of Spaans woord in het Nederlands betekent en welke afbeelding daar bij hoort.

De bovengenoemde bezwaren tegen het eentalige woordenboek gelden zonder uitzondering ook voor de tweetalige.

De beeldwoordenboeken zijn mooi uitgegeven en bieden op tal van gebieden zeer veel zij het soms wat onevenwichtige informatie. Daarbij zijn de tekeningen vaak een grote steun want bij het verduidelijken van concrete zaken kan een goede tekening meer houvast geven dan een omschrijving. Om die reden kunnen met name tweetalige beeldwoordenboeken goed van pas komen bij het vinden van vertalingen voor allerlei realia. Daarbij moet ik een oordeel over de kwaliteit van de vertalingen overlaten aan deskundigen op het gebied van de behandelde talen en de beschreven vakgebieden.

Nuttige boeken, maar zeker niet de ‘uiterst praktische’ naslagwerken waarover de flaptekst spreekt. Daarvoor zouden de detailtekeningen groter, de cijferverwijzing duidelijker, de inhoud meer ‘up to date’ en vooral Nederlandser moeten zijn.

P. de Kleijn

C. van Bree: *Historische Grammatica van het Nederlands*. Foris, Dordrecht, 1987, ISBN 90 6765 268 7, prijs, f 42,40.

Van Brees *Leerboek voor de Historische Grammatica van het Nederlands* (1977) is, tien jaar later, een *Historische Grammatica van het Nederlands* geworden; net als de titel is ook het boek zelf kleiner (dat wil zeggen dunner) geworden. De tweede editie is dus niet (zoals gebruikelijk) een bewerking en aanvulling van de eerste, maar integendeel een ‘verkorte uitgave’. De auteur verantwoordt deze inkrimping door erop te wijzen dat ‘er voor het oude, klassieke vak historische grammatica nog maar weinig ruimte in het voor iedere student verplichte deel van het programma gereserveerd (kan) worden’ (p. 1). Nu er in het buitenland sinds enige jaren duidelijk een vernieuwde belangstelling voor de historische taalkunde merk-

baar is, blijkt in Nederland (en België) net het omgekeerde te gebeuren. Jammer!

Binnen de ruimte die me hier wordt toegemeten is een echte bespreking onmogelijk, zodat ik me tot een korte voorstelling van het boek zal beperken.

Om 'de hulptaalfunctie' van het Gotisch te 'symboliseren', begint het boek met een (beknopte) 'Grammatica van het Gotisch' (13-59). Een nogal rommelige 'Inleiding' (63-73) gaat vooraf aan de eigenlijke historische grammatica van het Nederlands, waarin achtereenvolgens aan bod komen:

- de vocalen (85-147)
- de consonanten (153-181)
- de klankwetten per periode (185-202)
- de vormleer (207-259).

De opbouw van de hoofdstukken is zo, dat eerst bijzonderheden, en daarna algemeenheden worden behandeld. Voor het vocalisme wil dat bijvoorbeeld zeggen dat eerst de ogm. vocalen en diftongen worden besproken (ontwikkeling van ogm. naar Nederlands en, merkwaardigerwijze daarna, 'de ontwikkeling in teruggaande lijn van het oude Germaans naar het Indoëuropees') en nadien een aantal algemene factoren in verband met de klankleer (bijvoorbeeld ronding, rekking en verkorting, ablaut en zo meer). Volgens hetzelfde stramien volgt op het hele vocalisme een overzicht van 'klankwetten per periode'. Aangezien echter voor het eerste stukje (de ontwikkeling van ogm. naar nieuwned. vocalen) veel nodig is van wat achteraf systematischer wordt uiteengezet geldt ook hier (net als in het tien jaar oudere 'Leerboek') dat telkens met voorlopige verwijzingen (en dus ook herhalingen) moet worden gewerkt. Of dat voor 'de student', voor wie zowel de eerste als de tweede editie volgens de auteur hoofdzakelijk is bedoeld, een goede zaak is, is zeer de vraag. Dit voortdurende 'hin und wieder' is ook voor de andere hoofdstukken kenmerkend.

Wat uiteindelijk de bedoeling van deze omwerking is geweest blijft raadselachtig: het huidige boek biedt minder dan het vorige en overzichtelijker is het er niet op geworden. Of het 'de student de basis geeft waarop deze bij de bestudering van verdere literatuur kan voortbouwen' (p. 2) is twijfelachtig. De hoop van de auteur, dat het boek 'ook voor de onderzoeker van waarde zal zijn' is, vrees ik, ijdel: het biedt namelijk niets wat al niet elders wordt aangeboden. Mijn hoop is, dat het uiteindelijk nuttig zal zijn in het samenspel docent-student in een college over de historische grammatica van het Nederlands, maar dat zal de ervaring moeten leren!

R. Willemys

Dolores Ross, *La struttura verbale in Neerlandese e Italiano: Analisi contrastiva e strategie traduttive*. Monografie N.4; Università degli Studi di Trieste 1987; 95 blz.

In deze studie, waarvan de titel voor zichzelf spreekt, behandelt schrijfster allereerst de Nederlandse werkwoorden, die zij onderscheidt in simplicia (bijvoorbeeld *werken*), afleidingen (bijvoorbeeld *bewerken*, *doorstaan*) en samenstellingen (bijvoorbeeld *voorbijlopen*). Daarnaast bestaan de types met een adjectief (bijvoorbeeld *hardlopen*) of met een substantief (bijvoorbeeld *koffiezetten*). De structuur van de Italiaanse verba verschilt daarvan: naast de verbi derivati (bijvoorbeeld *disperare*) zijn er verbi composti con particella preposizionale o avverbiale (bijvoorbeeld *tirare fuori*, respectievelijk *scappare via*). Als conclusie kan gelden dat de werkwoorden in het Nederlands veelal vergezeld gaan van prefixen of scheidbare delen om betekenissen op subtiele wijze uit te drukken, terwijl het Italiaans meer gebruik maakt van simplicia en daarmee een deel van de betekenis impliciet laat en meer overlaat aan de interpretatie van de context.

Vervolgens geeft mw. Ross een vergelijking van werkwoorden van beweging in het Nederlands en het Italiaans; ze behandelt onder meer de verbi composti con doppia informazione (bijvoorbeeld *hij doorliep het hele park*, waarin behalve van een actie ook van een resultaat sprake is) en ze gaat in op verbi strumentali e d'azione (bijvoorbeeld *ploegen*, *strijken*, *hameren*) en verbi di posizione (bijvoorbeeld *zitten*, *liggen*).

Het derde hoofdstuk van deze studie gaat in op de vertaalstrategie, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de gevallen waar een letterlijke vertaling mogelijk is en waar dat niet kan: de zogenaamde transpositie. De studie eindigt met een pleidooi voor hulp van de linguïstiek bij het vertalen, terwijl anderzijds de wetenschappelijke studie van het vertalen onderdeel van de linguïstiek zou moeten worden. Het belang van het onderhavige geschrift ligt, dunkt ons, vooral in de contrastieve analyses van Nederlandse en Italiaanse werkwoorden, waarmee vertalers hun voordeel kunnen doen.

M.C. van den Toorn

Jo Daan, *Ik was te bissie... Nederlanders en hun taal in de Verenigde Staten*. De Walburg Pers, Zutphen, 1987, 160 blz.

Dit zeer goed geschreven boek biedt een rijkdom aan informatie: over taal in universele zin, over het Nederlands als vertegenwoordiger daarvan en over emigranten-Nederlands als uitzonderlijke variant. Het boek is een *must* (!) voor de neerlandicus en helemaal voor de neerlandicus extra muros, alsmede de beoefenaar van Dutch Studies intra aut extra muros. Het bevat enkele boeiende kaarten, tabellen, statistieken en grafieken die het nodige onthullen over de Nederlandse emigranten (sedert de 17e eeuw) als collectief: hun geschiedenis, taal en taalgeschiedenis. Voorts vinden we er uitgeschreven fragmenten van bandopnamen en gesproken emigrantentaal,

die ons confronteren met de individuen, hun persoonlijke achtergrond, geschiedenis en taal, en ten slotte enkele foto's boordevol heimwee. Zoals van een plaatsnaambord in Michigan, 'OVERISEL REDUCE SPEED' of in Wisconsin, simpel 'FRIESLAND', en dat allemaal in de States!

Welsprekend en verrassend is de fotocopie van een keurige dicht beschreven bladzijde uit het aantekeningenboekje van zekere Walter Hill (1856-1926), door diens kleinzoon in 1968 ontdekt. Op die ene bladzijde zijn juwelen te vinden als:

their, - hullies
 them, - hullie
 themselves, - zichzellevers.

Deze Hill noteerde hier als vertalingen uit het Engels vormen van het *Leeg Duits*, dat noch leeg noch Duits, doch gedurende enkele eeuwen (tot iets voorbij 1900) het overkoepelende emigranten-Nederlands was, later nog slechts gebezigd 'in intieme situaties'. 'Leeg Duits' is de toenmalige, zeg maar leeg-duitse vertaling van 'Low Dutch'.

Het boek telt vijf hoofdstukken en een uitvoerige literatuurlijst, waarop behalve taalkundige vakliteratuur ook intrigerende bronnen vermeld staan zoals 'Onbekende brieven uit de prairie van Iowa 1846-1873', 'Reglementen der Zeeuwsche Vereeniging ter verhuizing naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. 1847.' en 'Tiental brieven betreffende de reis, aankomst en vestiging naar en in Noord-Amerika van eenige landverhuizers vertrokken uit de grietenijen Het Bildt en Barradeel in Vriesland. Franeker.' 1848. (Hoe mooi steekt de gemoedsrust van de ellenlange titel af tegen de barre avonturen die zij dekt.) Daarenboven heeft het boek twee registers, één van de behandelde woorden en één van personen (auteurs, informanten), plaatsen en streken.

Jo Daan combineert op voorbeeldige wijze algemene tendensen en 'petite histoire'. Een buitengewoon prettige leesbaarheid gaat gepaard aan, waar nodig, vertrouwde taalkundige vaktermen. Er is een evenwichtige verdeling tussen linguïstische precisie en verwijzing naar de grote oorzaken en gevolgen van taalverschijnselen: kwesties als morfologie, idioom, grammatische constructies, in wisselwerking met economische invloeden, staatsrechtelijke -, onderwijskundige -, kerkelijke - en ook incidentele gezinsinvloeden, al die factoren komen aan de orde.

Het onderzoek ter plaatse (in de VS) dateert van 1968, maar heeft niets aan actualiteit ingeboet. Het is zelfs maar goed dat het boek niet eerder verscheen, want in toonaangevende taalkundige kringen heerste in de jaren '60 en '70 minachting voor 'corpus-onderzoek' als dit. De minachting is niet weg, maar de kringen worden minder toonaangevend. Meer en meer ziet men in dat eenzijdige aandacht voor starre regels, kunstmatig aan de taal opgedrongen, veel weg heeft van een totalitair regime dat de natuurlijke taal onrecht doet.

In dit werk van Jo Daan is niet alleen de taal, maar ook de taalwetenschap springlevend.

F. Balk-Smit Duyzentkunst

J.A. Kossmann-Putto & E.H. Kossmann, *De Lage Landen. Geschiedenis van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden*. Stichting Ons Erfdeel vzw. 1987. ISBN 90-70831-18-X. 64 p. Ook verschenen in het Engels (*The Low Countries*) en het Frans (*Les Pays-Bas*). De uitgaven zijn te bestellen bij de Stichting Ons Erfdeel, Murissonstraat 260, B-8530 Rekkem, België; de edities kosten f 18, - per stuk.

Om in ruim 60 pagina's de geschiedenis van De Lage Landen te kunnen behandelen moet men niet alleen kunnen schrijven, maar ook veel weten. Alleen dan zal men uit de veelheid aan feiten op een zodanige wijze kunnen selecteren dat er een boeiend overzicht ontstaat. De schrijvers zijn hier geheel in geslaagd. Verfrissend is dat op geen enkele wijze geprobeerd is een onderliggende eenheid van De Lage Landen te suggereren. Integendeel, de geschiedenis van de Nederlanden wordt beschreven als een samenloop van omstandigheden die ertoe geleid heeft dat lokale potentatjes dan wel steden met hun verworven privilegiën federalistische verbanden aangingen die uiteindelijk - na vele eeuwen - uitmondde in negentiende-eeuwse staten. Zelfs de Republiek van de zeven noordelijke gewesten kende een soort nationaal besef dat eerder een gevolg van de opstand tegen Spanje was dan de oorzaak ervan, een visie die ook ten grondslag ligt aan het mooiste geschiedenisboek van 1987, Simon Schama's *The embarrassment of riches*, een lofzang op de Gouden Eeuw in ruim 600 bladzijden.

De Lage Landen bevat twaalf paragrafen: De slordige samenstelling van het grondgebied (2 blz.), Romeinen en Franken (4 blz.), Van de negende tot het einde van de veertiende eeuw (3 blz.), De groeiende macht van de hertogen van Bourgondië (6 blz.), Keizer Karel V, heer der Nederlanden (3 blz.), De Tachtigjarige Oorlog (8 blz., zonder Remonstranten en Contra's), De vrede die geen vrede bracht (7 blz.), Revolutie en herstel: 1780-1830 (4 blz.), Twee nationale staten: 1830-1880 (4 blz.), Een periode van bloei: 1880-1914 (5 blz.), 1914-1945 (5 blz.) en 1945-1980 (4 blz.). Hierop volgen nog enkele belangrijke jaartallen, 31 in totaal, en een beknopte bibliografie, die in de verschillende afleveringen aangepast is aan de gebruikte taal: de Engelse en Franse uitgaven bevatten bijna uitsluitend anderstalige werken.

Het werk leent zich er uitermate toe gebruikt te worden bij cursussen over de kennis van de cultuur en samenleving der Nederlanden op het niveau van beginners. Dit neemt niet weg dat ook gevorderde studenten en extramurale docenten het goed zouden kunnen gebruiken. In het algemeen zijn de illustraties van goede kwaliteit en ook passend. De economische kaart van 1850 op blz. 22 is echter alleen met een loep te lezen.

(JdV)

Frédéric Bastet, *Louis Couperus, een biografie*. Querido, Amsterdam 1987. 872 blz. Prijs f 65,-.

Hans Visser, *Simon Vestdijk, een schrijversleven*. Kwadraat, Utrecht 1987, 719 blz. Prijs f 75,-.

In de afgelopen maanden is er zowel een grote biografie verschenen van Louis Couperus als van Simon Vestdijk. Dat is ongewoon want de biografie is niet bepaald een genre dat in het Nederlandse taalgebied met hartstocht beoefend wordt. Er valt een flinke lijst op te stellen van schrijvers die nog op een biografie wachten. Over het leven van Couperus hadden we al drie boeken - van Henri van Booven, H.W. van Tricht en Albert Vogel -, over Vestdijk was er nog geen volledige biografie.

Beide boeken hebben een gelijksoortige opzet. Zowel Visser als Bastet willen in de eerste plaats de feiten geven. In zijn Nawoord zegt Visser dat hij gekozen heeft voor een feitenbiografie en niet voor een interpretatiebiografie: 'alleen wanneer het werk overduidelijke biografische elementen vertoont, heb ik deze aan de orde willen stellen'. Bastet zegt iets dergelijks. Een biografie die zich strikt tot de feiten beperkt, schrijft hij, levert een uitgebreid encyclopedie-artikel op. Hij wil daarom, op aanbeveling van Couperus zelf: 'uit het literaire werk zoveel persoonlijks peuren dat het skelet van voldoende vlees en kleren wordt voorzien en daardoor vanzelf ook meer body zal krijgen'.

Beide biografen hebben dus het literaire werk gebruikt om de feiten die uit het leven bekend waren aan te vullen. Dat is altijd een hachelijk procédé waarbij je je steeds moet afvragen hoe nauwkeurig een autobiografische roman als Vestdijks *Terug tot Ina Damman* of Couperus' *Metamorfoze* is in het weergeven van de gebeurtenissen zoals die zich in de werkelijkheid voorgedaan hebben. Van *Metamorfoze* weten we bijvoorbeeld allang dat de voorstelling van zaken keer op keer in tegenspraak is met de feiten die we kennen. Dat weet Bastet ook heel goed, en hij zegt onomwonden: 'het zou zeker van meer voorzichtigheid getuigen indien we ons minder op *Metamorfoze* beriepen bij de reconstructie van Couperus' werkelijke biografie, maar gebrek aan directe bronnen maakt dit onvermijdelijk.' Bastet is in dit opzicht overigens heel wat voorzichtiger dan Visser, ook al gaat hij zelf vrij vaak interpreterend te werk. Wel zou ik een vraagteken willen zetten bij het stuk over *Psyche* waar Bastet wel erg ver gaat in het reconstrueren van een autobiografische achtergrond. Er zijn ook wel meer vraagtekens te zetten want Bastet schuwt de hypothese niet, en bovendien is er veel in het leven van Couperus dat met opzet door anderen onzichtbaar is gemaakt, vooral in verband met zijn homoseksualiteit, zijn huwelijk en zijn vrienden. Het is zeker niet de schuld van Bastet dat er in de biografie nog zoveel lege plekken overblijven. Hij heeft gedaan wat hij kon - ik zou haast zeggen: meer dan wie ook zou kunnen - en hij heeft er een voortreffelijk boek van gemaakt.

Vissers biografie, hoe dik ook, steekt magertjes af bij die van Bastet, en dat komt niet alleen doordat Bastet uitnemend schrijft terwijl Visser heel onhandig formuleert. Een van de zwakke punten van Vissers werkwijze is dat het vaak, heel vaak, onduidelijk blijft of hij van bepaalde

feiten weet dat ze vaststaan of dat hij ze aan Vestdijks werk ontleent. Bastet verantwoordt dergelijke dingen heel precies, Visser niet. Visser springt erg slordig om met aanhalingstekens zodat je steeds in het onzekere verkeert of een mededeling een echt citaat is, een parafrase of een samenvatting van Visser zelf. Van een kritische houding tegenover de bronnen is bij hem geen sprake.

Ook al is Vissers boek slordig en stuntelig geschreven, er staat veel wetenswaardigs in, vooral over de depressies waaraan Vestdijk van jongsaf leed, over zijn houding tijdens de bezetting en zijn verblijf als gijzelaar in Sint-Michielsgestel. Tot slot wil ik graag herhalen wat ik al in *NRC-Handelsblad* gezegd heb, namelijk dat de onvolmaaktheden voor een deel voor rekening komen van de uitgever. Ik geloof dat een behoorlijke uitgeverij in Engeland of Amerika een belangrijke biografie nooit in deze vorm op de markt zou hebben gebracht. Er zou een editor aan te pas zijn gekomen die de stijl verbeterd zou hebben, de verwijzingen gepreciseerd, de slordigheden gecorrigeerd en de onhandigheden weggewerkt. Het is jammer dat men het boek niet voor zijn verschijnen een dergelijke schoonheidsbehandeling heeft laten ondergaan. Nu is het niet waardeloos, maar het heeft wel een grondige herziening nodig.

(RPM)

Het leven is liefde is een anthologie van Nederlandse literaire teksten geselecteerd en samengesteld door Kris Van de Poel, lector Nederlands aan de Aarhus Universiteit in Denemarken. De teksten bestrijken de afgelopen twintig jaar van de Nederlandse literatuur en bestaan hoofdzakelijk uit romanfragmenten. In de selectie is werk van twintig Nederlandse en Vlaamse auteurs opgenomen waaronder Fernand Auwera, Maarten Biesheuvel, Hugo Claus, Herman de Coninck, Mireille Contenjté, Oek de Jong, Renate Dorrestein, Jef Geeraerts, Maarten 't Hart en Willem Frederik Hermans. De uitgave bestaat uit twee delen: een deel met de originele Nederlandse teksten (ISBN 87 7288 117 8) en een deel met de vertalingen in het Deens (ISBN 87 7288 11 8 6). De boekjes zijn te bestellen bij Aarhus University Press, Aarhus University, DK-8000 Aarhus C, Denemarken en kosten per stuk f 20,- /Bf 350,-.

(MK)

Van de IVN

Tiende Colloquium Neerlandicum - Gent - 28 augustus-2 september 1988

In de afgelopen weken hebben alle neerlandici extra muros de tweede mededeling ontvangen over het Tiende Colloquium. Het was een teken dat de voorbereiding nu op volle toeren draait.

Het aantal van 143 voorlopige inschrijvingen beantwoordt aan de verwachtingen en bewijst dat de belangstelling voor de Colloquia Neerlandica van de IVN stabiel blijft.

In het programma dat met de tweede mededeling werd verstuurd, en dat uiteraard nog niet helemaal compleet is, kan men lezen hoe de plannen die in het vorige nummer van NEM werden gepresenteerd, vorm hebben gekregen. Inleidingen en workshops zullen elkaar aanvullen. Het hele programma is opgebouwd rond het vraagstuk: 'Wat kunnen we in het buitenland aanbieden en hoe kunnen we dat met de grootste kans op succes doen?' Voor meer ontspannen samenzijn, zo goed voor het in kleine kring uitwisselen van gegevens en ervaringen, is voldoende ruimte gelaten.

De werkgroepvoerders zijn al druk bezig overleg te plegen met verschillende belangstellenden voor hun onderwerp en we mogen aannemen dat de inleiders al nadenken en aantekeningen verzamelen over wat zij te berde willen brengen. Voor de 'vrijmarkt' zijn inmiddels een flink aantal korte lezingen aangemeld. Het zal voor alle deelnemers stimulerend zijn om te horen hoe, ver weg en vaak in stilte, wordt voortgebouwd aan ons 'weten' op het gebied van de neerlandistiek. In dit verband verdient het initiatief van collega Beheydt om de samenstelling van een lessensbundel te bekijken - zie hiervoor zijn oproep elders in dit nummer - aller speciale aandacht.

Dat de extra-murale neerlandistiek waarschijnlijk een belangrijker schakel is in het geheel van de internationale betrekkingen dan de docenten zelf soms durven vermoeden, is de afgelopen tijd wel gebleken uit de vaak heftige debatten omtrent regeringsnota's, studies en rapporten die het licht zagen. Iets meer bewust van dit feit dan voorheen zullen de deelnemers aan het Tiende Colloquium Neerlandicum, naar we hopen, ook met des te meer enthousiasme naar Gent komen.

(AvS)

Oproep: bijdragen aan een didactiekbundel - IVN 1988

Docenten Nederlandse Taal en Cultuur in het buitenland hebben na enkele jaren onderwijservaring allemaal wel ergens een les waar ze fier over zijn, die goed loopt, origineel is of gewoon leuk, een les dus waarvan het de moeite waard is dat ook andere docenten erover zouden kunnen beschikken.

Een bundeling van dergelijke type-lessen zou een praktisch en bruikbaar didactisch instrument kunnen opleveren voor alle docenten in het buitenland. Wij nodigen daarom alle docenten uit om voor één keer zo'n bijdrage klaar te maken voor het IVN-congres van 1988. Nu al is het goed te bedenken dat alleen lessen in aanmerking komen die los te gebruiken zijn (niet gebonden aan een handboek of cursus). De lessen kunnen onder drie hoofdingen vallen

I. *Nederlandse Cultuur*

- b.v. De schilderkunst in Haarlem ten tijde van Frans Hals
- b.v. De Vlaamse en de Nederlandse Film.

II. *Nederlandse Literatuur*

- b.v. Het nieuw-realisme in Vlaanderen
- b.v. De Ortolaan van Maarten 't Hart.

III. *Nederlandse Taalkunde*

- b.v. De modale hulpwerkwoorden
- b.v. Synoniemen in het Nederlands.

Op de vrijmarkt van dinsdag 30 augustus 1988 kunnen de uitgavevorm en de inhoud ruimer besproken worden. Suggesties zijn nu al welkom bij L. Beheydt, p/a redactie NEM.

L. Beheydt

Een nieuwe reeks: Basisteksten Nederlands

Dank zij een initiatief van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek (IVN) gaat binnenkort een nieuwe reeks van start onder de titel *Basisteksten Nederlands*. De serie bestaat uit Nederlandstalige boekjes van bescheiden omvang (70 tot 140 blz.), die een ondersteunende functie hebben bij het onderwijs van Nederlands als vreemde of als tweede taal. Alle boekjes in de reeks maken gebruik van een beperkte woordenschat. Zij zijn bestemd voor zowel studenten als docenten en lenen zich voor zelfstudie én voor gebruik in het kader van een cursus. De uitgever is Dick Coutinho BV te Muiderberg. De boekjes zijn matig geprijsd.

De reeks omvat boekjes op het gebied van Nederlandse letterkunde, taalkunde, en land en volk. Als eerste deel verschijnt omstreeks juni 1988 *Poëzie van 1920 tot nu*, een geannoteerde bloemlezing met een bondige literair-historische inleiding, samengesteld door Theo Hermans (University College London). Dit deeltje steunt op de woordenschat die in het *Basiswoordenboek Nederlands* van P. de Kleijn en E. Nieuwborg is vastgelegd en die voor het niveau Basiskennis van het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal als bekend wordt verondersteld.

Als tweede deel verschijnt eind 1988 een soortgelijke bloemlezing *Proza van 1920 tot nu*, samengesteld door docenten van de Nederlandse afdeling op University College London. In de loop van 1989 volgen twee bloemlezingen met poëzie en proza van vóór 1920; samenstellers zijn

André Lefevere (University of Texas) voor de poëzie en een groep Londense docenten voor het proza. Bij deze vier literaire bloemlezingen zal vervolgens een docentenhandleiding samengesteld worden door Jane Fenoulhet (Londen). Een Nederlandse literatuurgeschiedenis van de 19de en 20ste eeuw door R.P. Meijer (Londen) zal dit onderdeel van de reeks afronden.

Op het gebied van de Nederlandse taalkunde verschijnt er een deeltje over de verspreiding van het Nederlands in de wereld, door J.W. de Vries (Dutch Studies Programme, Leiden). Er komt ook een Nederlandse basisgrammatica. De deeltjes over 'land en volk' zullen uiteenlopende aspecten van het hedendaagse leven in de Lage Landen behandelen. Titels en auteursnamen zijn nog niet bekend.

Th. Hermans

IVN-enquête 1987

In de loop van 1987 organiseerde de IVN een grote enquête die tot doel had feiten te verzamelen en meningen van de docenten extra muros te peilen over de inhoud, het wenselijke en bereikbare wetenschappelijk niveau en de toekomstperspectieven van de neerlandistiek buitengaats. Deze enquête was een antwoord van het IVN-bestuur op de uitnodiging van de Algemeen Secretaris van de Nederlandse Taalunie om mee te denken over een lange-termijn-politiek van deze intergouvernementele instantie ten aanzien van de buitenlandse neerlandistiek.

Onlangs konden de resultaten van deze enquête, waaraan honderd buitenlandse docenten hadden meegewerkt, aan de Nederlandse Taalunie worden aangeboden.

Hoewel de neerlandistiek extra muros wordt bedreven op de meest uiteenlopende wijzen en onder zeer verschillende omstandigheden, ofschoon de doelstellingen van docenten en docentschappen uitermate gevarieerd bleken, konden toch enkele algemene conclusies worden getrokken uit de veelheid van materiaal die de IVN-enquête heeft opgeleverd. Tevens kon het bestuur op grond van die uitkomsten enkele aanbevelingen formuleren. Aangezien het onmogelijk is op deze plaats het hele aan de Nederlandse Taalunie aangeboden rapport te publiceren, beperken wij ons hier tot het afdrucken van de *Conclusies en Aanbevelingen*.

Het is van belang om het geven van louter taalonderwijs in universitair verband extra muros te blijven steunen en subsidiëren. Voor veel universiteiten zou het ontbreken of wegvallen van gepaste steun aan deze tak van de neerlandistiek onbegrijpelijk zijn, omdat zij ook het praktische taalonderwijs als wezenlijke taak van de universiteit beschouwen. Het wegvallen van steun hiervoor zou op de meeste plaatsen een bedreiging zijn voor het voortbestaan of de uitbouw van de neerlandistiek.

Het onderwijs in actieve taalvaardigheden geniet vrij algemeen de voorkeur van zowel studenten als docenten, ook daar waar het Nederlands alleen maar als bijvak wordt gedoceerd. Het is in buitenlands cultuur-

politiek opzicht aanbevelenswaardig in te spelen op deze voorkeur - die bij studenten vaak op praktische gronden berust - en mede daardoor extra muros een gunstig klimaat te scheppen waarin ook de belangstelling kan groeien voor de wetenschappelijke studie van de Nederlandse taal, letterkunde en cultuur. Het stimuleren van onderwijs in actieve taalvaardigheden en het beschikbaar stellen van middelen hiervoor verdient derhalve prioriteit.

Het blijkt dat voor de meeste docenten extra muros na het onderwijs in taalvaardigheden het onderwijs en onderzoek op het gebied van letterkunde en cultuur de tweede prioriteit geniet. Waar studenten het niveau bereiken dat hen in staat stelt verhandelingen en skripties te schrijven, blijken die evenwel zeker voor de helft onderwerpen op het gebied van de taalkunde en filologie te behandelen. Men kan zich daarom afvragen of het niet wenselijk zou zijn om, met eerbiediging van de absolute autonomie van de buitenlandse universiteiten, de aanstelling van naar verhouding meer taalkundigen in het buitenland te stimuleren.

Een meerderheid van de docenten extra muros is niet actief betrokken bij wetenschappelijke discussies over de methodiek van het vreemdetalen-onderwijs. Hieruit kan niet worden geconcludeerd dat zij voor de methodiek geen belangstelling hebben. Deze geringe betrokkenheid verdient een nadere bestudering.

Als slechts 51 van de 100 respondenten voldoende mogelijkheden hebben om wetenschappelijk onderzoek te verrichten en de resultaten daarvan te publiceren kan dit het aanzien van de Neerlandistiek extra muros in binnen- en buitenland slechts schaden. Ook wordt hierdoor een zware hypotheek gelegd op de toekomst van de buitenlandse neerlandistiek. Voor een minderheid van de docenten extra muros is het verrichten van onderzoek en het publiceren tevens van onmiddellijk belang in verband met hun verdere carrière. Bevordering van wetenschappelijk onderzoek door docenten extra muros verdient daarom een zeer hoge prioriteit. Dit onderzoek kan vooral worden bevorderd door:

- 1 Het verlichten van de lestaak en administratieve werkzaamheden voor de docent extra muros en derhalve op de eerste plaats het bevorderen van een betere bemanning van de bestaande docentschappen. In dit verband kan met name ook gedacht worden aan het tijdelijk zenden van gastdocenten, eventueel ter vervanging van met studieverlof zijnde vast aangestelde docenten.
- 2 Het vergemakkelijken, en ook financieel draagbaar maken, van langere studieverblijven in Nederland en België. Hierbij moet vooral aandacht worden geschonken aan het verschaffen van logies dicht bij universitaire centra, bibliotheken en archieven.
- 3 Het verbeteren van materiële voorwaarden waaronder het vergemakkelijken van het internationale boekenleenverkeer en het snel en goedkoop beschikbaar stellen van fotokopieën. De attenderingslijsten, die een uitstekend hulpmiddel blijken, moeten worden voortgezet.
- 4 Het opstellen van een overzicht van alle tijdschriften op het gebied van de neerlandistiek met een uitvoerige beschrijving van inhoud, richting en redactie. Een dergelijk overzicht kan bijdragen tot betere con-

tacten tussen deze tijdschriften en docenten extra muros, en de aanbieding van artikelen uit het buitenland aan die tijdschriften stimuleren. Veel docenten extra muros kennen waarschijnlijk te weinig tijdschriften wegens gebrek aan financiële middelen.

- 5 Het subsidiëren van werken en series studies in vreemde talen die uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek extra muros publiceren. Uitbreiding van NEM.

Het was nog niet mogelijk een volledige bibliografie van extramurale publikaties op te stellen. Hoewel de NEM-redactie in dit opzicht reeds initiatieven ontplooit, verdient het aanbeveling tot regelmatige publikatie van zo'n bibliografie te komen ten einde het aanzien van de neerlandistiek extra muros in binnen- en buitenland te verbeteren. Een dergelijke bibliografie kan ook stimulerend werken voor de docenten extra muros zelf.

Het verdient aanbeveling om de wetenschappelijke bedrijvigheid onder studenten extra muros - het schrijven van skripties en proefschriften - met geëigende middelen te stimuleren en te bevorderen. Hiervoor is het mede nodig de status van de neerlandistiek aan de universiteiten te analyseren en vervolgens, waar nodig, een verbetering van die status na te streven.

Ook dient een duidelijk overzicht te worden samengesteld en gepubliceerd van de mogelijkheden die er voor buitenlandse studenten bestaan om enige tijd aan Belgische of Nederlandse universiteiten te verblijven en te studeren: beurzen, huisvesting enzovoort.

Meer studenten zouden aan zomercursussen Nederlandse taal en cultuur moeten kunnen deelnemen. Daarom is uitbreiding van het aantal zomercursussen of uitbreiding van het aantal beschikbare plaatsen op bepaalde zomercursussen dringend gewenst.

Een regelmatig aangevulde bibliografie van geschreven en onder kanden zijnde skripties, verhandelingen en proefschriften zou een beter inzicht mogelijk maken in de stand van de neerlandistiek extra muros.

De uitgaven van de IVN oogsten veel bijval.

Neerlandica extra Muros moet worden voortgezet en kan bij uitbreiding tot drie of vier nummers per jaar nog beter beantwoorden aan de behoefte van de docenten extra muros.

De docentenlijst, die tot nu toe de semi-officiële wegwijzer was naar de universitaire docenten en de docentschappen extra muros, moet regelmatig blijven verschijnen en ook in de toekomst door de IVN als onafhankelijke vereniging worden samengesteld en uitgegeven.

'Wie en Wat' heeft vooral in zijn nieuwe, bredere opzet een goede toekomst, ook omdat het steeds meer inspeelt op praktische vragen van docenten extra muros.

Voor wat de verhouding tussen hoofdvak- en bijvakstudies aangaat, blijkt er relatief weinig animo of reden te bestaan om te komen tot het instellen van nieuwe hoofdvakstudies. Eventuele initiatieven in die richting moeten trouwens allereerst van de universiteiten zelf komen.

Veel docenten houden zich bezig met culturele activiteiten die

ook het buiten-universitaire publiek tot doelgroep hebben. Toch blijft de indruk bestaan dat dit vooral activiteiten zijn op het gebied van taal en letteren: literaire lezingen, auteurslezingen, vertalingen e.d. Algemene voorlichting over België en Nederland, het organiseren van theatervoorstellingen, concerten en tentoonstellingen worden aanzienlijk minder vaak genoemd en schijnen meermalen buiten het bereik te liggen van de docentschappen extra muros. Toch dient men te bedenken dat juist zulke activiteiten, buiten universitair verband, het aanzien van een docentschap, in een universiteitsstad en binnen de universiteit zelf, vaak aanzienlijk verhogen, waardoor dan ook de belangstelling voor en de welwillendheid ten aanzien van een studierichting Nederlandse taal- en letterkunde op hun beurt weer toenemen. Men kan de docent extra muros uiteraard in dezen geen verplichtingen of taak opleggen, maar degene die op deze wijze de kennis van de Nederlandse taal en cultuur bevordert moet op royale steun vanuit Nederland en België kunnen rekenen. Het is daarom dan ook van belang dat er goede rechtstreekse betrekkingen bestaan tussen de Nederlandse en Belgische ambassades en de docenten extra muros.

Docenten en andere belangstellenden die over de volledige tekst van het rapport willen beschikken kunnen dit aanvragen bij de administratie van de IVN: postbus 84069, 2508 AB 's-Gravenhage.

(AvS)

Van buiten de muren

DDR

Humboldt-Universität zu Berlin. Mw. G. Löttsch en de heer A.P. Coppes assisteren sinds enkele maanden bij het onderwijs van de neerlandistiek aan de Humboldt-Universität. De Lehrstuhl für die Niederlandistik, die deel uitmaakt van de Sektion Germanistik, wordt bezet door prof. dr. A.F.R. Spreu.

(MK)

Frankrijk

Université de Lille III. Met ingang van de cursus 1988 - 1989 is de heer Francis Persyn bij de 'Section de Néerlandais' aangesteld als chargé de cours complémentaires. In het huidige cursusjaar verzorgt hij het vak Kennis van Land en Volk, althans voor wat betreft Nederland. Het is voor prof. Thys zijn eerste Franse oud-student die nu als docent in de afdeling wordt opgenomen.

(MK)

Université de Metz. Op 1 oktober 1987 promoveerde aan de Université de Paris III, Sorbonne Nouvelle, de heer Spiros Macris, lector Nederlands aan de Université de Metz, tot 'docteur de 3ème cycle'. Zijn proefschrift: '*Le geste de lire. Lucebert et Yves Bonnefoy, repères pour la création vers 1950*', werd voorbereid onder leiding van professor em. J. Voisine en werd gewaardeerd met een 'mention très bien'.

Het bestuur van de IVN wenst de jonge doctor van harte geluk met deze prestatie.

(MK)

Groot-Brittannië

Peter King. Eind september vorig jaar nam Peter King afscheid als hoogleraar 'Modern Dutch Studies' te Hull, waar hij elf jaar lang aan het hoofd gestaan had van een uniek, grotendeels door hemzelf opgebouwd instituut. Hier werd voor het eerst in Groot-Brittannië de studie Nederlandse taal- en letterkunde uitgebreid met een volwaardige component economische en sociale geschiedenis, waarbij de nadruk vooral op de negentiende en twintigste eeuw kwam te liggen.

Kort na zijn aftreden, op 22 oktober 1987, werd tijdens een plechtigheid ten huize van Z.E. de Nederlandse Ambassadeur te Londen prof. Kings levenswerk in dienst van de neerlandistiek in zijn geboorteland door de Nederlandse kroon gehuldigd met een benoeming tot Commandeur In de Orde van Oranje-Nassau.

Na zijn studie aan de Londense universiteit te hebben afgesloten met een studie over Grotius' *Adamus exul* en Vondels *Adam in ballingschap*, vertrok Peter King in 1952 als lecturer naar Cambridge. Hier omvatte

zijn leeropdracht - mirabile dictu! - de hele Nederlandse taal- en letterkunde. Zodoende werd hij - deels uit noodzaak, maar met de volledige inzet die hem in alles typeert - tot een 'all-round'-neerlandicus, die sindsdien van zijn veelzijdige belangstelling en kennis blijk heeft gegeven in een lange reeks uiteenlopende publikaties. Te midden van deze verscheidenheid - waarbij onder andere de *Reinaert* (1977), de relatie toneel-genreschilderkunst (1987), het onderwijs Nederlands als vreemde taal (1975, 1979, 1982) en *Dawn Poetry in the Netherlands* (1971) op verhelderende wijze onder de loep werden genomen - zijn er echter vooral twee onderwerpen, die hem steeds zijn blijven boeien. Het betreft twee figuren van het allergrootste formaat: ten eerste Multatuli, aan wie hij onder andere een belangwekkend artikel in *Modern Language Review* (1958), een bijdrage aan de feestbundel *Weevers* (1971), een scherpzinnige monografie (1972), zijn inaugurele rede (1977) en meest recent de brochure *Multatuli's Max Havelaar. Fact and Fiction* (1987) gewijd heeft; en ten tweede Vondel, op wie hij sinds zijn studententijd bij herhaling is teruggekomen. Het is te hopen dat de indrukwekkende serie woordindexen en concordanties op het werk van laatstgenoemde, waar prof. King in 1973 aan begonnen is, binnen afzienbare tijd zal kunnen worden voortgezet en zelfs voltooid.

In zijn berijmde Engelse versies van het Rederijkersspel *De wellustige mensch* (1986) en van Vondels *Jephta* (in 1988 te verschijnen) heeft de geleerde zich bovendien nog als een begenadigde vertaler ontpopt.

Deze zomer verschijnt bij Athlone Press te Londen *Modern Dutch Studies*, een feestbundel ter ere van Peter King, verzorgd door Michael Wintle en ondergetekende, met bijdragen van oud-leerlingen, intra- en extramurale collega's, en vrienden - categorieën die elkaar in veel gevallen overlappen - op de talrijke gebieden waarop de jubilaris een onmiskenbaar eigen geluid heeft laten horen.

Naast zijn wetenschappelijke en universitaire werkzaamheden heeft prof. King als geen tweede de zaak van de Britse neerlandistiek bepleit en voorgestaan: als IVN-lid van het eerste uur, als medeoprichter - in 1977 - van de Association of Dutch Language Teachers in Great Britain (ADULT), sinds 1984 als lid van de Gemengde Commissie die toezicht houdt op het cultureel verdrag tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk, en tegenwoordig in het nationale bestuur van het William en Mary-herdenkingsjaar.

Naar ik hoop zullen mijn medeleden van de IVN samen met mij prof. King van harte willen feliciteren met zijn onderscheiding en een lang en vruchtbaar emeritaat toewensen.

Paul Vincent

[Neerlandica extra Muros - najaar 1988]

In memoriam Frank Warnke (1925-1988)

Op 27 juni 1988 overleed te Antwerpen op 62-jarige leeftijd de Amerikaanse comparatist Frank Warnke aan de gevolgen van een verkeersongeval waarbij hij als voetganger betrokken geraakte. Hij was verbonden aan de universiteit van Georgia in Athens en had een gasttrimester doorgebracht aan de Universitaire Instelling Antwerpen, waarmee hij een uitwisselingsprogramma had opgezet onder meer met de bedoeling de uitstraling van de Nederlandse cultuur in het zuidoosten van de V.S. te bevorderen. Hoewel hij zich pas in de docentenlijst van 1987 liet opnemen, daar hij zich met typerende bescheidenheid nooit als een volwaardig neerlandicus beschouwd had, verdient hij hier zeker een hulde voor meer dan dertig jaar pionierswerk ten bate van de Nederlandse literatuur in het buitenland.

Warnkes belangstelling voor het Nederlands werd gewekt door B. Hunningher aan Columbia University, waar hij in 1954 promoveerde. Zijn veelzijdige loopbaan bracht hem van Yale University (1954-61) via de University of Washington (1961-75) naar de City University of New York (1975-78) en uiteindelijk naar de University of Georgia, waar ze na tien jaar ondankbaar werk als departementshoofd bekroond werd met een 'Franklin Chair of Comparative Literature' die hem de speelruimte voor onderzoek zou geven waarnaar hij zolang gesnakt had. Hij had inderdaad nog genoeg plannen om twintig jaar te vullen.

Met zijn baanbrekende boeken *European Metaphysical Poetry* (1961) en *Versions of Baroque* (1972), waarin de Nederlandse literatuur telkens ruim aan bod kwam, verwierf hij een internationale faam als barokspecialist, en uit zijn talrijke artikelen en lezingen blijkt dat zijn voorkeur naar dit domein is blijven uitgaan. Zijn laatste lezingen, aan de V.U. Amsterdam en de R.U. Leiden (op 10 mei resp. 16 juni), waren gewijd aan 'Metaphysical Poetry in England and the Low Countries', en in zijn tas stak een onvoltooide vertaling van *Lucifer*. Bovendien was hij gepassioneerd bezig met de planning van een meerdelig verzamelwerk over de barokperiode in opdracht van de International Comparative Literature Association.

Toch was Warnke geen barokspecialist in de enge zin: hij bewaarde een open blik op de hedendaagse cultuur en volgde zelfs de Nederlandse literatuur zoveel mogelijk op de voet. Voor Ungars *Encyclopedia of World Literature in the 20th Century* kon hij dan ook een voortreffelijk lemma over Nederlandse literatuur schrijven. Ook in zijn zopas verschenen laatste essay breekt hij eens te meer met jeugdig enthousiasme een lans voor de integratie van de Nederlandse literatuur in de comparatistische canon, tot en met Nootebooms *Rituelen*. ('The Comparatist's Canon: Some Observations', in *The Comparative Perspective on Literature*, ed. Clayton Koelb & Susan Noakes, Cornell University Press 1988, p. 48-56).

Het voortijdig verdwijnen van deze erudiete en beminnelijke man zal nog lang nawegen.

Joris Duytschaver

Nederlands als vreemde taal

J.W. de Vries

Een Nederlander die op een Nederlandse school Engels heeft geleerd, beheerst een Vreemde Taal. Een Nederlandse immigrant die het Engels in Australië heeft opgepikt, beheerst een Tweede Taal. Over het verschil tussen een Vreemde Taal en een Tweede Taal gaat deze voordracht. Over dit onderwerp is genoeg op te merken, want men is het er niet over eens wat het precieze verschil is en of het onderscheid enig belang heeft, bijvoorbeeld voor het inzicht in taalverwerving, of voor het onderwijs, of voor de toetsing van het taalverwervingsniveau.

De discussie over mogelijke verschillen tussen een Vreemde Taal en een Tweede Taal is betrekkelijk oud, in ieder geval ouder dan recente literatuur wil doen geloven. Het onderscheid behoeft ook niet aan de orde gesteld te worden aan de hand van uitsluitend Angelsaksische verwijzingen. Boukema en Van der Ree (1986) en vooral Groeneboer (1987) hebben opnieuw de betekenis van Nieuwenhuis (1930) voor het onderwijs in het Nederlands onder de aandacht gebracht.

Nieuwenhuis onderscheidt drie vormen van taalonderwijs:

- 1 Het Nederlands als moedertaal voor Nederlandse maar ook Indonesische leerlingen van de Europese Lagere School, de taal 'die opbloeit uit het eigen milieu, en dus nauw verbonden is met cultuur en geschiedenis en met het onderwijs erin' (1930: 25).
- 2 Het Nederlands als Vreemde Taal voor Indonesiërs die deze taal voornamelijk passief moeten leren beheersen, de taal 'die anders dan de moedertaal (sneller, systematischer, minder natuurlijk) naar binnen dringt, en die voor verreweg de meesten bij taal, hulptaal' en 'altijd binnen een bepaald, klein gebied blijft' (1930: 26).
- 3 Het Nederlands als Vreemde Voertaal (vergelijk Tweede Taal) voor de Hollands Indische en Hollands Chinese School, de taal 'die vreemde taal is in het begin, maar die eindigt met de intensiviteit van de moedertaal' (1930: 26).

Het onderscheid berust op het gebruik dat van het Nederlands in de archipel wordt gemaakt, niet op de situatie waarin het Nederlands wordt verworven: zowel De Vreemde Taal als de Vreemde Voertaal worden voornamelijk door onderwijs gestuurd. De Vreemde Taal dient vooral receptief beheerst te worden, de Vreemde Voertaal zowel productief als receptief, omdat de gebruikers andere behoeften hebben en aan hen andere eisen gesteld worden door de koloniale gemeenschap die door Nederlandstaligen wordt gedomineerd: de taalvraag bepaalt het onderscheid in Vreemde Taal en Vreemde Voertaal en daarmee de inhoud van het onderwijs. De op grond van het onderwijs ontwikkelde taalmethoden verschillen inhoudelijk en methodisch aanzienlijk. Er zijn ook overeenkomsten tussen de drie vormen van taalverwerving: het leren van een andere taal verloopt voor een groot deel parallel aan het leren van de moedertaal.

Deze gedachte wekte in de jaren dertig verzet uit de kring van

het rationele taalonderwijs met De la Court als belangrijkste woordvoerder. Het moedertaalonderwijs en het vreemde-talenonderwijs verschillen niet kwantitatief, maar kwalitatief (Boukema en Van der Ree 1986: 73-74):

Nieuwenhuis heeft het onderscheid tussen natuurlijke en technische beheersing uit het oog verloren. De door hem toegejuichte spontaneïteit is voor de vreemde-(voer)taalleerder een illusie en moet vervangen worden door het reproduceren van door selectie en dosering vastgestelde en aangeleerde woorden, collocaties en zinspatronen (...). Zijn fundamentele misvatting is dat hij te weinig onderscheid maakt tussen het verwerven van de moedertaal en het leren van de vreemde taal.

Het onderscheid tussen verwerving en leren wordt door Krashen (1977) nog op een andere wijze gehanteerd. Verwerving verwijst niet alleen naar de moedertaal, maar ook naar het onbewuste oppikken van een andere taal dat niet beïnvloed wordt door onderwijs, door anderen wel de ongestuurde tweede-taalverwerving genoemd. Leren is een bewust proces dat gestuurd, geleid wordt door onderwijs. Nederlands als Vreemde Taal wordt door expliciete instructie gestuurd; Nederlands als Tweede Taal wordt in een Nederlandstalige omgeving ongestuurd, in een informele situatie en onbewust verworven.

Het model van Krashen is niet onaangevochten gebleven. Felix (1981) wijst op de overeenkomsten tussen het leren van een andere taal in een natuurlijke omgeving en in de schoolsituatie. Lalleman (1986: 32) wijst op vier verschillende mogelijkheden om een andere taal te leren of te verwerven:

- gestuurd in een eerste-taalomgeving;
- ongestuurd in een tweede-taalomgeving;
- gestuurd in een tweede-taalomgeving;
- ongestuurd in een eerste-taalomgeving.

De eerste twee mogelijkheden komen overeen met het model van Krashen. De derde mogelijkheid (gestuurd in een tweede-taalomgeving) doet zich bijvoorbeeld voor 'wanneer een Turks gezin geïsoleerd van de Nederlandse maatschappij leeft, en de leden alleen Nederlands horen op de les die ze volgen' (Lalleman 1986: 31), een enigszins geconstrueerd geval om de indeling in vieren te redden. De vierde mogelijkheid (ongestuurd in een eerste-taalomgeving) wordt toegelicht met een Nederlandse vrouw die van haar Turkse man zijn taal in Nederland oppikt.

Sturing door onderwijs en taalomgeving leiden in het voetspoor van Krashen tot een tweedeling: een Vreemde Taal wordt ongestuurd verworven in een omgeving waarin niet de moedertaal, maar een andere taal frequent wordt gebruikt, een taal die veelal de dominerende taal van die gemeenschap is. Lalleman onderscheidt op basis van dezelfde criteria vier varianten, zonder overigens gebruik te maken van de termen Vreemde en Tweede Taal. Er is voorts een belangrijke mengvorm: de Tweede Taal wordt niet alleen op natuurlijke wijze verworven in de taalgemeenschap waarin die taal een belangrijk communicatiemiddel is, maar bovendien door onderwijs gestuurd geleerd. Van Els e.a. (1984: 36) menen dan ook dat vanuit het standpunt van de leerder de vermelde criteria niet relevant zijn. Een taal-

leerder doet een beroep op cognitieve activiteiten en het is in het geheel niet duidelijk of deze cognitieve activiteiten verschillen onder de vermelde leercondities. In Van Els e.a. (1984) wordt daarom geen onderscheid gemaakt tussen het leren van een Vreemde en een Tweede Taal. Wel belangrijk wordt het onderscheid geacht tussen de structuur en de volgorde van het leerproces aan de ene kant, en de snelheid en het succes van het leerproces aan de andere kant. De structuur en de volgorde van taalverwervingsprocessen worden grotendeels bepaald door algemene cognitieve vaardigheden en tonen opmerkelijke overeenkomsten onder ongelijke condities (vergelijk Felix 1981): in alle gevallen worden de leerders voor dezelfde taak gesteld, namelijk een hiërarchisch systeem van vaardigheden te ontwikkelen, en om deze taak uit te voeren wordt gebruik gemaakt van vergelijkbare operationele strategieën. De snelheid en het succes van het leerproces varieert individueel sterk en wordt voor een groot deel bepaald door sociale en psychologische factoren (Van Els e.a. 1984: 36).

Uit onderzoek in Nederland en Vlaanderen blijkt evenmin dat het onderscheid tussen Nederlands als Vreemde en als Tweede Taal een rol speelt, maar dit heeft zeker ook een praktische oorzaak. Het leren van Nederlands buiten de muren is nauwelijks onderwerp van onderzoek, maar het leren of verwerven van Nederlands door buitenlandse arbeiders wel. Onderzoek naar de verwerving van Nederlands door anderstaligen is gericht op de taalverwerving van in Nederland of Vlaanderen wonende buitenlanders; een recent overzicht geven Extra en Vallen (1988). Het valt op dat het door Krashen (1977, 1981) gemaakte onderscheid tussen verwerven en leren van een andere taal zo weinig onderzocht is op de consequenties ervan. Het wordt genegeerd, of wel vermeld, maar vervolgens wordt alleen ingegaan op de ongestuurde tweede-taalverwerving, veelal om op overeenkomsten en verschillen met de verwerving van de eerste taal, de moedertaal, te wijzen en taalverwervingstheorieën aan de orde te stellen.

Tot in de jaren zeventig nam men aan dat de verwerving van een andere taal in hoge mate bepaald wordt door de eerste taal. Fouten die worden gemaakt, kunnen verklaard worden uit interferentie van de eerste taal. Hoe groter de linguïstische afstand tussen eerste taal en doeltaal, hoe moeilijker de taal te leren is, aldus kort samengevat de hypothese van de Contrastieve Analyse (Lado 1957). In deze opvatting heeft het mogelijke verschil tussen een Vreemde en een Tweede Taal geen zin, hoewel de hypothese altijd getoetst is in een leersituatie die door onderwijs wordt gestuurd.

Toen duidelijk werd dat veel fouten die op grond van de theorie verwacht kunnen worden, nooit gemaakt worden, en andere fouten die niet aan de eerste taal geweten kunnen worden, frequent voorkomen, won de gedachte veld dat een leerder bepaalde hypothesen opstelt over de structuren van de andere taal op grond van het aanbod en van universele leerstrategieën (Selinker's tussentaal uit 1972). De structurele eigenschappen van de doeltaal beïnvloeden de taalverwerving; door onjuiste generalisaties en simplificaties worden fouten gemaakt, fouten die niet verbeterd behoeven te worden, omdat ze een noodzakelijk intermediair stadium vormen in het proces van taalverwerving. De invloed van de eerste taal blijkt minder belangrijk; Dulay en Burt (1974) toonden aan dat de meeste fouten ontwik-

kelingsfouten en geen interferentiefouten zijn. De Contrastieve-Analysehypothese werd vervangen door de Creatieve Hypothese, de Universalistische Hypothese, de Identiteitshypothese. Omdat het kind geacht wordt op een vergelijkbare wijze op basis van het taalaanbod hypothesen op te stellen over de te leren eerste taal, en die vervolgens toetst aan nieuw aanbod en eventueel aanpast, wordt in deze taalverwervingstheorie wel gemeend dat er geen wezenlijk verschil is tussen de verwerving van de moedertaal en de Tweede dan wel Vreemde Taal, een gedachte die we ook al tegen kwamen bij Nieuwenhuis (1930). Naast fouten die het gevolg zijn van generalisatie en simplificatie, worden fouten aangenomen die onmiddellijk het gevolg zijn van de universele grammatica waarover ieder beschikt, bijvoorbeeld de plaatsing van ontkenningen aan het begin van de zin. Wode (1981) incorporeert de negatieve transfer uit de Contrastieve-Analysehypothese (de eerste taal leidt tot fouten in de doeltaal) in deze mentalistische theorie: hoewel op basis van de doeltaal hypothesen ontwikkeld worden, wordt in bepaalde stadia, als de intertaal op de doeltaal lijkt, of als verondersteld wordt dat de intertaal op de doeltaal lijkt, een beroep op de eerste taal gedaan.

Van Els e.a. (1984: 37) wijzen erop dat het onderzoek naar de verwerving van een Tweede Taal complexer is dan naar de verwerving van de Eerste Taal, of anders geformuleerd: de volgende vragen mogen niet uit het oog worden verloren:

- 1 Welke rol spelen de aanwezige vaardigheden in en intuïties over de moedertaal bij de verwerving van een andere taal op latere leeftijd?
- 2 Terwijl de moedertaalverwerving gedurende sociale interactie in een natuurlijke omgeving op een jonge leeftijd plaatsvindt, kan een andere taal op iedere leeftijd en in diverse leersituaties worden verworven. Staat deze variatie in condities een algemene theorie over tweede-taalverwerving wel toe, laat staan een algemene theorie over taalverwerving?
- 3 In de meeste gevallen is de verwerving van de Tweede Taal niet zo succesrijk als de verwerving van de moedertaal. Door welke factoren wordt de mate waarin de Tweede Taal wordt beheerst, bepaald?

Naar mijn mening is men met de beantwoording van de eerste vragen nog niet ver gevorderd. Over de derde vraag weet men meer; ik ga er eerst op in. Vervolgens maak ik nog enige kanttekeningen bij pogingen om tot een theorie van tweede-taalverwerving te komen.

Het succes waarmee een andere taal dan de moedertaal wordt geleerd of verworven, hangt voor een deel af van de cognitieve factoren als intelligentie en taalaanleg, leeftijd en persoonlijkheidskenmerken. Voor het onderscheid Vreemde en Tweede Taal zijn deze factoren nauwelijks van belang.

Het succes hangt bovendien, en velen menen bovenal af van sociaal-psychologische factoren. Sociaal-psychologische factoren zijn die factoren die een sociaal en een individueel aspect hebben die onderling samenhangen: sociaal, omdat het groepslidmaatschap van de leerder en van de spreker van de doeltaal een rol spelen, en individueel, omdat affectieve factoren ervan niet te isoleren zijn. De begrippen attitude en motivatie nemen een centrale plaats in.

Het begrip attitude of houding - de plaats die een object in-

neemt in het waardensysteem van een individu of een groep - is ingevoerd om gedrag te verklaren en te voorspellen, waarbij in het oog gehouden wordt dat attitude en gedrag niet in overeenstemming behoeven te zijn en dat gedrag ook door andere factoren (bijvoorbeeld sociale normen) bepaald kan worden (Knops 1987: 83-84). Onder motivatie wordt verstaan 'het geheel der factoren die het gedrag in een bepaalde richting sturen' (Knops 1987: 85). Over het belang van het door Gardner en Lambert (1959) gehanteerde onderscheid tussen integratieve motivatie - de behoefte om een andere taal te leren teneinde toegang te krijgen tot de andere gemeenschap of cultuur - en instrumentele motivatie - de behoefte om een andere taal te leren vanwege het utiliteitsaspect - wordt genuanceerd gedacht: uit onderzoek blijkt dat lang niet altijd een integratieve motivatie tot een hoger niveau van taalbeheersing leidt. Dit leidde tot de hantering van een nieuw begrip, integratieve oriëntatie, dat verondersteld wordt een belangrijke rol te spelen bij de mate van succes van tweede-taalverwerving (Knops 1987: 90):

Onder dit aangepaste begrip vallen een groot aantal attitudinele en motivationele variabelen die samen, en dus niet afzonderlijk het tweede-taalverwervingsproces beïnvloeden. Het gaat hier om attitudes tegenover de tweede-taalgroep, attitudes tegenover de tweede taal, attitudes tegenover het leren van de tweede taal en de motivatie om de tweede taal te leren uit integratieve of instrumentele overwegingen.

Attitudinele variabelen motiveren de leerder in meerdere of mindere mate een andere taal te leren, wat tevens de mate van succes bepaalt. Bij het leren van een vreemde taal spelen ook attitudes tegenover de docent, het vreemde land en de schoolsituatie een rol. Dit is een argument om Vreemde en Tweede Taal te onderscheiden, want andere attitudinele variabelen kunnen een rol spelen. Het leren van een Tweede Taal, niet een Vreemde Taal, kan tevens tot gevoelens van anomie leiden (Knops 1987: 92), als de band met de oorspronkelijke groep verloren gaat zonder dat men in de doeltaalgroep geaccepteerd is. Het gevaar is ook groot dat de tweede taal ten koste van de moedertaal wordt geleerd, met als gevolg subtractieve tweetaligheid, in plaats van alleen maar verrijkende additieve tweetaligheid. Subtractieve tweetaligheid leidt ook tot een minder goede beheersing van de tweede taal, mogelijk zelfs tot verlies van culturele identiteit, vooral als de etnolinguïstische vitaliteit van de groep waartoe de leerder behoort, zwak is.

Na de factoren die het succes van het verwervingsproces beïnvloeden, aan de orde te hebben gesteld, plaats ik nog enige opmerkingen bij een te ontwikkelen theorie van taalverwerving. Ik beperk me tot de natuurlijke verwerving, dus zonder explicitering van regels en zonder aandacht voor de taal zelf, maar wel met aandacht voor hetgeen waarnaar door middel van taal wordt verwezen, door Hulstijn (1987) respectievelijk 'impliciete' en wat ongelukkig 'incidentele' taalverwerving genoemd. Niet alleen kinderen verwerven op deze wijze hun moedertaal, maar ook ouderen kunnen een tweede taal op deze wijze oppikken. Deze natuurlijke taalverwerving vereist geen metalinguïstische kennis (deze vorm van metacognitie komt trouwens voor het vijfde jaar niet voor), maar wel een zekere mate van aandacht voor de vorm van taalelementen, ook wel 'monitoring', of 'controle'

genoemd (Hulstijn 1987: 140). Hulstijn verstaat onder vorm niet alleen de unieke klankvorm van ongelede woorden, maar ook de waarneembare aspecten van op zichzelf niet waarneembare grammaticale regels als (morfologische) vormaspecten, volgorde en intonatie. Hij maakt met experimenten aannemelijk dat de verwerver van een tweede taal de aandacht niet alleen vestigt op de betekenis van het taalaanbod, maar ook op de vermelde vormaspecten.

In Hulstijn (1987) wordt een heuristisch model gepresenteerd waarbij met de ontwikkeling van een theorie over tweede-taalverwerving rekening gehouden moet worden. Het model bestaat uit een aantal factoren; op twee ga ik wat nader in, omdat ze voor theorievorming belangrijk zijn: de aard van de inputverwerking, en de linguïstische eigenschappen van de te leren vorm of regel.

Over de wijze waarop de cognitieve verwerking, het encoderen en de opslag in het geheugen, van taalelementen plaatsvindt, wordt, het zal u niet verbazen, verschillend gedacht. Tegenwoordig wordt veelal aangenomen dat het effect van leren bepaald wordt door de hoeveelheid denkwerk die moet worden verricht bij het analyseren van stimuli, en niet in de eerste plaats door de duur en de frequentie van het aanbod. Voor de retentie, het vasthouden in het geheugen, is het ook niet belangrijk of het taalaanbod vormelijk dan wel semantisch wordt verwerkt. In sommige gevallen is het van belang de stimulus naar de klankvorm, in andere naar de betekenisinhoud te analyseren. De cognitieve verwerking is erop gericht een geheugenspoor te vormen, een geheel van contrastieve kenmerken die 'het resultaat zijn van onderscheidingen die gemaakt moeten worden om de te leren stimulus te interpreteren in de context van een taak', aldus Hulstijn (1987: 144). Het voorbeeld dat Hulstijn geeft, is verhelderend. Aan proefpersonen wordt de opdracht gegeven naar aanleiding van woordparen als stimuli te zeggen welk van beide objecten het grootst is, bijvoorbeeld *konijn-kameel* en *kikker-muis*. Na afloop van het experiment, en daar gaat het de onderzoeker om, wordt aan de proefpersonen onverwacht gevraagd de diernamen die ze zich herinneren, op te noemen. Het blijkt dat *kikker* en *muis* beter onthouden zijn dan *konijn* en *kameel*, omdat het antwoord tijdens het experiment een grotere denkactiviteit vereist. Zo'n experiment vindt plaats binnen een 'incidenteel' paradigma: de proefpersoon weet immers niet dat hij iets moet onthouden.

Dat de linguïstische eigenschappen van de te leren taal van invloed zijn op het proces van taalverwerving wordt algemeen aangenomen. Wat Hulstijn van de taalkunde verwacht, is het volgende (1987: 146):

De taalkunde zou woorden, maar vooral morfologische en syntactische regels, moeten classificeren naar de aard van de relatie tussen hun vorm en hun betekenis. Vervolgens kan onderzocht worden bij welke T2-kennisstand en bij welke cognitieve verwerking van T2-zinnen deze soorten vorm-betekenisrelaties meer of minder goed impliciet en incidenteel geleerd kunnen worden.

Dit lijkt een zinnig verlangen, maar een classificatie die gebaseerd is op een uitgewerkte linguïstische theorie, ontbreekt.

Hulstijn, wiens onderzoek gekenmerkt wordt door een concep-

tuele, psycholinguïstische benadering, met aandacht voor het verloop van het taalontwikkelingsproces en vooral voor de strategieën die in dit proces worden gehanteerd, verwacht vooralsnog weinig van de generatieve taalkunde. En dat is merkwaardig, want juist het generatieve paradigma probeert te verklaren hoe de mens in staat is snel, en met groot succes een taal te leren. Ieder beschikt immers over de Universele Grammatica; parameters geven aan in hoeverre grammatica's binnen de Universele Grammatica kunnen variëren. Een conceptuele en een formele benadering zouden van elkaar kunnen profiteren. Onderzoek naar taalverwerving, vooral eerste-taalverwerving, wordt verricht binnen een formeel of een conceptueel paradigma, zonder dat beide paradigma's veel boodschap aan elkaar hebben, zoals ook de formele en de toegepaste taalkunde elkaar kennelijk weinig te zeggen hebben.

Ik ben bang dat ik aan de hand van de behandelde literatuur slechts verwarring heb gezaaid. Over het onderscheid dat zo duidelijk lijkt - een Vreemde Taal leert men in de eigen taalgemeenschap op school en een Tweede Taal wordt in een andere taalgemeenschap verworven - wordt genuanceerd gedacht, ook als erkend wordt dat een Tweede Taal tevens door onderwijs gesteund geleerd kan worden. In het algemeen wordt aangenomen dat ten aanzien van de structuur en volgorde van het verwervingsproces geen verschillen bestaan die het onderscheid rechtvaardigen. Er zijn wel sociaal-psychologische verschillen, maar hier moet onmiddellijk aan worden toegevoegd dat de verschillen tussen de leerders van de Vreemde Taal en de verwervers van een Tweede Taal onderling ook erg groot zijn. Blijft over de taalvraag van de taalgemeenschap en de taalbehoeften van de leerders (Beheydt 1987). De consequenties hiervan voor de inhoud, didactiek en methodiek van het onderwijs zijn ongetwijfeld groot. Ieder die les geeft, weet dat, en Nieuwenhuis schreef er in de jaren twintig al over.

Bibliografie

- Beheydt, L. (1987), *Het Certificaat Nederlands en Nederlands als Tweede Taal*. Nederlandse Taalunie, Voorzeten 7. Groningen-Leuven.
- Boukema, D. en S. van der Ree (1986), 'Het onderwijs Nederlands in Indonesië: de laatste 75 jaar', in: *Levende talen* 411, p. 318-329.
- Dulay H. en M. Burt (1974), 'Errors and strategies in child second language acquisition', in: *TESOL Quarterly* 8, p. 129-136.
- Els, Th. van e.a. (1984), *Applied linguistics and the learning and teaching of foreign languages*. Groningen.
- Extra, G. en T. Vallen (1988), 'Language and ethnic minorities in the Netherlands', in: *International journal of the sociology of language* 73, p. 85-110.
- Felix, S. (1981), 'The effect of formal instruction on second language acquisition', in: *Language learning* 31, p. 87-112.
- Gardner, R.C. en W.E. Lambert (1959), 'Motivational variables in second language acquisition', in: *Canadian journal of psychology* 13 (4), p. 266-272.
- Groeneboer, C.R. (1987), 'Het Nederlands in Indië; de betekenis van G.J. Nieuwenhuis', lezing Kongres Studi Belanda di Indonesia, 23-27 november 1987 te Jakarta.

Hulstijn, J.H. (1987), 'Impliciete en incidentele verwerving van woordvormen en grammaticaregels in een tweede taal', in: G. Extra, R. van Hout en T. Vallen (eds.), *Etnische minderheden, taalverwerving, taalonderwijs, taalbeleid*, Dordrecht, p. 139-154.

- Knops, U. (1987), *Andermans en eigen taal; een inleiding in de sociale psychologie van taal*. Groningen.
- Krashen, S. (1977), 'The monitor model for adult second language performance', in: M. Burt e.a., *Viewpoints on English as a second language*, New York, p. 152-161.
- Krashen, S. (1981), *Second language acquisition and second language learning*. Oxford.
- Lado, R. (1957), *Linguistics across cultures*. Ann Arbor Mich.
- Lalleman, J. (1986), 'Tweede-taalverwerving', in: R. Appel (red.), *Minderheden: taal en onderwijs*, Muiderberg, p. 31-43.
- Montens, F. en A.G. Sciarone (1985), *Enkele voorlopige opmerkingen over de kennis van het Nederlands bij buitenlanders en de toetsing en de certificering ervan*. Nederlandse Taalunie, Voorzeten 5, Groningen-Leuven.
- Nieuwenhuis, G.J. (1930), *Het Nederlandsch in Indië; een bronnenboek voor het onderwijs in de nieuwe richting*. Groningen-Batavia.
- Selinker, L. (1972), 'Interlanguage', in: *International review of applied linguistics in language teaching* 10, p. 209-231.
- Wode, H. (1981), *Learning a second language. 1. An integrated view of language acquisition*. Tübingen.

De invloed van het Engels op het Afrikaans een uniek geval van taalverandering in een taalcontactsituatie

B.C. Donaldson¹

Het Afrikaans heeft zich in sommige opzichten langs dezelfde analytische weg ontwikkeld als het Engels, bijvoorbeeld met betrekking tot het verlies van geslacht, van werkwoordelijke uitgangen en van het onderscheid tussen *zijn* en *hebben* als hulpwerkwoorden in het perfectum. Deze grammaticale ‘stripping’ was reeds lang vóór de Britse overname van de Kaap in 1795 begonnen. Op basis van synchrone beschouwing van het Afrikaans, dus zonder rekening te houden met het moment waarop bepaalde veranderingen plaatsvonden, zou men ten onrechte kunnen veronderstellen dat de bovenvermelde veranderingen te wijten zijn aan het contact met het Engels. Bovendien zijn er tal van gemeenschappelijke structuren en woorden in het Engels en het Afrikaans, gevolg van het feit dat ze allebei teruggaan op nauw verwante Germaanse dialecten - zulke verschijnselen noem ik ‘schijnanglicismen’.

De transformatie die het Nederlands aan de Kaap onderging, schijnt zich vrij snel voltrokken te hebben, maar niet zo snel als de eerste geleerden, die het Afrikaans als een Creoolse taal beschouwden, ons hebben willen doen geloven: zeventig jaar geleden was er een theorie in omloop dat het proces zich binnen dertig jaar na stichting van de eerste nederzetting (1652) zou hebben voltrokken. Deze theorie wordt tegenwoordig door niemand meer onderschreven omdat er voldoende vroege documentatie gevonden is waarmee kan worden bewezen dat, hoewel alle hoofdtekken van het Afrikaans die het van het Nederlands afbakenen al tegen het midden van de 18e eeuw aanwezig waren, vele ervan tot laat in de 19e eeuw met de oorspronkelijke Nederlandse structuren bleven concurreren.

Als men het Nederlands en Afrikaans met elkaar vergelijkt, mag men echter niet uit het oog verliezen, dat wat we nu als typisch Afrikaans beschouwen, misschien heel normaal standaard-Nederlands was in de 17e, 18e of 19e eeuw, althans voor zover men überhaupt kan praten van standaard-Nederlands in die tijd. Aan de andere kant zijn wellicht bepaalde ‘typische’ trekken van het Afrikaans vroeger (of nog steeds) gangbaar geweest in de Nederlandse dialecten van de oorspronkelijke kolonisten.

Soms komen zulke verschijnselen in het Afrikaans overeen met soortgelijke in het huidige Engels, maar als gevolg van het feit dat ze niet meer in het moderne ABN voorkomen, is men gemakkelijk geneigd om ze aan de invloed van het Engels te wijten. Wij weten helaas veel te weinig over de Nederlandse dialecten van de 17e en 18e eeuw. Verder is er het bijna totale gebrek aan geschreven bronnen in Kaaps-Hollands uit de tijd vóór ± 1860, toen de Engelsen de Kaap al langer dan 60 jaar in hun bezit hadden. Het is onmogelijk om de invloed die het Engels in die periode op het Afrikaans uitoefende, na te gaan, want als gevolg van de tot 1925 in Zuid-Afrika bestaande diglossische situatie (óf Afrikaans-Nederlands, óf Afrikaans-Engels) waren de sprekers van het Afrikaans in het algemeen niet in staat

om schriftelijke bewijzen achter te laten omtrent de invloed die het Engels destijds op hun taal had. Omdat ze nu eenmaal geen kennis meer van het Nederlands hebben (niet eens een passieve), omdat ze zich nu schriftelijk in hun eigen taal kunnen uitdrukken (in plaats van in een vreemde taal - hetzij Engels, hetzij Nederlands) en omdat ze nu bewonderenswaardig tweetalig zijn, hebben Afrikaners thans niet meer het vermogen om te constateren wat een anglicisme is en wat niet. Daarbij komt het beperkte vermogen van taalnormaliserende instellingen om als gecontamineerd beschouwde spraakgewoonten tegen te gaan.

Ik poneer de volgende stelling: hoewel het in Afrikaanse taalkundige kringen gebruik is om vol trots te proclameren dat het Afrikaans vóór 1800 als de nieuwe taal van een nieuw volk in een nieuw land was ontstaan en dat het enige wat daarna gebeurde, een consolidatie was van die nieuwe werkelijkheid, was de transformatie van de taal ná overname van de Kaap in 1795 net zo groot, zo niet groter, als alle veranderingen die vóór die tijd plaatsgegrepen hadden. De geschiedenis van de invloed van het Engels op het Afrikaans is natuurlijk een verhaal zonder einde, want zij vindt nog steeds plaats met een tempo dat misschien zonder weerga is in de geschiedenis van Europese talen. Deze mening wordt naar alle waarschijnlijkheid niet door allen in Zuid-Afrika gedeeld. De reden daarvoor is dat Afrikaners weigeren om de invloed die het Engels had en nog dagelijks heeft, te beschouwen als taalverandering - hetzij voltrokken hetzij in wording - en dat zij deze verschijnselen nog steeds als louter interferentie zien, die door effectief onderwijs uitgeroeid zou kunnen en moeten worden. Om sociopolitieke redenen is de beïnvloeding sterker in de ene richting (Eng.>Afr.) dan in de andere (Afr.>Eng.); en dat is onontkoombaar; bovendien kan een dergelijke beïnvloeding uiteindelijk niet meer als interferentie beschouwd worden, maar als daadwerkelijke taalverandering. Dit nieuwe hybridische idioom is een uniek produkt van de Zuidafrikaanse samenleving. Het Afrikaans zoals het nu gesproken wordt, is een goede weerspiegeling van de realiteit in het hedendaagse Zuid-Afrika; het zijn zowel de overweldigende invloed van het Engels op het Afrikaans, als ook de traditionele verschillen met het ABN, die ertoe dienen om de taal duidelijk af te bakenen van het Nederlands. De status van aparte taal naast het Nederlands verkrijgt het Afrikaans juist als gevolg van die combinatie van factoren. Ondanks het feit dat ± 90 procent van het Afrikaanse lexicon uit het Nederlands afkomstig is, zijn Nederland, Nederlanders en het Nederlands als land, volk en taal vreemd geworden voor Afrikaners. Als een Afrikaner aan de geldigheid hiervan twijfelt, raakt hij er weldra van overtuigd na een bezoek aan Nederland en Engeland: Nederlanders kunnen hem met moeite verstaan en in bijna geen enkel opzicht kan hij zich identificeren met de Nederlandse cultuur; de enige uitzondering hierop is eventueel zijn gereformeerde geloof. Zonder dat hij het beseft, en tegen zijn nadrukkelijke wensen in, is hij in hoge mate geassimileerd met zijn Engelssprekende landgenoten, zijn traditionele vijand, zowel in cultureel als (steeds meer ook) in linguïstisch opzicht; hij is de vertegenwoordiger van een nieuw hybridisch ras geworden. Dit alles draagt bij tot zijn identiteitscrisis, waarvan wij de laatste tijd bijna dagelijks de politieke consequenties op ons televisiescherm te zien krijgen.

De problemen bij diachronisch onderzoek van Engelse invloed

Vanwege de zeldzaamheid van teksten in het Afrikaans uit de periode vóór 1900 en omdat er zeker nog een passieve, misschien zelfs een actieve kennis van het Nederlands bestond tot de officiële erkenning in 1925 van het Afrikaans ter vervanging van het Nederlands - dit droeg ertoe bij dat het geschreven Kaaps-Hollands zuiverder bleef dan het gesprokene - was het erg moeilijk om een diachronische studie van de invloed van het Engels in de 19e en vroege 20e eeuw te ondernemen. Er zijn in feite slechts twee 19e-eeuwse schrijvers die erkennen dat het Engels in de 19e eeuw invloed uitoefende op het Kaaps-Hollands. Het ene werk, geschreven door A.E. Changuion, dateert uit 1844, het andere, door N. Mansvelt, uit 1884.

Changuion en Mansvelt staan aan het begin van een lange reeks van Zuidafrikaanse academici (en niet-academici) die zich beziggehouden hebben met anglicismen in het Afrikaans. Er komen zelfs anglicismen in het huidige Afrikaans voor die Changuion al in het Kaaps-Hollands van 1844 signaleerde en die de huidige grammatici nog steeds proberen tegen te gaan. Men vraagt zich af hoe lang zulke structuren in de taal moeten bestaan om voor burgerrecht in aanmerking te komen en dus als correct te worden betiteld.

In 1933 schreef H.J. Rousseau zijn proefschrift² *Die invloed van Engels op Afrikaans*, waarin hij toen al zowel sociolinguïstische als zuiver linguïstische aspecten behandelde. Daarvan heb ik geprofiteerd om mijn analyse enig diachronisch perspectief te geven. Zijn proefschrift lokte overigens een stortvloed van artikelen uit.

Anglicistische verschijnselen waaraan de schrijvers van de jaren dertig het label ‘ingeburgerd’ of ‘aan het uitsterven’ enz. gegeven hadden, kon ik vergelijken met de huidige stand van zaken, 50 jaar later, om te zien in hoeverre die oordelen juist waren. Het is opzienbarend te constateren hoe verkeerd die voorspellingen in veel gevallen waren, vooral wat betreft de anglicismen die de geleerden van die tijd als onmisbaar en/of onuitroeibaar beschouwden en waarvan nu geen spoor meer te vinden is.

Een concreet voorbeeld hiervan is het volgende. J.J. Smith, die toen een taalrubriek had in een weekblad, schrijft dat *flat* een leenwoord is dat men zal moeten aanvaarden omdat de verschillende voorgestelde puristische alternatieven (*deelwoning*, *kamerwoning*, *verdiepingwoning* en zelfs *plat*) niet ingeburgerd raakten. Vijftig jaar later wordt niet alleen *flat* helemaal niet meer gebruikt, maar ook geen van de purismen uit de jaren derig; een ander woord, *woonstel*, heeft het gewonnen terwijl dat woord niet eens vermeld wordt in de literatuur uit die tijd.

Hoewel men vaak geneigd is wat sceptisch of zelfs spottend tegenover het streven naar purisme te staan, kan dat streven vaak succes hebben. Het bovengenoemde voorbeeld van het succes van het woord *woonstel* bewijst evenwel dat het niet per se een verloren strijd hoeft te zijn. Een soortgelijk streven hebben veel bedreigde talen met elkaar gemeen. Zuiverheid van woordenschat is in feite het enige soort purisme dat de gemiddelde man in staat is om te herkennen, en zelfs in dit opzicht heeft hij de neiging om de zaak te overdrijven, zoals ik straks zal illustreren. Daar het lexicon van het Afrikaans inderdaad tamelijk ‘zuiver’ gehouden is, voelt de Afrika-

ner zich in dit opzicht wel wat superieur ten opzichte van zijn 'taalgenoten' in Nederland. Hij staat minachtend tegenover de bereidheid van de Nederlander om vreemde woorden, tegenwoordig vooral Engelse woorden, over te nemen. Om die reden meent de Afrikaner - maar het is een naïeve veronderstelling - dat zijn taal 'zuiverder' is dan de moedertaal waaruit zijn taal voortgesproten is. Deze vaak voorkomende houding is om twee redenen verkeerd: 1) omdat het zeer de vraag is, vooral als men bijvoorbeeld naar de oorsprong van de Engelse woordenschat kijkt, of zuiverheid van het lexicon überhaupt een voordeel genoemd kan worden, en 2) omdat taalzuiverheid uit meer bestaat dan zuiverheid van de woordenschat alléén. Terwijl de Afrikaner zich sinds 1925 ingezet heeft om zijn taal gelijke tred te laten houden met het Engels op het gebied van het lexicon door het scheppen van neologismen en vooral ook door leenvertalingen, is het Engels vooral het idioom van het Afrikaans blijven aantasten, iets waar de leek zich helemaal niet van bewust is. Zelfs de vakman beseft de ómvang van deze invloed niet.

Minder vaak wordt deze onjuiste opvatting met betrekking tot de vraag welke woorden nu precies anglicismen zijn, toegepast op de inheemse Germaanse woordenschat die het Nederlands/Afrikaans en het Engels met elkaar gemeen hebben uit de Oergermaanse tijd. Velen menen bijvoorbeeld dat *die bus verpas* beter Afrikaans is dan *die bus mis* omdat het Afrikaanse woord *mis* overeenkomt met het Engelse *miss*. Kennelijk is dus ineens een germanisme te verkiezen boven een vermeend anglicisme. Als men die gedachtengang consequent zou toepassen op de hele taal zou men ook woorden zoals *hand*, *man* en *water* moeten vermijden.

Ik zou willen stellen dat de veranderingen die nu aan de gang zijn in de uitspraak, grammatica en woordenschat van het Afrikaans een unieke gelegenheid vormen om taalverandering in wording waar te nemen. Taalverandering is voor linguïsten al lange tijd interessant, maar tegelijkertijd klagen zij erover dat men alleen in staat is de gevolgen van taalverandering te constateren en niet de processen kan waarnemen die ertoe leiden. Veel van de structuren die op het ogenblik in het Afrikaans onder invloed van het Engels aan het veranderen zijn, vinden plaats in een dusdanig tempo - als gevolg van de unieke omstandigheden met betrekking tot de tweetaligheid van alle Afrikaners - dat het misschien nu eindelijk wél een keer mogelijk is om de oorzaken van de taalverandering waar te nemen in een unieke situatie. Ik wil duidelijk stellen dat ik het hier alleen heb over de oorzaken van taalverandering in een taalcontactsituatie; misschien zijn er nog andere oorzaken die vooralsnog moeilijk waar te nemen zijn.

Het is te betreuren dat vanwege de politieke houding van de buitenwereld ten opzichte van Zuid-Afrika de waardevolle linguïstische lessen die door de studie van de Afrikaans/Engelse contactsituatie te leren zijn, in het buitenland totaal onbekend zijn. Ik ben van mening dat Nederlandse taalkundigen het best in staat zijn om waardevol, objectief onderzoek op het gebied van de ontwikkeling van het Afrikaans te doen, niet alleen vanwege de affiniteit tussen hun moedertaal en het Afrikaans maar ook vanwege hun kennis van de historische processen die een rol gespeeld hebben in de ontwikkeling van het Nederlands, en dus in grote mate ook van het Afrikaans in de vroegste periode. Maat tegenwoordig is Nederland het meest felle

anti-Zuid-Afrika land ter wereld, dit tot groot verdriet van veel Afrikaners. Nederlandse academici die onder normale omstandigheden in het Afrikaans geïnteresseerd geweest waren en die belangrijke bijdragen tot het vak hadden kunnen leveren, worden nu geïntimideerd door de heersende politieke stellingname in hun land, waardoor zij gedwongen worden afstand te houden van hun interesse voor de Afrikaanse taal.

Totnogtoe zijn Zuidafrikaanse taalkundigen er nog niet of nauwelijks toe gekomen de Engelse invloed in het kader van taalverandering te beschouwen, maar dit wil niet zeggen, dat zij willen beweren dat het contact met het Engels voor hun taal geheel zonder consequenties geweest is. Er zijn veel aanvaarde anglicismen, vrijwillig of gedwongen, en die als volkomen ingeburgerd beschouwd worden. Maar hoe moet men dit noemen als dit geen taalverandering is? En toch aarzelt men in Zuid-Afrika om deze terminologie te gebruiken. Dit is een sprekend voorbeeld van het volgende syndroom: zelfs wanneer men geconfronteerd wordt met een onweerlegbaar geval van taalverandering, zijn de sprekers van die taal niet bereid om het als zodanig te accepteren.

Dit brengt mij tot de volgende definitie. Ik stel dat elke constructie die onder invloed van contact met het Engels ontstaan is, een anglicisme is, ongeacht of zij alleen in de spreektaal voorkomt of in spreek- zowel als schrijftaal, en ongeacht of zij als 'ingeburgerd' beschouwd wordt of niet. Maar de term wordt zelden in deze zin door Zuidafrikaanse academici gebruikt. Zij geven er de voorkeur aan om deze term te reserveren voor vormen of woorden die volgens hen een negatieve invloed uitoefenen en daarom tegengegaan moeten worden: onder 'negatieve invloed' verstaan zij dan een verschijnsel dat iets inheems verdringt. Zulke verdringing wordt dikwijls gezien als taalverarming of cultuurverlies. Men kan het echter niet aan academici overlaten om te beslissen wat aan de ene kant als een aanwinst voor de taal beschouwd en wat aan de andere kant afgekeurd moet worden, omdat het door hén als cultuurverlies opgevat wordt en dus uitgeroeid moet worden, wanneer de taalgemeenschap, die noch iets van cultuurverlies afweet noch daarin geïnteresseerd is, inmiddels duidelijk gekozen heeft voor een uitheemse constructie naast, of in plaats van, een inheemse. Grotendeels deze houding van de kant van Afrikaanse geleerden, een houding die men in veel tekstboeken nog tegenkomt, heeft tot de linguïstische onzekerheid geleid waaraan zo veel Afrikaners lijden.

Een volgend voorbeeld van de inconsequentie in Zuidafrikaanse opvattingen ten aanzien van het verschijnsel 'anglicisme' is het idee dat, als een bepaald anglicisme niet iets inheems verdringt, het als toelaatbaar beschouwd moet worden. Vermoedelijk heeft elk ingeburgerd anglicisme iets inheems verdrongen als de Nederlanders het niet nodig geacht hebben om het te adopteren; en als de Afrikaner de taal van Nederland als zijn eigen linguïstische nalatenschap beschouwt waaruit hij mag putten wanneer de noodzaak zich voordoet - want dit is zijn houding ten opzichte van het Nederlands - dan zijn er in bijna elk geval inheemse structuren tot zijn beschikking. De enige uitzondering hierop is die waar ook het Nederlands op het Engels teruggevallen is om in een bepaalde behoefte te voorzien.

Als voorbeeld van een geval waarbij zelfs deskundigen niet meer

weten wat 'correct' Afrikaans is (dat wil zeggen correct in de zin van het oorspronkelijk Nederlands), citeer ik de uitdrukking *die aap kom uit die mou*, een zegswijze die uiteraard betekent dat iets wat geheim was, bekend wordt. Dat is althans wat het in het Nederlands betekent en volgens het *Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal* ook in het Afrikaans. Maar onder *aap* geeft Bosmans Afrikaans/Engelse woordenboek *die aap uit mou laat* en vertaalt het met 'to let the cat out of the bag'. Onder *mou* in hetzelfde woordenboek staat echter *daar kom die aap uit die mou* met een betekenis die gelijk is aan die in het Nederlands. Een oude druk geeft een derde versie, *die aap uit mou laat kom*, een contaminatie van de twee andere. Menig Zuidafrikaans tekstboek probeert Afrikaanse kinderen ervan te overtuigen dat de vaak voorkomende uitdrukking *die kat uit die sak laat* een anglicisme is en dat het in 'correct' Afrikaans *die aap uit die mou laat* hoort te zijn. Zo'n voorschrift is, afgezien van het feit dat de uitdrukking in die vorm historisch niet correct is en ook een andere betekenis had dan *to let the cat out of the bag* (= een geheim laten ontglippen), in strijd met de werkelijkheid van de gesproken taal, dat wil zeggen verreweg de meeste sprekers van het Afrikaans hebben niet het minste bezwaar tegen het gebruik van *die kat uit die sak laat* en zijn er zich ofwel helemaal niet van bewust dat het uit het Engels overgenomen is, of de oorsprong van de uitdrukking interesseert ze niet.

Die kat uit die sak laat is een klein voorbeeld van waar de toekomst van het Afrikaans ligt: geleidelijk aan wordt het steeds meer een vertaalde taal. Zijn voortbestaan als een realistisch alternatief voor het Engels in de blanke Zuidafrikaanse samenleving zal afhangen van zijn vermogen om te voldoen aan de vertaalbaarheidseisen die hem worden opgelegd. Andere middelen om gelijke tred te houden met het Engels, bijvoorbeeld het scheppen van neologismen, zijn in de meeste gevallen niet haalbaar.

Slotsom

Tot besluit vind ik dat het hele onderwerp van de anglicismen in het Afrikaans opnieuw onder de loep genomen moet worden, vooral door academici en leerkrachten. Het is hoog tijd dat de emotionele houding die met het verschijnsel veelal gepaard gaat, door een rationele wordt vervangen. Alle grammatica's en woordenboeken moeten herschreven worden met het oog op een beschrijving van hetgeen de gemiddelde Afrikaanstalige als 'correct' Afrikaans beschouwt, ongeacht de oorsprong van die structuren en ongeacht de in het Nederlands geldende normen. De voorschriften die de tegenwoordige tekst- en woordenboeken hanteren zijn gebaseerd op verouderde normen die van toepassing zijn of waren op het Nederlands maar die nu te ver staan van de gesproken taal van de huidige Afrikaanse taalgemeenschap. Een zodanige herziening van de bestaande prescriptieve literatuur zou weliswaar burgerrecht verlenen aan duizenden anglicismen die in het onderwijs op het ogenblik vaak tevergeefs worden tegengegaan, maar zij zou tevens een eind maken aan de linguïstische onzekerheid van de Afrikaner; het eindresultaat mag dan wel een schrijftaal zijn die in idioom veel nader is aan het Engels en verder weg van het

Nederlands, maar dit zou de werkelijkheid van het gesproken Afrikaans representeren,
een taal die op zijn

beurt dan ook een weerspiegeling is van de werkelijkheid van de blanke Zuidafrikaanse samenleving.

Werken waarnaar in het artikel verwezen wordt

- Changuion, A.E., *De Nederduitsche taal in Zuid-Afrika hersteld*, Kaapstad, 1844.
- Bosman, D.B., I.W. van der Merwe & Hiemstra, *Tweetalig woordeboek*, Tafelberg, Kaapstad, 1984.
- Mansveld, N., *Proeve van een Kaapsch-Hollands idioticon*, Kaapstad, 1884.
- Rousseau, H.J., *Die invloed van Engels op Afrikaans*, Maskew Miller, Kaapstad, 1937.
- Smith, J.J., *Op ons taalakker*, Pretoria, 1962 (bevat artikels die de schrijver in de dertiger jaren geschreven heeft).
- Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal*, Perskor, Johannesburg en Kaapstad, 1983.
- Woordeboek van die Afrikaanse taal*, tweede deel D-F, Staatsdrukker, Pretoria, 1974.

Eindnoten:

- 1 Dit artikel van D. Donaldson over zijn dissertatie voor het Departement Afrikaans en Nederlands aan de Universiteit van Oranje-Vrijstaat, Zuid-Afrika (1983-1985) is ingekort door NEM-redacteur J.G. Wilmots.
2. Dit proefschrift is in 1937 als boek verschenen.

Fatale aantrekkingskrachten

Kroniek van het proza

R.P. Meijer

Hoe groter de prijs, hoe groter de kans op kraakeel. De AKO-prijs die verleden jaar is ingesteld, is f 50.000 waard, en dat is een fikse aanmoediging om te gaan ruziën, eerst over de wel of niet genomineerde boeken, en later over de uitslag. Over tussentijdse onenigheden in de binnenkamer van de jury horen we meestal niet zoveel, tenzij een jurylid na afloop uit de school klapt, zoals dit jaar. Daarvóór was er al een rel geweest over het feit dat Doeschka Meijsing in de jury zat en haar broer Geerten Meijsing op de nominatie kwam te staan voor de prijs, en hem nog won ook. Daarover is ze hevig aangevallen, maar de andere leden van de jury schoten haar te hulp en verklaarden dat ze zich tijdens de beraadslagingen onkreukbaar had gedragen, en de orkaan nam al gauw de proporties aan van een storm in een glas water. Overigens heeft al dat geruzie zeker niet alleen een negatief effect. De literatuur krijgt in die dagen van strijd veel meer aandacht dan gewoonlijk, en dat mag wel eens.

Tot nu toe is de AKO-prijs uitstekend terechtgekomen. Tegen de bekroning van Bernlefs *Publiek geheim* verleden jaar kon niemand eigenlijk bezwaar maken, al zal de herinnering aan zijn voorgaande roman, het veel sterkere *Hersenschimmen*, wel tot de uitverkiezing hebben bijgedragen. Ook Geerten Meijssings *Veranderlijk en wisselvallig* was een gelukkige keus. Ik heb het boek in NEM 50 besproken en zal dat dus niet nog eens doen. Natuurlijk was niet iedereen het met die bekroning eens, en er was één boek dat bij het speculeren over de nominaties en de winnaar steeds weer genoemd werd, en dat was *De morgen loeit weer aan* van Tip Marugg (De Bezige Bij, f 24,50). Voordat het kandidatenlijstje nog bekend was, hield Het Parool een enquête onder de Amsterdamse boekhandelaren en zeven van de zeventien wezen Maruggs boek aan als hun favoriet, terwijl de roman van Meijsing maar één stem kreeg. Zowel T. van Dael als K.L. Poll schreven voordat de uitslag van de jury bekend was een lang en gemotiveerd stuk over wie de prijs moest krijgen (Volkskrant 14-4-88 en NRC Handelsblad 15-4-88). Van Deel vond dat het moest gaan tussen Meijsing en Willem van Toorns *Een leeg landschap*, Poll daarentegen zag niet veel in die twee boeken en leverde een vurig pleidooi voor de roman van Tip Marugg. Er zullen heel wat lezers zijn geweest die door het geschrijf over de AKO-prijs de naam van Marugg voor het eerst zijn tegengekomen. Een veelschrijver is hij bepaald niet. Hij is een Antilliaan die een kluizenaarachtig bestaan leidt en nauwelijks contact heeft met het Nederlandse literaire bedrijf. Hij is nu vijfenzestig jaar oud en had vóór dit laatste boek een bundel gedichten gepubliceerd, *Afschuw van licht* (1975) en twee romans, *Weekend pelgrimage* (1957) en *In de straten van Tepalka* (1967).

De nieuwe roman heeft nauwelijks een plot en drijft helemaal op de evocatie van de natuur op Curaçao en de weergave van de stemming van de verteller. De hoofdpersoon is een eenzame figuur die met bijna nie-

mand omgaat, wat leest en schrijft en veel drinkt, en voor wie de dood een fatale aantrekkingskracht heeft: zijn pistool ligt altijd klaar. Voor liefhebbers van tropische natuurbeschrijvingen is dit boek weergaloos. Het meest indrukwekkende stuk is het verslag van een tocht over een berghelling naar een plek waar elke ochtend bij zonsopgang een zwerm vogels opvliegt. Er slaan dan altijd een paar vogels tegen de rotswand te pletter en de verteller wil een poging doen om de oorzaak daarvan te achterhalen. De beschrijving van de tocht en van de natuur is grandioos, maar ik vermoed dat de jury vond dat er verder te weinig in het boek aanwezig was om het de AKO-accolade te geven. Koos Hageraats was het daarmee eens (De Tijd 25-3-88), maar Cees Zoon niet (Volkskrant 20-5-88), Alle Lansu niet (Parool 17-3-88) en Aad Nuis waarschijnlijk ook niet (Volkskrant 29-4-88). In elk geval heeft Tip Marugg de Nederlandse literaire wereld even hevig in beroering gebracht en hopelijk spoort hem dat aan om niet weer zo lang met zijn volgende boek te wachten, want de stem die hij laat horen is uniek.

De literatuur uit en over Suriname en de Antillen is maar een bescheiden beekje in vergelijking met de grote stroom van literatuur over Indonesië en het is daarom merkwaardig dat er ongeveer gelijktijdig met het boek van Marugg ook een nieuwe roman verscheen van Boelie van Leeuwen, ook al geen veelschrijver, ook een Curaçaoënaar, een jaar ouder dan Marugg. Hij heeft in 1959 grote opgang gemaakt met zijn debuut *De rots der struikeling* en heeft daarna nog een paar romans geschreven, en is nu, na een aantal jaren van stilte, opgedoken met een nieuwe roman die al zijn vroegere werk in de schaduw stelt. Het boek heet *Het teken van Jona* en verscheen net te laat om naar de AKO-prijs te kunnen meedingen (In de Knipscheer, f 25, -).

Het boek bestaat uit drie delen, en de eigenlijke plot beslaat het middendeel. Daarin leert de verteller een excentrieke rijkaard kennen, Juan Carlos, die hij het leven redt als hij op straat wordt neergestoken. Juan Carlos verzamelt mensen die in een of andere waan verkeren en een eigen leven mogen leiden in zijn reservaat: er loopt een Fransman rond die overal tussen de planten en struiken naar een geneesmiddel tegen kanker zoekt, iemand die denkt dat hij Tolstoj is, een oude nazi (Mengele misschien), een zeer rauwe revolutionair. Een microcosmos van de gekte, zou men het kunnen noemen. De verteller komt ook in aanraking met de geliefde van Juan Carlos, de mysterieuze Leila, het prototype van de fatale vrouw, de sirene die aantrekt en vernietigt. De verteller wordt bijna haar prooi maar op het nippertje wordt hij gered door Juan Carlos. Zo samengevat lijkt het verhaal misschien drakerig maar Van Leeuwens vertelvermogen is zo sterk dat hij het met een grote spanning weet op te laden. Toch heb ik het meeste plezier beleefd aan de hoekdelen. Het eerste deel begint met een lange monoloog die zich met een razende vaart voortbeweegt, als een TGV van waaruit je glimpen opvangt van alles waar je aan voorbijsnelt: Castro, Carter, Christus, Begin, de Inquisitie, hoeren, sardientjes, Hemingway, Marquez, de ajatollah, je kunt het zo gek niet bedenken. Allerlei herinneringen duiken op, vreemde verhalen en anekdotes, grimmige bespiegelingen en cynische uitspraken. Het laatste deel is een soort apotheose, in de vorm van een kolossale eetpartij, met reminiscenties aan Het Laatste Avondmaal, aangericht voor wie

meestal niet te eten heeft.

Al was Boeli van Leeuwen dan een hoge ambtenaar op Curaçao, en Tip Marugg niet, ze hebben wel iets met elkaar gemeen: in cynisme en gedesillusioneerdheid doen ze niet voor elkaar onder. Maar Van Leeuwen heeft niets van de sombere gelatenheid van Marugg. Zijn kritiek op de moderne maatschappij - en die is meedogenloos en heeft ontzag voor maar heel weinig - borrelt en bruist van de energie en vitaliteit. Misschien kan het boek volgend jaar nog door AKO aan het hart gedrukt worden. Koos Hageraats hoopt daarop (De Tijd 22-3-88). Hij noemde het een van de rijkste boeken van de laatste tijd en waardeerde vooral de beeldende passages en het ritme van de compositie. Ook door Jos de Roo (Trouw 14-4-88) en Cees Zoon (Volkskrant 3-6-88) werd het boek in ronde woorden geroemd.

In de nieuwe roman van Hugo Claus, *Een zachte vernieling* (De Bezige Bij, f 39,50), is de fatale vrouw niet incidenteel zoals bij Van Leeuwen, maar staat zij centraal. Ze komt uit een voorname familie in Gent en draagt de fraaie naam van Sabine de Comptine d'Aarselaer. De verteller, André Maertens, die wat gedichten heeft gepubliceerd en zijn brood verdient als huisschilder, wordt razend verliefd op haar, en als zij naar Parijs gaat om te proberen de wereld van fotografie en film binnen te dringen, gaat hij haar achterna. Hij vindt haar in een kring van jonge dichters en schilders die zich ASUR noemen en waarin met wat goede, of kwade wil de Cobra-groep te herkennen valt. André blijft uitsluitend om wille van Sabine bij hen rondhangen ook al heeft ze een serieuze verhouding met de dichter Bernard Waehlens en lossere relaties met verscheidene anderen. Voor André blijft ze lang ongenaakbaar, tot ze eenmaal, voor het eerst en het laatst, toegeeft. Kort daarna wordt ze met geweld door Waehlens genomen en lelijk toegetakeld. André gaat dan terug naar Gent.

Het verhaal speelt in de jaren vijftig en wordt gepresenteerd als een herinneringsbeeld van André, die na wat heen en weer gescharrel directeur van een Cultureel Centrum is geworden. Daar hoort hij van de dood van Waehlens en dan komt die Parijse tijd van ASUR en Sabine weer bij hem boven. Claus geeft een zeer ontluisterend beeld van dit groepje artiesten en de titel kan op zo goed als alles en iedereen slaan. De integriteit van bijna elk lid van de groep raakt in de vernieling. De schilders praten op een belachelijk pompeuze manier over hun werk en de dichters doen niet voor hen onder: 'Woorden zijn in dit stadium leeg en blind, want het concept heeft nog geen intuïtie'. André stelt voor dat de intuïtie nog geen concept heeft, en dat wordt ook onmiddellijk aanvaard. Alles is omkeerbaar. André krabbelt achteloos wat op papier, een van de vriendinnen neemt het mee naar een galerie, en er is een nieuwe schilder geboren. Zoals Claus zo vaak doet, contrasteert hij de onschuld van de jonge André met de corruptie van de kring waarin hij verzeild raakt en die zijn onschuld vernietigt. Bernard Waehlens blijkt, en dat is ook niet nieuw bij Claus, een voormalig S.S.-er te zijn die door zijn verleden vernield wordt.

De roman is tamelijk rechttoe, rechtaan geschreven, zonder de symbolische kronkelwegen en cryptische verwijzingen die sommige van de vroegere romans van Claus zo moeizaam maakten. Zijn kijk op de ASUR-groep is venijnig en hatelijk, maar ook vaak geestig. Wel heeft het boek iets

schematisch en zijn verschillende figuren nauwelijks uitgewerkt, alsof Claus wil zeggen: je kent dit soort mensen wel, ik hoef het niet allemaal uitgebreid uit de doeken te doen. Critici als K.L. Poll en Carel Peeters voelden daarom niet veel voor dit boek. De eerste vond dat door de summiere karaktertekening de figuren moeilijk uit elkaar waren te houden en hij ergerde zich aan de 'geroutineerde, onverschillige zinnen' (NRC Handelsblad 19-3-88), de tweede noemde het 'onbevredigend wanneer er zo weinig details worden gegeven die het een beetje begrijpelijk maken' (Vrij Nederland 19-3-88). T. van Deel daarentegen was er uitstekend over te spreken en prees, terecht, de melodieuze taal die zowel krachtig als vloeiend is, het beeldend vermogen en het tempo (Trouw 17-3-88).

Ook al heet de nieuwe roman van Jean-Paul Franssens *Vriend Dood* (De Harmonie, f 27,90), de fatale aantrekkingskracht is hier niet die van de dood of van een vrouw, maar van het moorden. De ondertitel luidt: De biecht van een lustmoordenaar, en daarmee is niet teveel gezegd, want de hoofdfiguur is een echte. Hij snijdt halzen af, steekt dood, wurgt, slaat hersens in, verbrandt, en komt bij die handelingen meestal tot een orgasme. Hij wil vlakbij de dood zijn, als een intieme vriend, maar hij wil zich niet aan hem overleveren. Zelfmoord vindt hij verachtelijk. Een moordenaar is bijna per definitie een eenzame figuur, die in een eigen wereld leeft waarover met niemand te praten valt. Wat dat betreft is deze lustmoordenaar in de verte verwant aan de eenzame figuren uit Franssens' prachtige novelle *De wisselwachter* (1981), niet zo lang geleden verfilmd, en de wat minder overrompelende *De uitvinder* (1984); alleen heeft de sprookjesachtige sfeer van toen plaats gemaakt voor het gruwelsprookje van nu. Er wordt ons in dit verhaal weinig aan gruwelijks bespaard, en ik kan me lezers voorstellen die het boek gillend van zich af werpen en, met wat meer moeite, anderen die het niet kunnen wegleggen. Ik heb het aantal moorden niet geturfd maar het zijn er heel wat, en ze zijn zeer gedetailleerd. De royaalste is die op een dikke slagersvrouw die in haar eigen slagerij op het..., maar nee. Zelf had ik met heel wat minder toegekund. Lustmoorden ontlopen elkaar blijkbaar niet veel en de reacties van de moordenaar worden na een poosje tamelijk voorspelbaar. De psychologische achtergrond die Franssens van zijn hoofdfiguur geeft - vernedering en mishandeling tijdens de jeugd, haat jegens de burgerman, minderwaardigheidsgevoelens door een gebrek aan ontwikkeling - is niet erg verrassend en in de woorden van Arnold Heumakers 'weinig meer dan obligate garnituur' (Volkskrant 20-5-88). Heumakers vond dat het boek wel een zekere charme had, maar enthousiast was hij er niet over. Anderen waren dat wel: Atte Jongstra zag het als een geconcentreerde roman waar geen woord teveel in staat (Parool 2-6-88) en Koos van Weringh werd vooral getroffen door het inzicht dat Franssens toonde in de samenhang tussen het gedrag van deze moordenaar en de maatschappij van 'normale' burgers (Trouw 21-5-88), datgene dus, dat Heumakers, voor mijn gevoel zeer terecht, 'garnituur' noemde. De laatste twee critici wisten ook te vertellen dat Franssens het verhaal niet verzonnen heeft, maar dat het vrij nauwkeurig is gebaseerd op het leven van een zekere Peter Kürten die in 1931 in Düsseldorf negen maal tot de doodstraf werd veroordeeld na een lange loopbaan als lustmoordenaar. In De Tijd van 1-7-88 deelde Koos Hageraats

mee dat het boek daarom in een VPRO-programma bestempeld werd als 'jatwerk'. Zelf vindt hij dat geen interessant probleem, en dat is het in dit geval ook niet, want meer dan de gebeurtenissen kan Franssens niet ontleend hebben; de beschrijving van de gewaarwordingen zijn duidelijk van hemzelf. *Vriend Dood* is ongetwijfeld een tour de force, maar dan wel een die te lang doorgaat en psychologisch geen nieuwe inzichten biedt.

Franssens stond niet op de nominatie voor de AKO-prijs, maar Willem van Toorns *Een leeg landschap* (Querido, f 29,50) wel. In zijn eerder genoemde stuk vond Poll dat geheel ten onrechte. Koos Hageraats was dezelfde mening toegedaan (De Tijd 13-5-88), en Jaap Goedegebuure wist er ook niet veel goeds over te melden: voorspelbaar en stereotiep (Haagse Post 12-3-88), terwijl Heumakers sprak van gezeur en gekanker (Volkskrant 25-3-88). Alleen Van Deel (zie boven) en Robert Anker schreven in majeur: buitengewoon knap geschreven journalistiek, een boek dat iedereen moet lezen omdat het over zulke belangrijke kwesties gaat (Parool 24-3-88). Wie heeft er nu gelijk? De eerste vier, zonder twijfel.

Een leeg landschap behoort met *Het tekort* van Hans Vervoort (Arbeiderspers, f 28,50) tot een vrij grote groep recente romans waarin de schrijvers protest aantekenen tegen de tijd. Ze betreuren het dat de natuur bedreigd wordt, dat er steeds meer oude huizen en gebouwen verdwijnen, dat de bezitters en de bestuurders steeds hebzuchtiger worden. Ik zou dat niet graag ontkennen, maar de nostalgische toon waarop dit alles verwoord wordt, vaak met een vleugje ironie en bijna altijd zonder echte woede, begint melig te worden. De hoofdfiguren in deze romans ergeren zich aan de modieusheid maar doen er wel een beetje aan mee; ze zijn zeer ontevreden, voelen zich vervreemd van alles en nog wat, zichzelf inbegrepen, hebben problemen met het huwelijk of de kinderen of allebei, en zoeken op een humeurige manier naar de zin van het leven. Het is allemaal heel begrijpelijk, en het is ook wel nobel om aan de kaak te stellen wat niet deugt, maar zoals Gide al zei, goede bedoelingen leveren niet vanzelf goede literatuur op. Romans als die van Van Toorn en Vervoort zijn niet slecht en niet bijzonder goed. Technisch is er niets mis. De schrijvers kennen hun vak en hun taal, ze kunnen ons best even interesseren voor hun problemen, maar ze voegen heel weinig toe aan wat we al wisten.

Een boek dat wat onderwerp betreft ook bij deze groep hoort, maar er tegelijk met kop en schouders bovenuit steekt, is *De paradijsganger* van Rudolf Geel (Arbeiderspers, f 29,50). De hoofdfiguur, een professor, heeft ook ernstig te kampen met gevoelens van vervreemding, vooral tegenover zijn werk. Tijdens het uitreiken van een bul aan een aardige studente, laat hij zich ontvallen: 'Hier, steek 'm maar in je reet'. Hij was vroeger een verlegen jongetje en heeft geleerd zijn verlegenheid te overschreeuwen. Hij voelt nu dat hij zich zijn hele leven heeft geforceerd om zich anders voor te doen dan hij is, precies zoals de man in *Een leeg landschap* die van zichzelf zegt: 'Twaalf jaar heb ik geleefd alsof ik iemand anders was, met werk dat ik minachtte. Nu word ik ervoor gestraft.' De professor wordt ook gestraft. Hij raakt het contact met de werkelijkheid volkomen kwijt, gaat om te herstellen naar Zuid-Frankrijk en beleeft daar een paar galante avonturen, of niet: de werkelijkheid is zo ver weggeglippt dat we niet weten wat we nog

van zijn verhalen moeten geloven. Geel beschrijft de ellende van de professor op opgewekte toon, in een scherpgeslepen stijl vol geestige invallen en wendingen, en hij weet komedie en tragedie zo listig met elkaar te vermengen dat zijn boek een verademing is na al die grauwe vervreemdingsgeschiedenissen.

Met horten en stoten tot een soort orde komen

Kroniek van de poëzie

Theo Hermans

Een veelzijdige en strijdbare persoonlijkheid is W.H. Nagel (1910-1983) ongetwijfeld geweest. Als criminoloog en polemisch essayist kwam hij vanaf de jaren vijftig meermalen in het nieuws. Hij hield er uitgesproken en vaak dwarse meningen op na en nam bepaald geen blad voor de mond, of het nu ging over de rehabilitatie van Duits militair personeel na de oorlog of over het Israëliësch optreden tegen de Palestijnen. Maar wie zou niet gunstig gestemd zijn tegenover iemand die ooit voorstelde het wapen van Nederland te voorzien van de spreuk 'Ik verdom het!'. Tijdens de oorlog bij het verzet betrokken nam Nagel de schuilnaam J.B. Charles aan, die hij voor zijn literaire werk zou blijven gebruiken. Onder dat pseudoniem verscheen in 1944 zijn illegaal uitgegeven debuut als dichter. Kort na de oorlog hield hij zich als redacteur van *Podium* een tijdschrift in de buurt van de Vijftigers op maar later zakte hij - tenminste als dichter - geleidelijk af naar het tweede plan. Nu zijn de verzamelde verzen van J.B. Charles gebundeld onder de titel *De groene zee is mijn vriendin. Gedichten 1944-1982* (Amsterdam, De Bezige Bij, 1987; 410 blz.). De bundel bevat een bibliografie en een nawoord door Koos van Wieringh.

Gezien W.H. Nagels reputatie als polemist en de schoorvoetende beoefening van het genre van de politieke poëzie in de naoorlogse periode, is het goed te zien dat J.B. Charles' slagvaardige politieke verzen nu weer in druk zijn. De debuutbundel *Een suite van de zee* bevat al een veroordeling van de Nederlandse koloniale politiek. Het gedicht met de onschuldige ogende titel 'Een Pools meisje op een stoel' (uit de bundel *Topeka*, 1966) is een bittere aanklacht tegen de met name genoemde Hans Globke, 'dertien jaar medewerker van Hitler, veertien jaar medewerker van Adenauer'. Ook het sarcastische 'Leven en dood in Cis-Jordanië' (uit *De blauwe stoel*, 1980) heeft tot op vandaag niets aan actualiteit ingeboet.

Toch zijn dergelijke felle gedichten verre in de minderheid. *De groene zee is mijn vriendin* is een omvangrijke verzameling die veel afwisseling en ironie te zien geeft, maar vrij vaak komen de verzen van Charles over als praatgrage poëzie die weinig concentratie vergt. In het gedicht 'Arresteren' luidt de tweede strofe:

De dichterlijke gedachte
vertoont zich graag even koket
op de achtergrond van de geest
om weer over te drijven:
arresteren! foeilleren! opschrijven!

Misschien had de dichter wat minder aan deze impulsen moeten toegeven. Nu is het moeilijk zich van de indruk te ontdoen dat veel gedichten eerder vingeroefeningen en terloopse invallen dan doorknede produkten zijn. Een andere mogelijkheid is dat een middelmatig dichter wel-

licht niet zo gebaat is bij de uitgave van een zo omvangrijk pak verzamelde gedichten, die de oppervlakkigheid van de veelschrijver niet kunnen verhelen. Een bloemlezing zou de beste kanten van de poëzie van J.B. Charles vermoedelijk beter tot hun recht laten komen.

Jacques Boersma (1932-1979) ging als Jacques Boersma door het leven maar trok als Alain Teister door de kunst en de literatuur. Zijn poëziedebuut in 1964, *De huisgod spreekt*, beleefde nog datzelfde jaar een tweede druk. Tegen de tijd dat zijn vierde bundel, *Zenuwen, dame?*, verscheen in 1977, was hij al goed op weg een curiosum te worden. Nu zijn ook van hem de *Verzamelde gedichten* verschenen, samengesteld door Jeroen Boersma en Erik van Muiswinkel (Amsterdam, Bert Bakker, 1988; 221 blz.). Achterin de bundel is een poëtische bibliografie van Alain Teister opgenomen. Die streeft naar volledigheid, met uitzondering, aldus de samenstellers, van de honderden vierregelige versjes die van augustus 1964 tot oktober 1966 wekelijks in *Vrij Nederland* te lezen waren en die slechts 'badinerende reacties op de actualiteit van die jaren' bevatten. Het is een spijtige omissie. De versjes zijn immers in druk verschenen en horen dus in een collectie verzamelde gedichten. Bovendien bevatten deze *Verzamelde gedichten* behalve het gebundelde werk ook Teisters verspreid gepubliceerde en zijn nagelaten gedichten. Onder deze laatste zijn er vijftien die blijkbaar voor *NRC Handelsblad* bestemd waren maar de krant tenslotte niet haalden. Waarom deze wel in de *Verzamelde gedichten* en die andere, wel gepubliceerde, niet? Meer nog: in zekere zin bestaat de hele poëzie van Alain Teister uit 'badinerende reacties op de actualiteit van die jaren'. Hij is typisch een dichter die in de marge opereert, aan de zelfkant van de gevestigde literaire en maatschappelijke machten. Daarin ligt zowel zijn kracht als zijn beperktheid. Zijn poëtische taal teert op de clichés van de gecanoniseerde literatuur en kritiek, parodieert die onbarmhartig maar heeft ze even hard nodig. Zijn verwijzingen en allusies graven niet alleen in de literaire traditie maar ook in de popcultuur. Door de talrijke namen - echte en zelfbedachte - en de parlandotoon die hij hanteert, situeert hij zijn gedichten in het niemandsland tussen poëzie en column. Zijn woordgebruik kan niet zonder relativerende kwalificaties als 'behoorlijk', 'heus', 'nogal', 'niet zo erg' of juist 'heel erg' zus of zo. Als beeldend kunstenaar en literair artiest plaatst hij zich bewust in een buitenspelsituatie ten overstaan van de bestaande sociale structuren.

In al die opzichten is Alain Teister een cultuurfenomeen uit de zestiger en vroege zeventiger jaren. De onbestemde onlustgevoelens waarvan zijn werk indirect maar onophoudelijk blijkt geeft ('ik heb te weinig lijdmotief / om uitgesproken te gaan klagen'), zijn die van een generatie, al is bij Teister niet altijd uit te maken wat echt is en wat pose. Ironie en zelfspot zijn niet weg te denken uit zijn verzen, of zij nu handelen over drank en vakanties in Spanje of over het bestaan als gescheiden man met kind. Wellicht is hij nog op zijn best wanneer hij in zijn eigen stijl op andere teksten voortborduurde, zoals in 'Remco groet 's morgens de dingen' (uit *De ziekte van Chopin*, 1971):

Dag glas, dag fles van gisterennacht,
hoest hoest, dag jam,

dag jammerkejam naast de boterham,
 dag eitje, dag uitje,
 hoest hoest,
 dag sokken, dag Formentera,
 o jezus wat voel ik me
 voel ik me eigenlijk wel?

In de afdeling ‘Verspreide gedichten’ staat een serie liefdesgedichten die na publikatie in het *Hollands Maandblad* aanleiding gaven tot een schermutseling met redacteur K.L. Poll, omdat Teister blijkbaar gewild had dat de gedichten zouden worden afgedrukt mét de brandranden die op het manuscript te zien waren. Polls versie van het incident is een andere dan die van Teister, maar, aldus Poll, ‘het blijft vervelend, achteraf, dat ze gepubliceerd zijn in een andere vorm dan hij had gewild’. In deze toch tamelijk definitieve *Verzamelde gedichten* ontbreken de brandranden even goed. Dat blijft vervelend.

J.B. Charles en Alain Teister behoren allebei tot de geschiedenis. Jan Eijkelboom slaagt er blijkens zijn nieuwe bundel niet in het verleden van zich af te schudden en ziet, ouder wordend, de toekomst met groeiend onbehagen tegemoet. *De wimpers van de dageraad* (Amsterdam, Arbeiderspers, 1987; 59 blz.) is zijn derde verzameling, na *Wat blijft komt nooit terug* uit 1979 (zie *NEM* 36, voorjaar 1981) en *De gouden man* uit 1982 (*NEM* 40, voorjaar 1983).

Het is globaal gezien een betrekkelijk serene bundel, waarin intense geluksmomenten en knagende onrust elkaar in evenwicht houden. ‘Het was iets van destijds // en van nog steeds’, staat er in het gedicht ‘Verschijning’, waarin de gestorven vader de zoon een woordeloos verwijt maakt om iets dat ooit tussen hen is voorgevallen. Dergelijke onverhoeds opdoemende schuldgevoelens treffen we in Eijkelbooms verzen wel meer aan. In deze bundel klinkt bovendien steeds weer het besef door dat de dood iedere dag dichterbij komt. De doordringende melancholie die van dit alles het gevolg is, geeft echter niet meer, zoals vroeger vaak wel het geval was, aanleiding tot panische depressies, al laat de oude dreiging zich af en toe nog voelen. Wat dat betreft is de troost die Eijkelboom uit het schrijven van poëzie put, al even labiel en onzeker, een kwestie van ‘altijd alleen / met horten en stoten, soms, kort, / tot een soort orde kunnen komen.’

Als *De wimpers van de dageraad* in zijn geheel zoveel hoopvoller overkomt dan we van Eijkelboom gewend waren, ligt dat grotendeels aan de invoering van een nieuw element, een dochttertje:

De kleine tank, toch zorgzaam gewatteerd,
 die 's ochtends door het huis heen davert
 bevrijdt ons van het schrikbewind
 uit Opper-Melancholia.
 Dat ik dit heb bevaderd
 bevreedt mij soms en zorgt ervoor
 dat ik al even vrolijk word,
 het leven weer normaal
 op oogafstand benader.

Verscheidene gedichten in de bundel beschrijven dergelijke vormen van vaderlijke verrukking. Mogelijk ligt hier ook de verklaring voor het feit dat de herinneringen aan de oorlog die af en toe het hoofd opsteken, telkens vergezeld gaan van gevoelens van opluchting en dankbaarheid 'dat ik mocht blijven leven'. Anderzijds is vaderlijke verrukking een verheven sentiment dat, onder woorden gebracht en in verzen gegoten, aanleiding kan geven tot retorische tuimelingen naar de aarde toe, zoals in de regels: 'Het kind leert mij geduld, / ik wacht tot een verscheurend boeren / de rust terugbrengt in haar klein dik lijf.'

Voor dergelijke herkenbare gebeurtenissen en gemoedstoestanden is er in de veel abstractere, zorgvuldig uitgedunde poëzie van Mariam Van hee geen plaats. Van haar verscheen onlangs de bundel *Winterhard* (Amsterdam, Bezige Bij, 1988; 47 blz.), die in meer dan één opzicht de voortzetting betekent van haar vorige verzameling, *Ingesneeuwd* (1984; zie *NEM* 44, voorjaar 1985). Weliswaar gaat het bij Miriam Van hee meestal om bij uitstek herkenbare alledaagse handelingen als boodschappen doen, het rijden met tram of bus, het kopen van hoestsiroop of gehakt, maar de decors worden bijna altijd onbestemd gehouden, de figuren naamloos en schimmig - een 'zij', een 'jij', een 'wij', zelden 'ik'. Het vluchtige en fragmentarische van de geboden tafereelen wordt nog vergroot door de vorm van de gedichten: korte regels, nergens hoofdletters, weinig leestekens, geen punt aan het eind. De techniek noopt tot aarzelend, tastend lezen, met veelvuldige hernemingen om zinsbouw en samenhang te vatten.

Van hee's terughoudendheid is een doeltreffend middel om vorm te geven aan de onmacht, eenzaamheid en vervreemding waar de meeste van haar figuren onder gebukt gaan. Sommigen reageren volstrekt buitensporig omdat ze het leven 'als een aanslag' ervaren, anderen kiezen willens en wetens voor een verkeerde handelwijze. Een gedicht als het volgende is typisch:

haar gewoontes tegen de leegte
tijdschriften tramritten
boodschappen en soms
een middag in de stadsspeeltuin
waar niemand haar wat vraagt
en ze verstaat het niet
ze kijkt al verder weg
tussen uitgedund geboomte
waar ze met heftige gebaren
in roest gebladerte
een weg had willen slaan

Het hoogtepunt van de bundel is wellicht de reeks 'Olga op het dodenveld'. Een vrouw met een klein kind zoekt tussen de doden op een bevroren meer naar het lijk van haar levensgezel. Het is een troosteloos beeld, hoewel de vrouw na enige tijd verlichting vindt in het besef dat er voor de nabestaanden gezorgd moet worden en dat het opschrijven van het gebeuren kan helpen om de innerlijke onrust binnen de perken te houden.

De doorbraak van een dichteres als Mariam Van hee is een verheugend verschijnsel. Hoewel zij niet meer zo direct tot de jongeren gerekend

kan worden, heeft haar aantreden bij een Nederlandse uitgeverij (haar eerste twee bundels werden gepubliceerd door het Masereelfonds in Gent) de indruk versterkt dat er op poëtisch gebied iets gaande is bij de nieuwe generatie. Duidelijker gezegd: er gist en roert wat aan het jongerenfront in de Nederlandstalige poëzie, zowel in Nederland als in Vlaanderen. Hier en daar wordt er zelfs bewust aan frontvorming gedaan. Waar de woelingen toe zullen leiden is voorlopig nog niet te overzien. Het heeft er echter de schijn van dat er zich niet alleen een aantal jongeren aandient die het met de thematiek en stijl van de ouderen wel kunnen vinden, maar dat er tevens sprake is van een nieuwe generatie die er beduidend andere poëtische opvattingen dan haar voorgangers op nahoudt. Ook is het eens te meer zo dat Nederland en Vlaanderen niet in de pas lopen, maar dat verwondert wel niemand meer.

In Nederland gaat het om namen als Marc Reugenbrink en Rogi Wieg maar vooral, en in een heel andere toonaard, om het luide gedruis van de zogeheten Maximalen, met Arthur Lava en Joost Zwagerman als onbevangen boegbeelden. De Maximalen, genoemd naar de bloemlezing *Maximaal* die eerder dit jaar verscheen (Haarlem, In de Knipscheer), zijn uitgekeken op wat zij beschouwen als het verstarde academische en het bekleemde hermetisme van veel toonaangevende poëzie van de laatste tien of vijftien jaar. Zij willen meer rumoer en brede gebaren, meer durf en openheid, kortom het avontuur, de bezetenheid van *Atonaal*, niet de gedegenheid die er later uit is voortgekomen.

In Vlaanderen staan Tom Lanoye en de prozaïst Herman Brusselmans dicht bij de Nederlandse Maximalen. Lanoye, die in Nederland enige bekendheid geniet, is trouwens vertegenwoordigd in de bundel *Maximaal*. Maar zoals Brusselmans in kwalitatief opzicht in de schaduw wordt gesteld door auteurs als Pol Hoste en Kristien Hemmerechts, zo moet Lanoye ongetwijfeld de plaats ruimen voor een viertal dat zich een jaar geleden als groep aandiende in de bloemlezing *Twist met ons* (Wommelgem, Den Gulden Engel). Deze bundel bevat verrassend hoogstaand werk van Dirk van Bastelaere, Bernard Dewulf, Erik Spinoy en Charles Ducal. Het zijn namen om te onthouden. Anderzijds valt het op dat de Maximalen geregeld in uitdagende programmatische uitspraken laten weten waar ze voor en tegen zijn: de naam alleen al is een niet mis te verstaan manifest. De vier van *Twist met ons* daarentegen hebben zo te zien nauwelijks gemeenschappelijke doelstellingen. Over hun uitgangspunt zijn ze het vermoedelijk wel eens: onvrede met de onbeholpen, ongedisciplineerde, gevoels-uitstortende schrijfstijl van veel Vlaamse poëten die telkenjare met de in Vlaanderen zo talrijk voorhanden zijnde gemeentelijke, stedelijke en provinciale literaire prijzen gelauwerd worden. Van Bastelaere, Dewulf, Spinoy en Ducal oriënteren zich dan ook veel meer op het Noorden - niet op het Noorden van de Maximalen maar juist op die Nederlandse dichters die in de ogen van de Maximalen veel te strak en te berekend zijn. Eenvoudig is het allemaal niet. De Nederlandstalige poëzie functioneert nu eenmaal op de manier van een meersporenbeleid en de poëtica die in Vlaanderen traditioneel de boventoon voert verschilt grondig van wat in Nederland op dat gebied de gangbare norm is. Wie hierover meer wil weten kan alsnog terecht bij het lezenswaardige opstel van de criticus Hugo Brems in het overzicht *Het literaire*

klimaat 1970-1985 (Amsterdam, Bezige Bij, 1986).

De vier dichters van *Twist met ons* hebben inmiddels afzonderlijke bundels laten verschijnen die de hoge verwachtingen volkomen hebben bewaarheid. Laat ik mij hier beperken tot het rijpe debuut van Charles Ducal, *Het huwelijk* (Amsterdam, Arbeiderspers, 1987; 61 blz.). De organisatie van de bundel zou een Eva Gerlach of een Ad Zuiderent niet misstaan: vijf afdelingen van ieder acht gedichten, met een proloog- en een epilooggedicht als omlijsting; bijna ieder gedicht bestaat uit drie strofen van elk vier regels en er wordt een vast gebruik gemaakt van rijm of halfrijm. Thematisch is de bundel al even coherent: hij gaat over het huwelijksleven van een 'ik' en zijn vrouw. Een gruwelijk leven is het, zoals het uitzichtloze gedicht 'Vooruitzichten' - met de kortste en meest meedogenloze regels van de hele bundel - duidelijk maakt:

Ik werk op stom bevel
aan jaren van verlies.
Nu weet ik dat de hel
bestaat; de hel is niets.

Ik rook wat en ik schrijf,
ik heb de vrouw die ik verdien.
Soms geef ik haar mijn mager lijf.
Ik heb een zoon en heb hem lief,

een zuiver toeval met een ziel,
de armpjes glanzend vet.
Hij wordt als ik, of toch zoiets.
In elk geval verliest hij het.

De toon is onmiskenbaar: Charles Ducal heeft Elsschot gelezen. Ook enkele geregeld terugkerende motieven in Ducals bundel doen sterk aan Elsschot denken: de potsierlijke armzaligheid van het eigen en andermans lichaam, de moordplannen van de echtgenoot (Elsschot: 'Hij dacht: ik sla haar dood en steek het huis in brand'; Ducal: 'Hij buigt zich naar de weke hals / en denkt: nu even ongenadig wezen'). Dat wil niet zeggen dat Ducal een Elsschot-epigoon is. Een zo monothematische verzameling als *Het huwelijk* zou ook spoedig alle spankracht verliezen als zij op zo'n smalle fundering gebouwd zou zijn.

Ducal heeft er op twee manieren voor gezorgd dat zijn thema voldoende diepte en variatie krijgt om de aandacht van de lezer vast te houden. Hij heeft een reeks bijbelse en antieke verwijzingen ingelast die de verdorde huwelijksverhouding telkens in een ander daglicht plaatsen. Zo figureren hier Penelope en Odysseus en - getekend met een onverwachte wrangheid - Maria en Jozef. Reeds in het prolooggedicht zien we Adam en Eva in Eden, maar de voorafschaduw van hun verdrijving uit dit vredige bestaan is al aanwezig. Gaandeweg wordt trouwens duidelijk dat een woord als 'vrede' bij Ducal uitsluitend in sarcastische zin voorkomt, geheel overwoekerd als het is door de onderhuidse dreiging van geweld en doodslag. De bijbelse allusies scheppen ook het gepaste kader om te laten zien hoezeer de religieuze praktijk van het echtpaar een doods en dodend ritueel gewor-

den is, even routineus als hun passieloze rollenspel in bed ('Zij speelt de liefde en hij het bordeel').

Vanaf de derde reeks in de bundel wordt nog een heel ander element aan de constellatie toegevoegd. De man schrijft gedichten. Het is een bezigheid die door de vrouw blijkbaar wel geduld maar niet begrepen wordt en die aan de man de gelegenheid tot ontsnappen biedt. Door zich aan deze heimelijke passie over te geven, ontstaat voor hem een bijna overspelige situatie. Door de plaatsing van twee van de vier gedichten die allemaal 'Misverstand' heten, wordt echter de indruk gewekt dat ook de vrouw wellicht een of ander dubbelleven leidt waar hij geen weet van heeft: zijn gedichten zijn voorlopig 'nog ongebonden, / ongerijmde mogelijkheid', wat zij mompelt in haar slaap is 'ontregelde praat, door geen mens te verstaan'. Het gedicht dat misschien het best het naast elkaar bestaan en de vervreemding tussen deze twee figuren aangeeft, heet 'Kamers':

Een huis is de som van bonzende kamers.
In bad wast een vrouw haar verloren gezicht,
achter de muur zit een man aan een tafel
en schrijft zich afwezig van iedere plicht.

Een nacht is de som van simpele gebaren.
De vrouw neemt een borst in iedere hand
en biedt ze de spiegel om zich te verklaren,
de man trekt een streep door ieder verband.

Een bed is de som van eenzame vragen.
De vrouw leidt een hand naar het wachtende vlees,
achter de muur ligt een hand op de tafel
en schrijft aan de vrouw die er nooit is geweest.

Ducal zou echter Elsschot niet goed gelezen hebben als hij niet aan het eind van de bundel een sprankel licht achtergelaten had. Het epilooggedicht, dat 'Toch' heet, begint alleszins ironisch ('Vindt je vrouw dit leuk? vroeg de vriend / aan wie hij zijn verzen liet lezen') en neemt geen woord terug van wat in de voorgaande bladzijden is gezegd. Maar het bevat een liefdesverklaring, ook al wordt die uitgesproken in de leegte, en het eindigt met de vaststelling: 'Toch was zij de enige die niet volstond. / Poëzie is een daad van ontkenning'. De geslepen allusie in deze slotregel ('Poëzie is een daad van bevestiging') geeft nog eens ten overvloede aan dat hier een zelfbewuste en nauwgezette maker aan het woord is.

Van de sociale geschiedenis via de media terug naar Vondel en Huygens
Kroniek van Land en Volk van Nederland en Vlaanderen
C. Vandoorne

Vandeputte, R.: *Sociale geschiedenis van België 1944/1985*. Lannoo Tielt, 1987, 208 p. ISBN 90-209-1440-5, Bfr. 785,-, Hfl. 45,-.

Professor Robert Vandeputte, ex-gouverneur van de Nationale Bank van België en gewezen Minister van Financiën, beschrijft in dit boek de Belgische sociale geschiedenis van ná de Tweede Wereldoorlog tot nu. De auteur behandelt in zeven hoofdstukken de heropstanding na de oorlog, de sociale vooruitgang van de jaren vijftig tot vijfenzeventig, de ‘golden sixties’, de voortgezette welvaart tot 1974, de economische en sociale verslapping van 1975 en 1982 en de ingrijpende sociale maatregelen van de laatste jaren.

In een eerste bijlage geeft Vandeputte een overzicht van instellingen waar sociale geschiedenis wordt bestudeerd, van tijdschriften en werken waarin sociaal recht wordt gepubliceerd en van aanbevolen literatuur over de recente sociale geschiedenis.

In een tweede bijlage behandelt de schrijver de loonevolutie in de periode 1960-1983.

In het boek wordt aandacht besteed aan de houding van werknemers en werkgevers en van politieke kringen. De auteur beschrijft met veel kennis van zaken de naoorlogse ontwikkelingen van het in België gevoerde sociale beleid. Het boek is tot dusverre het enige werk dat een algemeen overzicht geeft van de sociale geschiedenis vanaf 1944. Van dezelfde auteur verscheen in 1985 de *Economische geschiedenis van België 1944-1984*.

Vlaanderen. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1986. ISBN 90-71821-013, 57 p.

Sinds eind 1986 is bij het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap een brochure verkrijgbaar waarin ze zichzelf bondig voorstelt op politiek, economisch en cultureel vlak. De brochure bestaat in het Nederlands, Frans, Engels, Duits, Spaans, Russisch, Japans, Chinees en Arabisch. Uit een kort voorwoord van Paul Deprez, tot 1987 Minister van Externe Betrekkingen van de Vlaamse Regering, vernemen we dat door de wetten van augustus 1980 in België aan de gemeenschappen en gewesten een ruime autonomie wordt toegekend.

In drie hoofdstukken, ‘Vlaanderen en België’, ‘De draaischijf in Noordwest-Europa - over economie’ en ‘Alles past in een menselijk project - over cultuur’ wordt een summier overzicht gegeven van het huidige Vlaanderen. De brochure is voor een eerste kennismaking met Vlaanderen een goede informatiebron.

De vele computerillustraties geven het geheel een nogal futuristisch uitzicht, wat nauw aansluit bij een passage over Flanders Technology (1983, 1985 en 1987): ‘Het is de grootste technologiebeurs ter wereld.

Tegelijk bestormden de Vlamingen zelf Flanders Technology International, hiermee bewijzende dat de jonge generatie in Vlaanderen klaar staat voor de volgende eeuw'.

Dit zeer verzorgd geschreven en fraai geïllustreerde werkje is gratis verkrijgbaar bij het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Kunstlaan 43, B-1040 Brussel.

Bardoel, Jo en Biergoff, Jan (red.): *Media in Nederland. Feiten, analyses. Vierde, geheel herziene druk. Wolters-Noordhoff Groningen, 1987. 228 p. ISBN 90-01-05133-2. Hfl. 41,-.*

Met de eerste druk van de tweedelige uitgave *Media in Nederland* verscheen in 1981 een eerste overzicht van de mediaverhoudingen in Nederland. De vierde, geheel herziene druk is een totaal nieuwe uitgave waarin achtereenvolgens de sectoren 'omroep', 'pers' en 'nieuwe media' worden behandeld. In tien uitgebreide artikelen wordt een overzicht van de media-ontwikkelingen in Nederland gegeven. Een parallelle uitgave *Informatie in Nederland* legt het accent op analyses, achtergronden en theorieën.

Het boek begint met een artikel over 'De definitieve teloorgang van het model Holland', waarbij de zuilsgewijze organisatievorm van de Nederlandse media wordt behandeld. Hierin wordt de ontwikkeling van de media besproken van de jaren zestig tot tachtig.

In de artikelen over 'omroep', 'pers' en 'nieuwe media' worden achtereenvolgens besproken: de bewogen geschiedenis van de vaderlandse omroep, oude en nieuwe vormen van beeldvertier, de inzet van de televisie als informatieverrichter, de dagbladen op de drempel van de informatiemaatschappij, de werkwijze en het uiterlijk van de Nederlandse krant, de vlottende positie van het tijdschrift in de beeldcultuur, de opmars van de tele- en informatiediensten, de confrontatie tussen publieke omroep en commerciële TV en de uitbouw van het kleinschalige medianet.

Op deze bijdragen volgen tenslotte biografische gegevens over de auteurs, een uitgebreide literatuurlijst per sector ('omroep', 'film', 'pers', 'nieuwe media') en een register.

De verschillende artikelen zijn geïllustreerd met foto's, cijfers, tabellen, staafdiagrammen en schema's. Elk artikel bevat enkele verklarende kleingedrukte teksten zoals 'Luistervinken' (AVRO-leden heetten in de jaren dertig luistervinken), de organisatie van de omroep, de ontwikkeling van ledenaantallen van de omroepen, het filmbeleid in Nederland, een dagje Journaal (gevolgd in de redactieruimte van het NOS-journaal), een beknopte geschiedenis van de dagbladen in Nederland, de Nederlandse opinieweekbladen, de jeugdbladenmarkt, de roddelpers, het Ditzitelexperiment (de consumenteninformatiedienst Ditzitel), kabeltelevisienetten, televisie zonder grenzen (het Groenboek van de Europese Commissie uit 1984 over de internationalisering van het mediabeleid), het wassende water (over de begin 1986 uitgezonden NCRV-serie 'Het Wassende Water'), de etherpiraten, en nog vele andere bijdragen.

Vanwege het belang van de moderne massamedia hoort 'Media in Nederland' als inleidend handboek over de media-actualiteit in elke bibliotheek extra muros thuis.

***The Dutch today*, derde herziene druk, 1983. Ministerie van Buitenlandse Zaken, 's-Gravenhage. ISBN 90-12-47-47-X, 80 p. Hfl. 9,60.**

Van de Brit Frank E. Huggett, vroeger uitgever van de 'Daily Telegraph' in Londen, auteur van onder andere *The Modern Netherlands* (1971) en *Modern Belgium* (1969), verscheen bij de Staatsdrukkerij te Den Haag in 1982 een van talrijke mooie tekeningen voorzien werkje *The Dutch Connection* (ISBN 90-12-03876-6, 75 p., Hfl. 12,60), waarin wordt beschreven welke invloed de Nederlanders hebben uitgeoefend op de rest van de wereld. Van de hand van dezelfde schrijver is ook *The Dutch today*.

Dit boekje, dat vele aardige pentekeningen van Jenny Dalenoord bevat, behandelt diverse aspecten van de hedendaagse Nederlandse samenleving in politiek, religieus, cultureel, pedagogisch en economisch opzicht. Men komt bijvoorbeeld te weten dat Nederland een land vol contrasten en tegenstellingen is en dat de Nederlandse landbouw sinds eeuwen tot de meest efficiënte ter wereld behoort.

Hoewel bepaalde aspecten (zoals de economische vooruitgang en de BKR) thans achterhaald likken, is het voor een student als eerste kennismaking met het land toch een handig en bruikbaar boekje.

Sinds het verschijnen van de vorige kroniek van 'Land en Volk van Nederland en Vlaanderen' eind 1987 vonden twee belangwekkende herdenkingen plaats: in 1987 was het 400 jaar geleden dat Joost van den Vondel geboren werd, en anderzijds was het in 1987 300 jaar geleden dat Constantijn Huygens overleed.

Doorluchte Rijn, mijn soete droom,
Van waar sal ik u lof toesingen?
Mijn treckende geboortestroom...

Dit zijn de beginregels van 'De Rijnstroom', waarin de zoete droom de geboortestad van Joost van den Vondel Keulen betrof, waar hij op 17 november 1587 werd geboren.

Dit feit werd in 1987 op tal van plaatsen herdacht. De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag wijdde van 18 november 1987 tot 9 januari 1988 aan Vondel een tentoonstelling onder de titel: 'Vondel! Het epos van een ambachtelijk dichterschap'. Daarbij werd een goed verzorgde catalogus uitgegeven.

Het Kölnische Stadtmuseum en de Universitäts- und Stadtbibliothek van Keulen wijdde eveneens een tentoonstelling aan de grote dichter (van 29 augustus tot 23 december 1987): 'Joost van den Vondel. Köln 1587-1679'.

De Vondelherdenking leidde ook tot een aantal publikaties:

- Muss sehndend ich doch schau nach Köln, der Vaterstadt, die mich geboren.
Joost van den Vondel, Köln 1587-1679 Amsterdam. Zum 400. Geburtstag des Dichters. (Kleine Schriften zur Kölner Stadtgeschichte Nr. 5);
- Jetzt kehr ich zu den Rhein. Een opstellenbundel bij Vondels 400ste geboortedag. Samengesteld door prof. dr. H. Vekeman en dr. H. van Uffelen. Runge Köln, 1987;

- Thijs, W.: Vondel et la France. Presses universitaires de Lille, 1987.

Verder vonden in het kader van de Vondelherdenkingen tal van lezingen, toneel- en muziekkuitvoeringen plaats: 'Faëton', Appel Theater Den Haag; 'Adam in Ballingschap', NOS-TV.

Ook aan Constantijn Huygens (1687-1987) werd in ruime mate aandacht besteed. Een kleine keuze uit de vele manifestatie en publikaties:

Van 26 maart tot 9 mei 1987 vond in de Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage een herdenkingstentoonstelling plaats onder de titel 'Huygens herdacht', waarbij eveneens een fraaie catalogus werd gepubliceerd met een beknopte bibliografie van Huygens' werken en enkele bijdragen over zijn kinderen.

Soo komt ghy meestendeel, mijn uysterste behaegh,
Mijn noyt volpresen, noyt half uytgepresen Haegh,
En opent my de Milt; want, tegens all' de wetten,
Natuer, van uw gesagh, die lust en liefde pletten
Als 't op de hoofden sneewt, schijnt, deze liefde groey
Hoe mijn verlopen dagh meer na den avond spoeyt.
'k Hebb Jongh en achteloos, nu menigh Jaer geleden,
Soo 't Kalf treedt in de Wey, all daer ick tré getrede
Maer sonder gae te slaen in wat een Paradijs
Mijn snoer gevallen was....
(Zee-Straet vers 59-68)

Het Comité Constantijn Huygens-herdenking organiseerde een plechtige herdenkingsbijeenkomst op 28 maart 1987, Huygens' sterfdag, in de Kloosterkerk in Den Haag, en richtte in het Museon te 's-Gravenhage en het Rijksmuseum Paleis Het Loo in Apeldoorn tentoonstellingen in.

De bundel 'Huygens in Noorder Licht' (lezingen van het Groningse Huygens-symposium, 1987) bevat de teksten van de op 22 mei 1987 aan de Rijksuniversiteit Groningen gehouden lezingen, waarin vooral de veelzijdigheid van Huygens' werk wordt benadrukt (Huygens als Donnevertaler - N.F. Streekstra, Huygens als dialoogschrijver - M.M.H. Bax, Huygens als Neolatijn dichter - F. Akkerman, Huygens als kunstadviseur - A. Nieuwenhuis-Van Berkum, e.a.).

Boekbesprekingen en aankondigingen

The Netherlands. Compiled by Peter King & Michael Wintle. World Bibliographical Series, v. 88. Oxford/Santa Barbara: Clio Press, 1988. 309 pp.

De totstandkoming van een uitvoerige, algemene bibliografie over Nederland mag een belangrijke gebeurtenis genoemd worden. Bestaande bibliografieën zijn namelijk of Nederlandstalig en dus niet algemeen toegankelijk, of qua lengte of graad van gespecialiseerdheid te beperkt van omvang. Het onderhavige werk is potentieel van groot belang en verdient dus ten volle onze aandacht. Hierbij rijzen twee vragen: Hoe bruikbaar is het voor ons als neerlandici? en, wellicht nog belangrijker: Wat voor een ‘nederlandkundig’ beeld wordt hier aan de wereld extra muros aangeboden?

De *World Bibliographical Series* is een ambitieuze onderneming, een reeks bibliografische overzichten waarin Nederland nu als nr. 88 aan de beurt is. Deze serie beoogt een beknopt overzicht van ‘land en volk’ in de ruimste zin te geven, inclusief aspecten zoals boeken en boekdrukkunst of sport, recreatie en kookkunst (hier gedrieën in één categorie) die in bibliografieën te vaak over het hoofd worden gezien. Stijl en inhoud richten zich steeds tot de ontwikkelde maar niet gespecialiseerde lezer, die een eerste algemene, oriënterende kennismaking aangeboden krijgt. Samenstellers zijn verplicht de algemene opzet van de serie te volgen en de inhoud in ongeveer 35 voorgeschreven rubrieken onder te brengen. Een beperkte mate van aanpassing aan een specifieke cultuur door middel van subcategorieën is evenwel mogelijk: voor Nederland draait ‘History’ uiteraard rond de Tachtigjarige Oorlog en werd bijvoorbeeld ‘Drainage and reclamation’ toegevoegd. Alle subcategorieën meegerekend meegerekend (‘Religion’ wordt bijvoorbeeld onderverdeeld in ‘Theology’, ‘History of religion’ en ‘Sociology of religion’) komt men op een totaal van 67 rubrieken. Aangezien de gehele lengte de duizend titels niet te boven mocht gaan, liggen de beperkingen voor de hand: gemiddeld niet meer dan vijftien titels per rubriek. Na een ‘eerste ronde’ die ongeveer 5000 minimaal noodzakelijke titels opleverde, waren de samenstellers genoodzaakt een rigoureuze en ongetwijfeld pijnlijke selectie toe te passen. Men onderschatte vooral niet de moeilijkheid hiervan! Zelfs twee samenstellers met jarenlange ervaring kunnen onmogelijk op alle gebieden een selectie maken waar niemand iets wezenlijks op aanmerken kan. Het op elkaar afstemmen van rubrieken zodat sommige ruimer aandacht konden krijgen bracht onvermijdelijk met zich mee dat andere rubrieken hier en daar wat mager bezet raakten: zo bevat de rubriek ‘Music’ elf titels. ‘Theatre and film’ samen slechts vijf. Alle titels zijn voorzien van een beschrijvend commentaar van 4 à 5 regels, variërend van *Dutch Business Law* met 13 tot *The growth of science in the Netherlands in the seventeenth and early eighteenth centuries* met nog geen hele regel. De vele verwijzingen naar elders in het boek opgenomen titels vormen een aanzienlijke verhoging van de praktische bruikbaarheid als naslagwerk.

Nu is voor iemand die een werk als dit moet beoordelen niets

eenvoudiger dan zich af te vragen hoe het mogelijk is dat een bepaalde titel ontbreekt, of hoe de samenstellers het in 's hemelsnaam in hun hoofd konden halen om dit of dat boek of artikel op te nemen. Tot op zekere hoogte is zoiets onvermijdelijk een kwestie van persoonlijke voorkeur. Om de criteria van de samenstellers nu desondanks toch even onder de loep te nemen: onder de 1025 opgenomen werken bevinden zich niet alleen vele vertrouwde vrienden, maar een ieder van ons kan hier waardevolle nieuwe bronnen aanboren. De sterkste categorieën zijn de sociaal-economische, onderwijs, politiek, ruimtelijke ordening en planning, en geschiedenis. Ook op vele andere rubrieken is weinig aan te merken.

Om tijd te sparen konden de samenstellers nauwelijks anders dan gebruik maken van registers op tijdschriften. Daarbij beperkten zij zich, zoals in het voorwoord al aangekondigd wordt, tot drie: *Planning and Development in the Netherlands* (1968-82), *Delta: A Review of Art, Life and Thought in the Netherlands* (1956-74), en *Dutch Crossing: A Journal of Low Countries Studies* (1977 -). De hoge kwaliteit van het nog betrekkelijk jonge Engelse tijdschrift *Dutch Crossing* mag dan onbetwistbaar zijn, men ontkomt toch niet helemaal aan het gevoel dat het in sommige rubrieken iets van een dwangbuis is geworden. Op het gebied van de schilderkunst bijvoorbeeld worden naast een aantal boeken drie artikelen vermeld, waarvan twee in *Dutch Crossing* te vinden zijn. Men hoeft zelf geen kunsthistoricus te zijn om hier een zekere beperktheid van blik in te voelen. Het mijns inziens even waardevolle en evenmin gespecialiseerde *Canadian Journal of Netherlandic Studies* wordt wel genoemd (nr. 930) maar niet als bron behandeld.

Alhoewel niemand het alom gewaardeerde *Delta* zijn ereplaats zal betwisten, brengt deze exclusiviteit toch met zich mee dat andere tijdschriften waarin ook passende en praktisch bruikbare artikelen te vinden zijn onvoldoende tot hun recht komen. Juist omdat *Delta* veertien jaar geleden opgeheven werd, zou de lezer in bepaalde rubrieken ten onrechte de indruk kunnen krijgen dat er sindsdien niet veel of zelfs in het geheel niets te vinden is. De elf titels in de rubriek 'Music' bijvoorbeeld zijn, de bovengenoemde beperkingen in aanmerking genomen, niet onredelijk, maar de ontdekking dat de zes tijdschriftenartikelen zonder uitzondering in *Delta* gepubliceerd zijn doet toch een zekere eenzijdigheid vermoeden. Over de pers in Nederland, toch een onderwerp van geen gering belang, vindt de lezer welgeteld twee titels: artikelen die in 1971 respectievelijk 1973 in *Delta* verschenen. 'Theatre and film' biedt vijf titels, waarvan vier in *Delta*; over het hele onderwerp theater in Nederland moet de lezer zich tevreden stellen met slechts één artikel over 'contemporary Dutch drama' dat in 1970 in *Delta* heeft gestaan.

Dat de bibliografie niet overal even up-to-date is, is schijnbaar niet in alle gevallen aan *Delta* te wijten of aan de sinds het verschijnen van deze bibliografie verstreken tijd. Zo komt 'Flevoland' in het register eenmaal voor, echter alleen als naam van twee grote polders. De kaart van Nederland (p. 309) vermeldt ook de afzonderlijke polders maar niet de per 1 januari 1986 nieuw gecreëerde provincie, waarnaar nergens een verwijzing te vinden is. In het register zoekt de lezer tevergeefs naar 'Oosterschelde' (of

‘Eastern Scheldt’); het enige geciteerde artikel (nr. 688, in het register onder ‘Scheldt’) betreft alleen de brug en dateert uit 1966. Nu weten insiders wel dat men hiervoor terecht moet bij *Compact Geography of the Netherlands* (nr. 32) of *The South-west Netherlands* (nr. 46) en dergelijke, maar de niet-ingewijden voor wie dit boek bedoeld is, zouden aan de Oosterschelde voorbij kunnen gaan zonder enig vermoeden dat hier in 21 jaar wel een en ander gebeurd is. ‘Scientific achievements’ bevat elf titels, met enkele niet geannoteerde verwijzingen naar tijdschriften. De acht artikelen - waarvan vier uit *Delta* - die de moderne technologie betreffen bieden de volgende chronologische spreiding: twee uit 1966, drie uit 1969, telkens één uit 1972, 1984 en 1985. De artikelen over ‘offshore drilling’, ‘The Dwingeloo radio observatory’ en ‘Recent developments in Fokker aircraft’ zijn alle van 1969.

Op ons eigen gebied, de Nederlandse taal- en letterkunde, zullen de aanzienlijke verschillen in oordeel en voorkeur die tussen Nederland-kundigen bestaan, en die volledige overeenstemming al bij voorbaat uitsluiten, de samenstellers nauwelijks verbazen. Maar wij zijn ook niet het publiek waarop dit werk zich in eerste instantie richt. ‘Languages and Dialects’ met zijn vijf subcategorieën biedt een kleine maar nuttige selectie. Omdat ‘Grammars’ uit slechts vier werken bestaat, hoort Diks theoretisch georiënteerde *Studies in Functional Grammar* ondanks de titel eerder thuis in de rubriek ‘General Linguistics’. Misschien kan een volgende keer - desnoods met opoffering van een van de twee frequentiewoordenboeken - een retrograde woordenboek opgenomen worden zoals het uitermate bruikbare werk van Nieuwborg (of een van de twee andere onlangs - na publikatie van dit boek - aangekondigde werken).

De rubriek ‘Literature’ biedt onder ‘History and criticism’ met zijn 23 titels een uitstekende selectie, waarin naast een aantal onmisbare standaardwerken ook een twaalfstal artikelen zijn opgenomen. De persoonlijke voorkeur van de samenstellers blijkt ook hier weer uit het feit dat *Dutch Crossing* in het geheel geen concurrent blijkt te hebben. Dat het hemd hier nader blijkt dan de rok zal niemand hen kwalijk nemen, vooral omdat *Dutch Crossing* op dit gebied in korte tijd inderdaad veel heeft gepresteerd, maar toch: wordt het aan de wereld gepresenteerde beeld hierdoor soms nodeloos beperkt? Er zal ongetwijfeld een goede reden zijn waarom iemand die al jarenlang de sectie ‘Dutch’ in *The Year's Work in Modern Language Studies* op een zeer conscientieuze manier verzorgt, deze belangrijke bron van informatie niet alleen niet gebruikt maar zelfs nergens vermeldt; waarom niet, is niet helemaal duidelijk. De jaarlijkse bibliografie van de Amerikaanse *Modern Language Association* had wellicht ergens in de onderhavige bibliografie vermeld mogen worden. Van de beschrijving onder ‘Translations’ van *New Worlds from the Lowlands* (nr. 730) met de woorden ‘An anthology of modern Dutch literature’ kijkt een neerlandicus even op, vooral bij het aantreffen naast Boon, Mulisch en Wolkers van namen als Van der Goen, Olthuis of Bertin. Met de hier ontbrekende ondertitel *Fantasy and Science Fiction of Dutch and Flemish Writers* erbij wordt dit ineens iets minder raadselachtig. Niet dat de samenstellers van deze bibliografie ons niet vaker aangenaam verrassen door hun slimheid: bij Boons *Chapel Road* (nr. 724)

vindt men in het uitvoerige commentaar alle verdere titels die zijn verschenen in de reeks *The Library of Netherlandic Literature*, en bij Van Schendels *The Waterman* (nr. 735) treft men alle titels aan van de reeks *Bibliotheca Neerlandica*. Hierdoor wisten de samenstellers handig zeventien plaatsen vrij te maken voor andere titels.

Bij het bespreken van een werk als dit zouden weinigen de verleiding kunnen weerstaan om het eigen oordeel met dat van King en Wintle te vergelijken en een of meer werken te noemen die er ook best in hadden kunnen staan. Dat wij de moeilijke beperkingen erkennen waaronder de samenstellers moesten werken hoeft ons er toch niet van te weerhouden om met voorstellen te komen voor een eventuele volgende druk. Ondergetekende moet toegeven enige moeite te hebben met het ontbreken, in een algemene, oriënterende bibliografie over Nederland, van onder andere: Baena, *The Dutch Puzzle*; *Bibliography on the Geography of the Netherlands*; Dendermonde, *Insight Holland*; *Flevoland: Facts and Figures*; Goudsblom, *Dutch Society*; Greshoff, *Harvest of the Lowlands*; Huggett, *The Dutch Today*; Lambert, *The Making of the Dutch Landscape*; Presser, *The Destruction of the Dutch Jews*; Roegholt, *A Concise History of Amsterdam*; *Social and Cultural Report*; Van der Zee, *The Hunger Winter: Occupied Holland 1944-45*.

Bij een dermate gecompliceerd werk zijn een paar kleine vergissingen en drukfouten nauwelijks te vermijden; een opsomming te geven van dergelijke fouten zou hier wat al te schoolmeesterachtig zijn (bovendien: wie uwer zonder zonde is...); de meeste zijn kleinigheden die toch nauwelijks opgemerkt zullen worden. Een enkele wijst evenwel op een mogelijk misverstand bij de samenstellers of kan voor het niet-Nederlandkundige publiek, waarvoor het werk bedoeld is, even misleidend zijn. Zo vinden wij voor een beroemde zeventiende-eeuwer de eigenaardige verhollandste spelling 'Rumphuis', viermaal op pag. 18 en nog een keer in het register; wij mogen kennelijk zelf kiezen uit drie verschillende versies van eenzelfde naam: 'Schulte-Noordholt' (128), 'Schulte Nordholt' (240) en 'Schulte Noordholt' (300); verder staat er nog 'Cornelis (voor Cornelia) N. Moore' (191), 'Belifante' (227 en 266) en 'Hultenius' (240). Minstens driemaal gebruiken de samenstellers in hun commentaar het intrigerende maar mij onbekende woord 'quango', wat mij naar diverse woordenboeken stuurde. Voor andere niet-Britstalige lezers; het blijkt niets exotischers te betekenen dan 'Quasi Non-Governmental Organization'.

Kritische op- en aanmerkingen hebben vaak het naceel dat zij de positieve kanten van het bekritiseerde dreigen te overschaduwen. De in het bovenstaande gesignaleerde kleine gebreken doen niets af aan het eindoordeel over het boek als geheel dat overwegend positief is. Ondanks alles wordt de serieuze gebruiker toch uiteindelijk op het goede spoor gezet: omdat vrijwel alle hierin opgenomen werken weer een eigen bibliografie bevatten - om maar te zwijgen van de 44 titels tellende rubriek 'Bibliographies' - kan het werk van King en Wintle als een soort sleutel beschouwd worden die een praktisch eindeloos aantal bibliografische deuren open doet gaan. Hoewel niet in de eerste plaats voor neerlandici bedoeld, verdient het zeker een plek op ieders boekenplank. Wij mogen alleen hopen dat de hoge prijs

(£ 39.75, US\$ 54.50) voor niet al te velen een struikelblok zal vormen. Een volgende (hopelijk iets voordeliger) druk mogen wij de samenstellers van harte toewensen.

William Z. Shetter

**N. van den Toorn-Danner, *Taal van elke dag. 30 dialogen Nederlands.*
Koninklijk Instituut voor de Tropen, z.j.**

In de wereld van het Nederlands als Vreemde Taal is drs. N. van den Toorn-Danner al lang geen onbekende. Velen zullen ervan op de hoogte zijn dat zij sinds jaren cursussen Nederlands voor buitenlanders aan het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT) verzorgt. Binnen dit kader heeft zij tot nu toe het volgende gepubliceerd:

- Kleine grammatica van het Nederlands (als vreemde taal)¹; KIT, z.j.
- Oefenboek bij de Kleine grammatica van het Nederlands als vreemde taal (met Sleutel op de oefeningen); KIT, z.j.
- Idioom-boekje Nederlands; KIT, z.j.
- Taalvaria, keuze van onderwerpen uit de Nederlandse grammatica en uit het Nederlandse woordgebruik; KIT, 1984
- Taal van elke dag. 30 dialogen Nederlands (met drie geluidscassettes); KIT, z.j.

Stokkermans² heeft Taalvaria geprezen, onder meer omdat de schrijfster duidelijk is uitgegaan van de praktijk van het onderwijs van het Nederlands als vreemde taal en van de praktijk van het Nederlands. Ook door Foolen³ is Taalvaria op positieve wijze genoemd. Bij beschouwing van het Idioomboekje valt op dat is uitgegaan van 'niet-modieuze uitdrukkingen met doodgewone woorden' die voor Nederlanders problemen opleveren. Op een heldere en niet pretentieuze manier worden die uitdrukkingen verklaard met behulp van over het algemeen dood-gewone woorden. Ook bij de Kleine Grammatica en het daarbij behorende Oefenboek valt de weinig pretentieuze aanpak op en het feit dat het om huis-tuin-en-keuken Nederlands gaat. Een poging om in het materiaal iets meer sociaal-culturele gegevens te verwerken dan in het huis-tuin-en-keuken Nederlands aanwezig zijn, heeft mevrouw Van den Toorn niet ondernomen. Men kan dit betreuren, zij pretendeert het niet.

Taal van elke dag bestaat uit 30 dialogen, bedoeld als luisteroefeningen.⁴ Bij de dialogen staat steeds aangegeven welk grammaticaal verschijnsel centraal staat; deze grammaticale verschijnselen worden behandeld in de Kleine Grammatica. In het voorwoord karakteriseert mevrouw Van den Toorn de dialogen als

a *'reële conversaties, zoals die tussen Nederlanders dag aan dag plaats hebben'*.

Op de drie bij deze uitgave behorende geluidscassettes staan de dialogen ingesproken. Omdat ze bedoeld zijn als luisteroefeningen voor beginners zijn ze

b *'een fractie langzamer en gearticuleerder dan in reële gespreksituaties'*. De dialogen worden daarna met pauzes herhaald,

- c 'zodat de luisteraar de zinnen als spreekoefening zelf kan herhalen'. Tenslotte zijn er in het boekje per dialoog
 d 'een aantal multiple choice vragen toegevoegd'.

De antwoorden op deze vragen zijn eveneens afgedrukt.

Op de door mij met a t/m d aangeduide opmerkingen van mevrouw Van den Toorn wil ik hieronder ingaan.

a Buiten beschouwing latend wat 'een reële conversatie' precies is (een conversatie die, aangezien ze aan een aantal criteria voldoet, 'conversationeel' correct is?; een conversatie die in de realiteit heeft plaats gevonden of met een zekere regelmaat plaats vindt?⁵), en onderkennend dat conversaties 'zoals die tussen Nederlanders dag aan dag plaats hebben' (dit geldt uiteraard ook voor andere nationaliteiten!) weinig schokkend, belangwekkend, amusant of boeiend zijn, dan nog moet het me van het hart dat met de keuze die hier is gemaakt de indruk wordt gewekt dat Nederlanders een stelletje klagerige zeurkousen zijn. Ze krijgen nooit wat ze willen (saucijzebroodjes, een plaats op een terrasje, aandacht van de ober), ze stellen de meest onnozele vragen (of grammofoonplaten goed of interessant zijn), geven elkaar de meest zotte opdrachten ('Ik heb sokken nodig. Bijna alle sokken zijn kapot'⁶), gaan naar de film in een straat waar al lang geen bioscopen meer zijn, houden rekening met een winkelsluiting die niet meer bestaat en 'juffrouwen' op kantoor tikken nog brieven 'in de machine'. Voortdurend drinken ze koffie of thee met gebakjes of al dan niet zelfgebakken cake of appeltaart. Het moet toch mogelijk zijn teksten te vinden of te (laten) maken die, hoewel even eenvoudig, minder saai en zeurderig zijn en waarin de jaren '80 (waarin de typemachine door de tekstverwerker en de tramkaart door de strippenkaart is vervangen) wat meer zijn doorgedrongen. Men kan zich hierbij voorts afvragen waarom voor alle dertig luisterteksten aan de dialoogvorm is vastgehouden. Er zijn ook monologen die van dag tot dag worden uitgesproken (aan- en afkondigingen van radio-programma's, weerbericht, reclameboodschappen, nieuwsbericht) en andere tekstsoorten dan de mono- en dialoog (liedjes, fragmenten uit verhalen) die zeker geen groter beroep doen op de grammaticale en lexicale kennis dan de hier gepresenteerde dialogen. Voorts vraag ik me af of een aantal uitingen in de dialogen wel tot het Nederlands van elke dag behoort (of beter: tot dat Nederlands waarmee Nederlanderslerenden in eerste instantie gediend zijn):

- 'O, ik heb de krant nodig voor een reclame-advertentie' (dialoog 3)
- 'Ik zie daar nog twee plaatsen vrij. Gauw!' (dialoog 3)
- 'En ik koop bij de banketbakker gebakjes voor dessert' (dialoog 3)
- 'Ik eet ook 2 en we bakken ook nog eieren' (dialoog 5)
- 'We hadden de beide laatste lessen vrij' (dialoog 6)
- 'Waar doen we de tulpen en waar doen we de narcissen? In de voortuin of in de achtertuin of in beide' (dialoog 7)
- 'Zeg, hoe laat is 't op jouw horloge?' (dialoog 9)
- 'Zeg, hoe kom je hier in deze forensentrein?' (dialoog 11)
- 'Uw paspoort ligt hier nog, die moet U niet vergeten!'. 'Nee, ik zal hem opbergen' (dialoog 12)

b, c Wat betreft de geluidscassettes moet worden opgemerkt dat ze opnametechnisch van slechte kwaliteit zijn. Erger: degenen die de teksten hebben ingesproken maken zich vaak schuldig aan een zogenaamde spellingsuitspraak (bijvoorbeeld /n/ wordt uitgesproken bij meervouds- en werkwoordsuitgangen en als tussenklank in samenstellingen) en ook de zinsaccenten worden verkeerd gelegd. Natuurlijk is het voor amateurs moeilijk 'een fractie' langzamer en gearticuleerder te spreken dan in reële gespreksituaties en toch natuurlijk te klinken, maar juist omdat aanbevolen wordt de ingesproken teksten ook als spreekoefeningen te gebruiken ligt hier een gemiste kans. Beter ware het geweest met geschoolde krachten te werken, of met materiaal afkomstig van bijvoorbeeld radio- of televisie-uitzendingen.

d Tenslotte wekt het bevreemding dat, in een tijd waarin multiple choice vragen als zodanig (weer) ter discussie staan, deze voor elke tekst zijn opgenomen. Wie ooit wel eens multiple choice vragen bij een aantal teksten heeft moeten maken weet hoe vreselijk dat is en tot welke rare sprongen je komt om toch uit elke tekst een aanvaardbaar aantal vragen te destilleren. Sommige vragen dragen daarvan duidelijk de sporen. Het is jammer dat niet uit het multiple choice keurslijf is gekropen en er geen andere typen vragen aan bod komen.

Vooraf gezien de andere publikaties van mevrouw Van den Toorn spijt het me dat mijn beoordeling van deze Dialogen negatief uitvalt. Wanneer ik me afvraag wat de oorzaken van de slechte kwaliteit van dit boekje zijn, dan vermoed ik dat die gezocht kunnen worden in het - wellicht noodgedwongen - solistisch karakter van mevrouw Van den Toorns werkzaamheden. Dat solisme is mogelijk weer een gevolg van een gebrek aan die faciliteiten die onontbeerlijk zijn om op een verantwoorde wijze te voorzien in de met name bij de docenten Nederlands in het buitenland gevoelde behoefte aan actueel lesmateriaal. Helaas voorziet dit boekje hierin nauwelijks.

G.A. Elshout

***Dutch Arts*. Ed. Hugo Verschoor. Department of International Relations, [Dutch] Ministry of Cultural Affairs. 1985 -**

***Dutch Heights. Arts and Culture in the Netherlands*. Ed. Louis Smit. Dutch Ministry for Cultural Affairs in cooperation with the Ministry of Foreign Affairs. 1986/87-**

Hoe deze twee publikaties zich tot elkaar verhouden, is niet duidelijk. Ze hebben allebei iets te maken met het Nederlandse Ministerie van WVC, maar daar houdt het op. *Dutch Arts* is het meest mysterieuze van de twee. De eerste aflevering, mei 1985, verscheen met een anoniem voorwoord en zonder vermelding van beoogde verschijningsfrequentie of welk adres dan ook. Het blad richt zich blijkbaar tot 'the interested visitor to the Netherlands', maar hoe of waar die het ding in handen kan krijgen, gratis of voor geld, staat er niet bij. In het tweede nummer, september 1985, bevat het nog steeds anonieme voorwoord enige bijzonderheden over de medewerkers. In het derde nummer, oktober 1987 (waarom die kloof van twee jaar?), onthult de hoofdredacteur zijn naam. Misschien is ook de rest een kwestie van geduld.

Dutch Heights biedt zich meer als een tijdschrift aan, met een redactie, drie nummers per jaar, een adres en zelfs een abonnementsprijs. Dit laatste is een grap. De eerste aflevering, zoals alle volgende, vermeldt een prijs op de inhoudspagina. In een later nummer staat achterin, op een heel zichtbare plek, dat 'people abroad who could be described as cultural trendsetters and policy makers' het blad gratis mogen hebben. Dat moet een of andere beleidvoerder wat al te kras in de oren hebben geklonken, want in het meest recente nummer dat mij bereikte (nummer 4, winter 1987-88) wordt aan de vrijgevigheid stilzwijgend een eind gemaakt. Voor zover mij bekend ontvangen de meeste docenten Nederlands extra muros het blad niettemin gratis, via de ambassade.

Dutch Arts en *Dutch Heights* doen aan Nederland-promotie, het zijn uitsluitend Nederlandse aangelegenheden en geen van beide weet goed raad met Vlamingen, Vlaanderen, Vlaams. *Dutch Heights* maakte zich van meet af opmerkelijk en onsterfelijk door te beweren, op twee plaatsen in één nummer, dat Vlaams een aan het Nederlands verwante taal is. (De Nederlandse Taalunie werd in hetzelfde nummer de 'Association for the Dutch Language', een soort taalminnende postzegelclub dus.) In de tweede aflevering werd haastig bakzeil gehaald en sindsdien heeft het blad alles wat met Vlamingen te maken heeft wijselijk gemeden. *Dutch Arts* bestond het van bij het eerste verschijnen foto's van 'a selection of Dutch authors translated into English' af te drukken, met Paul van Ostaijen als één van de gelukkigen. In het oktobernummer 1987, gewijd aan literatuur en verschenen na het gedoe over 'Vlaams' in *Dutch Heights*, is grootmoedig gekozen voor 'the literature of the Netherlands and Flanders from the Middle Ages up to the present'. Herman Pleij overziet in dit nummer de Nederlandstalige letteren van het begin tot 1860, Jaap Goedegebuure bespreekt de periode van 1860 tot nu, de literatuur uit Vlaanderen met enkele terloopse opmerkingen afhandelend als een bij uitstek misbaar aanhangsel. Bijna aandoenlijk is dan weer de reeks van twintig literaire profielen waar-

mee de aflevering besluit: veertien Nederlanders en zes Vlamingen. Eén voor ieder miljoen stamgenoten. De belangstellende buitenlander kan zich natuurlijk afvragen wat al die Vlamingen daar doen in een publikatie van een Nederlands ministerie dat toch de eigen waar hoort te verkopen, of niet? Als hij het antwoord gaat zoeken in het eerste nummer van *Dutch Heights*, die andere publikatie van datzelfde ministerie, lopen zijn hersens een kortsluiting op.

Zowel *Dutch Arts* als *Dutch Heights* benutten iedere kans om de weldoende rol van hun ministerie in de bruisende culturele leven des lands te onderstrepen. Ook de Nederlandse natie in haar geheel wordt danig opgehemeld. Clichés en stereotypen worden geestdriftig binnengehaald, als ze maar goed klinken (vrijheidlievend, dynamisch, 'down-to-earth, no-nonsense national character',...). De reden voor al die hogeborstzetterij ligt voor de hand. Deze publikaties zijn in de eerste plaats promotie en propaganda, pas in de tweede plaats informatie en op geen enkele plaats iets wat voor een onafhankelijke, kritische of zelfs maar genuanceerde benadering zou kunnen doorgaan. De onduidelijkheden in verband met redactionele en administratieve kwesties verraden die opzet, het gesol met de Vlamingen bewijst dat op het gebied van cultuur, en zeker dat van taalgebonden cultuurvormen, de zaken veel te complex liggen om aan een ambtenarenredactie over te laten.

Het kan verwondering wekken, maar *Dutch Arts* en *Dutch Heights* hebben ook hun positieve kanten. De illustraties zijn voortreffelijk, het formaat is handig, het papier van goede kwaliteit, de layout smaakvol, het lettertype fraai, de inhoud afwisselend en oppervlakkig. Dat is toch heel wat. Of niet.

(TH)

Van Dale. Handwoordenboek van hedendaags Nederlands. Hoofdredacteur P.G.J. van Sterkenburg. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie. 1988. Prijs f 47,50.

Van Dale. Handwoordenboek Nederlands-Frans. Handwoordenboek Frans-Nederlands. Hoofdredacteur P. Bogaards. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie. 1988. Prijs f 39,75/Bfr. 795 per deel.

Er verschijnt een nieuwe reeks woordenboeken onder de titel *Van Dale. Handwoordenboeken voor hedendaags taalgebruik*, waarvan twee delen al verkrijgbaar zijn, Nederlands en het tweetalige woordenboek Nederlands-Frans (in twee banden). Deze handwoordenboeken zijn gebaseerd op de reeks *Woordenboeken voor hedendaags taalgebruik*, de voortreffelijke reeks grote woordenboeken die tussen 1983 en 1986 is verschenen. Het handwoordenboek Nederlands is dus gebaseerd op *Van Dale. Groot woordenboek van hedendaags Nederlands* en het tweetalige op *Van Dale. Groot woordenboek Nederlands-Frans* en *Frans-Nederlands*. Engels en Duits zullen binnenkort verschijnen.

De woordenboeken zijn bestemd voor scholieren van het voortgezet onderwijs in Nederland en Vlaanderen, maar niet voor studenten Nederlands of Frans (voor wie de grote woordenboeken bedoeld zijn). Maar er

is, volgens de inleiding, ook rekening gehouden met andere groepen: functionarissen uit het bedrijfsleven en de overheid, en die particulieren die de grote woordenboeken te omvangrijk of te duur vinden. Juist door de betrekkelijk lage prijs zal de reeks ook door studenten Nederlands en Frans wel gekocht worden. Studenten extra muros zeker niet uitgezonderd.

Om een indruk te geven: het verklarende woordenboek Nederlands bevat ongeveer 66.000 ingangen op 1250 pagina's, Nederlands-Frans 44.000 ingangen op ruim 800 pagina's en Frans-Nederlands 31.000 ingangen op ruim 700 pagina's.

Nederlands-Frans is een produktiewoordenboek: Nederlanders moeten in staat worden gesteld hun kennis van de moedertaal adequaat uit te drukken in een vreemde taal. Frans-Nederlands is een begripwoordenboek: Nederlanders worden met zo'n woordenboek geholpen bij het begrijpen van een vreemde taal. De tweetalige woordenboeken richten zich dus op Nederlandstaligen. Dat wil niet zeggen dat - zolang er geen adequate woordenboeken voor bijvoorbeeld Franstaligen zijn gemaakt - deze woordenboeken onbruikbaar zijn op opleidingen buiten Nederland of Vlaanderen. Wie het Nederlands in een redelijke mate beheerst, kan ook het Nederlandse woordenboek goed gebruiken.

Deze woordenboeken bevatten een selectie uit de grote woordenboeken. Verouderde woorden of betekenissen zijn weggelaten (deze woorden treft men trouwens in de grote woordenboeken in mindere mate aan dan in andere woordenboeken), evenals specialistische, zeldzame of technische woorden. Niet weggelaten zijn de woorden uit de domeinen van sport en spel, mode, muziek, moderne technologie en modieuze hobby's.

De opbouw van de lemma's is identiek aan die van de grote woordenboeken. Zelf heb ik bij de verschijning van de grote woordenboeken moeten wennen aan de cijfer-punt-cijfer-code, maar mijn kinderen hebben er minder moeite mee dan ik. Ieder trefwoord begint met grammaticale aanwijzingen als woordsoortenaanduiding, geslacht en flexiekenmerken. Er kan een verwijzing volgen naar de spreekwoordenlijst achterin het boek. De betekenissen zijn gerangschikt met 0.1, 0.2, 0.3, enz. Bij veel trefwoorden volgt een 'dropje', waarna voorbeeldzinnen volgen waarbij een verklaring noodzakelijk is. De voorbeelden zijn achter de punt geordend overeenkomstig de betekenissen. De nul voor de punt is vervangen door een cijfer dat naar een woordsoort verwijst waarmee het trefwoord in dit voorbeeld gecombineerd is. In het woordenboek Nederlands staat bij *oefening*: 0.1 het oefenen, 0.2 opgave om het geleerde te oefenen, 0.3 (protestantse) godsdienstige bijeenkomst tot onderlinge stichting; na het 'dropje': 2.1 militaire -en (combinatie met bijvoeglijk naamwoorden) en 6.2 -en bij het leerboek (combinatie met voorzetsel). Hetzelfde systeem wordt gehanteerd in de tweetalige woordenboeken, maar ieder die de reeks grote woordenboeken kent, is met het notatiesysteem inmiddels vertrouwd geraakt. Alle woordenboeken worden trouwens voorafgegaan door een bijzonder helder geschreven Inleiding en Gebruiksaanwijzing.

Op verzoek levert de uitgever bovendien diskettes bij de verschillende woordenboeken. Een computer is vanzelfsprekend onontbeerlijk om de diskette te kunnen benutten. Met behulp van allerlei opdrachten wordt de gebruiker wegwijs gemaakt in het woordenboek. Ik heb wel gecon-

stateerd dat mijn kinderen, die hun voortgezet onderwijs al hebben afgerond, meer plezier hadden in de diskette dan ik. Zij weigerden zelfs de gebruiksaanwijzing te lezen.

Zelf ben ik geneigd de grote woordenboeken te raadplegen. Bij controle van de handwoordenboeken bleek erg vaak dat de grote niet nodig waren geweest. En dat kan als een compliment opgevat worden. Achter *pakkie-an*, een zeer recent woord, trof ik aan het ‘dropje’ en erachter: dat is niet mijn - ‘c'est pas mon turf’. Kom daar in andere woordenboeken eens om.

(JdV)

Eindnoten:

- 1 Met Engelse vertaling van drs. P. Saris.
- 2 C.J. Stokkermans, in: *Neerlandica extra Muros*, nr. 45, 73-75.
- 3 A.P. Foolen, in: *Verslag van het negende colloquium van docenten in de Neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten*. 's-Gravenhage, 1986, 51-52.
- 4 Overigens staan de dialogen 1 t/m 5 als Leesteksten en dialoog 30 onder de afdeling Varia in het Oefenboek bij de kleine grammatica van het Nederlands als vreemde taal, 126-131, 217.
- 5 Bij deze laatste soort valt te denken aan geïnstitutionaliseerde conversaties als: paspoortcontrole, aanhouding door politie, vragen naar de tijd, de weg, het kopen van een treinkaartje etc.
- 6 Zou ‘Bijna al mijn sokken zijn kapot’ niet de voorkeur verdienen?

Van de IVN

Tiende Colloquium Neerlandicum

*Colloquium-impressies*¹

Het Tiende Colloquium Neerlandicum te Gent, Vlaanderen, bakermat van alle neerlandistiek, is omgevlogen. Een rijke week, vol ontmoetingen, discussies, lessen, lezingen, voordrachten en evenementen. Een belangrijk thema was 'Is onze Nederlandse cultuur verkoopbaar?', voor menigeen een vraag, voor anderen een weet: Jà natuurlijk. Maar: hoe? Luid klonk de roep om de Maecenas, in zuiver Nederlands: de Sponsor.

De wetenschappelijke werkbijeenkomsten liepen uitstekend, op een enkele moeilijkheid na - vooral in de vrije-markt-sector - als de spreektijd werd overschreden.

De uitgebreide aandacht voor vertalen (zowel in literair als onderwijskundig als 'exportatief' opzicht) en voor de Nederlands-als-tweede-respectievelijk-vreemde-taal-didactiek was zeer vruchtbaar. De ANS, toch een soort IVN-product, kreeg afzonderlijke aandacht, hetgeen resulteerde in een resolutie.

In de sectie letterkunde presenteerde men de boeiende bevindingen van intensieve extramurale beoefening van de literatuurwetenschap, -geschiedschrijving en -kritiek, de Lage Landen betreffende.

Gezien zowel de werk- als de evenements-samenkomsten deden geestelijke en stoffelijke lafenis niet voor elkaar onder. Dat de dagelijkse maaltijden, inclusief het ontbijt, extra muros (van het logeerverblijf) plaats vonden, wat het nodige queuen vergde was wel een beetje lastig. Enkele deelnemers moesten met een lege maag en ten hoogste een kaal stokoud broodje in de hand de busreis naar Brugge aanvaarden. Ongelukken hebben zich niet voorgedaan.

Het interdisciplinair perspectief, een andere 'topper', kwam aan de orde als praktische wens voor de studentikoze ontwikkeling, èen als fundamentele noodzaak ter oplossing van de crisis in de neerlandistiek en in de wetenschappen in het algemeen.

Zeer schoon waren de wandel-, vaar-, tentoonstellings-, muzieken voordrachtsgebeurtenissen.

Hoogtepunten waren de openingslezing en de slotlezing. Zij klonken als een klok. Klokke Roeland uiteraard.

F. Balk-Smit Duyzentkunst

1 Deze impressies zullen worden getoetst aan een beknopte enquête onder de docenten.

*Toespraak door de voorzitter van de IVN, mevrouw prof. dr. F. Balk-Smit
Duyzentkunst, voor de Algemene Vergadering op vrijdag 2 september 1988*

Zeer geachte collega's neerlandici,

Eén van onze belangrijkste dichters, Leo Vroman, woont sinds jaar en dag in de Verenigde Staten. Dat is niet zo vreemd. Zo wonen ook zeker 200 van de belangrijkste neerlandici in het buitenland. De neerlandici extra muros hebben met de speelse, zeer knappe Vroman meer gemeen. Daar wil ik even bij stilstaan. De overeenkomst viel me op bij het lezen van Vromans gedicht 'Twee partijen', waaruit ik citeer:

Lag het aan mij
dan stichtte ik graag,
en het liefst nog vandaag,
een derde partij.

De 'Waar Alleen Zij
Die Nergens Toe Horen,
Toe Horen Partij'

...

Grammaticaal een interessante constructie, maar daar gaat het nu niet om. Het gaat om die partij, de waar zij die nergens tot horen toe horen partij. De partij van hen die nergens toe horen. Dat is net de IVN, een vereniging van individualisten, mensen die aan een universiteit in een vreemd land doceren over hun taal en cultuur; universitaire docenten die in hun eigen land hun land- en taalgenoten vertrouwd maken met taal en letteren van de vreemde Lage Landen, aan de andere kant van Het Kanaal of van de Aarde, of elders (op aarde). Kortom: idealistische *eenlingen*, in permanente confrontatie met 'het andere'. Voor hen is er de IVN, de partij die hen bijeenbrengt, eens in de drie jaar in een Laag Land.

Uiteraard is er een bestuur. Een bestuur heeft een beleid. Een beleid heeft punten, de zogenaamde beleidspunten. Daarvan zal ik enkele van de belangrijkste noemen. Ze vallen meestal samen met de knelpunten. Om te beginnen de kwestie van de toenemende Bureaucratie, de alom tegenwoordige Moloch, gevolg van (onder andere) de automatisering, die zozeer uniformiteit behoeft, het láátste waaraan het IVN-ledenbestand kan voldoen. Als homogeen gezelschap bestaat het maar één week in de drie jaar. Na vanavond is het weer min of meer Ieder voor zich en de IVN voor ons allen, als we naar onze ongeveer 180 verschillende werelden terugkeren. Het bestuur zal alles in het werk stellen om de weldadige pluriformiteit binnen de Vereniging te honoreren en de gedifferentieerde deskundigheid extra muros leidraad te doen zijn voor zijn ondersteunende activiteiten. De niet te stuiten opmars van de technologie werkt niet alleen verstarring in de hand, maar biedt ook ongekende zegeningen, zoals audio-visuele middelen, vrijwel onbegrensde mogelijkheden tot kopiëren en communiceren. Dat is kostbaar in alle betekenissen van het woord. Het is dus zaak uiterst kritisch te selec-

teren en steeds de deskundigheid in te schakelen van de docenten *in het veld*, buiten de muren dus.

Die muren zelf vormen een urgent ‘issue’: Waar staan zij? zo vroeg ook drie jaar geleden voorzitter professor Jos Wilmots zich af. De oplossing is mede dankzij het Taalunieverdrag nabij: Zij omringen Nederland en de Nederlandstalige gemeenschap in België. Ze zijn dus enigszins beweeglijk, het gaat ook niet om een geografische, maar om een linguale markering. Docenten neerlandistiek binnen de Franstalige gemeenschap in België kunnen zo *gewoon* lid van de IVN worden. Door de explosieve toename van buitenlanders, ook in de intramurale universiteiten, is er een derde categorie neerlandici ontstaan, die van de universitaire docenten Nederlands voor buitenlanders *intra muros*. Er is bij mijn weten nog niet nagedacht over de vraag of ook zij gewoon lid van de IVN moeten kunnen worden. Een wellicht al te grillig beloop van muren zou het gevolg zijn.

Een derde punt hier te noemen, is de ‘interdisciplinariteit’. Een hooggenoteerde kwestie in de gehele wetenschappelijke wereld. Vooral het vervagende onderscheid tussen superspecialisme en beperktheid, bekrompenheid soms, maakt interdisciplinaire contacten onontbeerlijk. Neerlandistiek is ook innerlijk interdisciplinair. De onverbreekelijke band tussen taal, letterkunde en geschiedenis, het in elkaar grijpen van deze drie en het ondoorgrondelijke verschijnsel moedertaal als zodanig maken de neerlandistiek tot een veeleisend en gevarieerd bedrijf waarbinnen integratie onmisbaar is, juist in het buitenland. De mogelijkheid om (kunst)historici tot het IVN-lidmaatschap toe te laten, is in dezen een concretisering van ons beleid, evenals de afzonderlijke aandacht voor het interdisciplinair perspectief in dit colloquium. Deze beleidslijn hopen we verder door te trekken.

Met betrekking tot het beleid ten aanzien van *Neerlandica extra Muros* verdient het wellicht aanbeveling een sterker accent te leggen op wetenschappelijke en andere professionele aangelegenheden die extramuraal docenten aangaan.

Voor het heikele punt Zuid-Afrika-beleid kwam op het laatste nippertje een bruikbare richtlijn te voorschijn. Zowel door de uitspraak van de rechter in het tegen de Vereniging aangespannen kort geding, en meer in het bijzonder door de verduidelijking van het standpunt van de Taalunie in het vervolg daarop, kwam de verantwoordelijkheid in deze weer te berusten waar zij hoort: bij de Overheid. Een poos lang dreigde het gevaar dat het IVN-bestuur door dubbelzinnige aanwijzingen en ondubbelzinnige sancties van de subsidiërende instantie gedwongen zou worden zijn eigen bevoegdheden te overschrijden, maar dié troebelheid is althans opgeheven.

Als zesde en laatste punt: de samenstelling van het bestuur, het kruispunt waar beleid en persoon samenkomen. De afgelopen zes jaar was de onderlinge samenwerking, in het bijzonder in het dagelijks bestuur, uitstekend. Op grond daarvan en op grond van mijn zeer goede contacten met collega professor Theo Janssen en de aangename kennismaking met onze andere pas aangetreden bestuursleden verheug ik me op onze samenwerking.

Al onze activiteiten voltrekken zich rond een spil: onze administrateur mevrouw Marja Kristel. Zij is de enige echte IVN-professional. Zij neemt op voorbeeldige wijze een groot deel van de beleidsuitvoerende werk-

zaamheden voor haar rekening. Zonder haar zou van onze *beleidsvoorbereidende* activiteiten trouwens ook niets terecht komen. Van deze gelegenheid maak ik graag gebruik onze net afgetreden voortreffelijke secretaris, de onvermoeibare Dick Boukema, van harte te danken voor al zijn werk, acht jaar lang. Dank en veel succes in de aanstaande werkkring extra muros!

Tevens nemen we afscheid van professor André van Seggelen als voorzitter. Veel dank André! Ik overdrijf niet door je te kenschetsen als een voorzitter met idealisme, ijver, kennis van zaken, volharding, een ijzeren plichtsbetrachting en volstrekte integriteit. Tamelijk zeldzame eigenschappen, die vooral in combinatie uitzonderlijk zijn. Mij persoonlijk is erg dierbaar dat je bovendien iemand bent die valt over een komma, de oergezonde filologische beroepsdeformatie, die meer en meer gekoesterd moet worden: vallen over een komma. Hartelijk dank voor dit voorzitterschap!

Ten slotte een woord over mezelf. Ik ben geen neerlandicus extra muros. Ik ben zelfs geen Neerlandica extra Muros. Ik ben dat ook nooit geweest. En: 'Je moet het geweest zijn om erover te kunnen oordelen', met een variant op een in Nederland bekend gezegde, dat gelukkig vaak met kracht wordt aangevochten. Want aan oordelen en daarop gebaseerd handelen is niet te ontkomen. Tijdens mijn zes jaar bestuurslidmaatschap ben ik tot de conclusie gekomen dat voor intramurale studenten Nederlands een stage neerlandistiek buiten de muren verplicht zou behoren te zijn. Intra- en extramurale docentenuitwisseling zou tot de mogelijkheden moeten behoren.

Hooggeachte collega's, afgezien van enige gastcolleges bevind ik me binen de muren. Dat spijt me. Maar het heeft ook zijn voordelen. Ik zal mijn uiterste best doen, die tegen de nadelen te laten opwegen.

Nieuw IVN-bestuur

Het IVN-bestuur voor de periode 1988-1991 bestaat uit de volgende personen:

mw. prof. dr. F. Balk-Smit Duyzentkunst, voorzitter
 dr. Th. Hermans, ondervoorzitter
 drs. P.G.M. de Kleijn, secretaris
 mw. drs. F.E. Goossens, penningmeester
 dr. A. Berteloot
 prof. dr. Th.A.J.M. Janssen
 mw. dr. S. Vanderlinden
 prof. dr. R. Willemys
 (De hierboven genoemde personen hebben zitting in het dagelijks bestuur.)
 mw. drs. Y. Augustin
 prof. dr. W.F. Jonckheere
 dr. P. de Klerk
 Michael Rigelsford M.A.
 prof. dr. J.P. Snapper
 drs. J.A.S. Tromp
 mw. drs. I. Wikén Bonde
 prof. dr. habil. K.R.G. Worgt

(MK)

Van buiten de muren

Bondsrepubliek Duitsland

Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen. Nadat mevrouw dr. B. Schludermann vanuit Aken aan de University of Hull werd gedelegeerd om daar de taak van prof. P.K. King waar te nemen, werd de heer drs. Hellmuth Hubert van Berlo tot haar opvolger te Aken benoemd. De heer Van Berlo studeerde Duits aan de Rijksuniversiteit Utrecht en assisteerde reeds een aantal jaren bij het onderwijs van het Nederlands te Aken. In de jaren 1987 en 1988 was hij als Language Assistant voor Nederlands werkzaam aan de University of Cambridge.

A. Berteloot

Freie Universität Berlin. De afdeling Niederländische Philologie van de Berlijnse Freie Universität heeft er een tweede hoogleraar bijgekregen, die belast is met het vakgebied moderne Nederlandse literatuur. Deze taak is opgedragen aan dr. Frans de Rover, eenieder welbekend door zijn studies over het werk van Harry Mulisch. Berlijn is op die manier de eerste Duitse universiteit geworden waar het vak Nederlands door twee hoogleraren wordt verzorgd.

A. Berteloot

Westfälische Wilhelms-Universität Münster. Aan de Münsterse universiteit bestaan zeer concrete plannen tot de oprichting van een nieuw instituut dat alle activiteiten op het gebied van de studie van Nederland en het Nederlands aan de universiteit zal gaan coördineren. Een en ander vloeit voort uit een bilateraal cultureel accord tussen Nederland en de Duitse Bondsrepubliek. In hoeverre bestaande instituten zoals het Niederländische Seminar en het Sondersammelgebiet Niederländischer Kulturkreis van de universiteitsbibliotheek daarbij betrokken zullen worden, staat nog niet vast. Ook over de materiële uitrusting en de toekomstige medewerkers aan het instituut wordt momenteel nog onderhandeld.

A. Berteloot

Universität Oldenburg. Aan de Nederlandse afdeling van de Oldenburgse universiteit werd de heer Michael Bahlke tot wetenschappelijk medewerker benoemd. De heer Bahlke is van Duitse nationaliteit en studeerde Nederlands te Göttingen en aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Vanaf 1986 had hij een leeropdracht Nederlands aan de Technische Universität te Braunschweig. Door deze personele uitbreiding is het Oldenburgse instituut met zijn inmiddels 4 vaste medewerkers tot een van de grootste in de Bondsrepubliek geworden.

A. Berteloot

Groot-Brittannië

Centre for Modern Dutch Studies, University of Hull. Per 1 april 1988 bekleedt dr. Brigitte Schludermann de leerstoel in Modern Dutch Studies aan deze noordengelse universiteit en is zij directeur van het Centre for Modern Dutch Studies. Zij volgt hierin professor Peter K. King, die in 1987 met emeritaat ging na elf jaar als eerste hoogleraar Nederlands te Hull. Vóór haar benoeming aan de University of Hull doceerde professor Schludermann Nederlands te Aken en voordien was zij werkzaam aan diverse universiteiten in Canada, Groot-Brittannië en de Bondsrepubliek. Met haar ruime onderrwijservaring en brede belangstelling in alle facetten van de neerlandistiek zal zij ongetwijfeld een grote inbreng in het Centre for Modern Dutch Studies hebben, waar wordt gestreefd naar een multidisciplinaire studie van de Nederlandse taal en de Nederlandstalige cultuur.

Roel Vismans

Italië

Università degli Studi di Trieste. In de loop van 1989 zal te Triëst een 'concorso' uitgeschreven worden voor een hoogleraar simultaantolken Nederlands-Italiaans. De vereisten zijn: 1. aantoonbare ervaring in de uitoefening van het beroep; 2. affiniteit met het onderwijs; 3. enkele wetenschappelijke publikaties op zijn/haar naam.

Nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij: Prof. dr. F. Crevatin, Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori, Università degli Studi di Trieste, via d'Alviano 15/1, 34144 Trieste, Italië.

Het docentencorps in Triëst heeft enkele wijzigingen ondergaan: mw. P.A. Gringiani, mw. C. Mattiussi-Martina en de heer D. Mori zijn de nieuwe docenten bij de afdeling Nederlands.

(MK)

Landen buiten Europa

Australië

The University of Melbourne. Aan het Department of Germanic Studies is sinds 1 februari 1988 dr. W.N.M. Hüsken benoemd tot lector. Hij assisteert dr. B.C. Donaldson. De heer Hüsken zal onder meer belast worden met het onderwijs van de Nederlandse literatuur, van de Middeleeuwen tot heden.

(MK)

Verenigde Staten van Amerika

Gertrude Reichenbach. Na achttien jaar Nederlandse taal- en letterkunde te hebben onderwezen aan de Universiteit van Pennsylvania, is Professor Gertrude Reichenbach onlangs aan een welverdiend pensioen begonnen. Onder haar actieve leiding heeft het Nederlandse programma op 'Penn' zich gestadig uitgebreid: in 1978 werd het als bijvak en in 1983 als hoofdvak erkend.

In 1985 stelde de Belgische regering, te harer ere, de Pieter Breughel Leerstoel in en in 1986 benoemde Koningin Beatrix haar tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Zowel studenten als collega's zijn Professor Reichenbach erkentelijk voor de talrijke diensten die zij aan de Amerikaanse neerlandistiek heeft bewezen en wensen haar nog vele, gezonde jaren toe.

Margriet Lacy-Bruijn

Diversen

Het Seminarium voor Nederlandse Taal en Cultuur te Amsterdam

In *Neerlandica extra Muros* nr. 47, najaar 1986, heb ik het gehad over het vijfde Seminarium voor Nederlandse Taal en Cultuur. Bij die gelegenheid heb ik het Seminarium aangeduid als 'een zomercursus voor ver gevorderde buitenlandse nederlandisten'. Een zomercursus van een kleine twee weken, wel te verstaan, en dan een die in september wordt gehouden. In 1989 wordt het Seminarium voor de 9e keer georganiseerd, in Amsterdam als steeds, en het begint 11 september. Het zij hier nog eens onder de aandacht gebracht van de lezers van dit blad, want het zou wel erg jammer zijn als er docenten Nederlands in het buitenland zouden zijn die niet weten van deze door het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen in samenwerking met de Nederlandse Taalunie geboden mogelijkheid om hun kennis van het hedendaagse Nederland - zijn taal, cultuur en samenleving - op te frissen. Want daar gaat het om: het Amsterdam van nu kan tijdens de twee weken van het seminarium worden beleefd door bezoeken aan theater, bioscoop en Concertgebouw, maar ook tijdens georganiseerde of individuele wandelingen, tijdens excursies naar het Amsterdams Historisch Museum, naar het Koninklijk Paleis of naar de andere musea die men naar eigen keuze weer eens bezoekt. Ik begin met dit aspect van het verblijf in de hoofdstad, omdat het voor een belangrijk deel niet in het programma wordt vermeld (van te voren kan men niet weten wat er in die september-weken aan cultuur voorhanden zal zijn), terwijl de deelnemers aan het Seminarium in verklaringen achteraf juist hun waardering benadrukken voor dat hervonden contact met het Amsterdamse culturele leven.

In het Internationaal Centrum van het Koninklijk Instituut voor de Tropen worden de deelnemers (maximaal 20) gehuisvest, twee per kamer. Daar vinden ook de voordrachten plaats, over de hedendaagse politiek, ethnische minderheden, geestelijke stromingen, moderne poëzie, enzovoort, alles gevolgd door discussies. En ook intensieve taallessen, gegeven door drs. P. de Kleijn, wiens kwaliteiten aan iedere extramurale neerlandicus zo langzamerhand wel bekend zijn. Er zijn excursies, naar Den Haag, naar Haarlem. En er is 's avonds op het Secretariaat gelegenheid om op videoband de ontwikkelingen van de Nederlandse film te bekijken; dit kan alleen of gezamenlijk worden gedaan. Elk jaar interessant.

En elk jaar is de Koningin ook zo vriendelijk om de troonrede op een dinsdagmiddag tijdens het Seminarium uit te spreken, zodat die gebeurtenis op de televisie kan worden gevolgd. Kortom, je moet eigenlijk wel een beetje gek zijn als je als hooggekwalificeerd buitenlands neerlandist niet aan het Seminarium voor Nederlandse Taal en Cultuur zou willen deelnemen. Dat wou ik maar even zeggen. Als hooggekwalificeerd kan eenieder zich beschouwen die ergens buiten Nederland en Vlaanderen Nederlands doceert, op tertiair of secundair niveau. Ook studenten behoren tot het geïnteresseerde publiek voor zo verre van hen kan worden gezegd dat zij

aan de Zomercursus voor Nederlandse Taal en Cultuur in Breukelen niet veel meer te leren hebben. Voor hen is dit een 'vervolgkursus', zoals ik najaar 1986 al schreef.

Belangstelling? Schrijf aan Afdeling Kabinet en Congressen van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, postbus 25000, 2700 LZ Zoetermeer (tel. 079-532870). Voor alle duidelijkheid: het Ministerie betaalt het verblijf en de evenementen van het programma, maar niet de heen- en terugreis.

A.J.A. van Zoest, cursusleider

De Stichting Constanter heeft een LP uitgegeven 'Liedjes uit het *Antwerps Liedboek* en het *Gruuthuse Manuscript*' gezongen en gespeeld door Studio Laren onder leiding van Marije Ferguson. Uit het *Antwerps Liedboek* (volksliederen uit de 15e en 16e eeuw) zijn onder meer opgenomen: 'In oostland wil ic varen', 'Het daghet inden oosten' en 'Het viel eens hemels douwe'; uit het *Gruuthuse Manuscript* (kunstliederen uit de 14e eeuw) onder meer: 'Egidius', 'Aloeete' en 'Wij willen van den kerels zingen'.

Reeds eerder bracht de Stichting Constanter een LP met literatuur en muziek uit de Gouden Eeuw, met werk van Hooft, Bredero, Vondel, Huygens, Starter en Valerius (onder meer 'Op de dood van Sterre', 'Ogen vol majesteit', 'Klare, wat heeft er uw hartje verlept?' en de melodie van het 'Wilhelmus').

U kunt deze platen bestellen door storting van Bf 450 of f 30, - per LP, verzendkosten inbegrepen, op rekeningnummer 061-5010060-87 van Constanter, p/a J. Uyttendaele, Ringstraat 26, B-9150 Dendermonde.

(MK)